

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS FAKULTĀTE
SKOLOTĀJU IZGLĪTĪBAS NODAĻA

Latviešu valodas reģionālo paveidu iepazīšanas iespējas 11. klasē

BAKALaura DARBS

Autore **Jete Agate Zumente**

(stud. apl. nr. jz19025)

Bakalaura darba vadītāja Dr. philol. prof. Anna Vulāne

Rīga 2023

Anotācija

Bakalaura darba *Latviešu valodas reģionālo paveidu iepazīšanas iespējas 11. klasē* mērķis ir izstrādāt mācību materiālu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem un pārbaudīt tā piemērotību 11. klases skolēnu zināšanu pilnveidei.

Bakalaura darbā ir trīs nodaļas. Pirmajā nodaļā analizēts lingvistiskais materiāls, kas nepieciešams mācību satura izstrādei, otrajā nodaļā pētīts latviešu valodas standarts, mācību programmas paraugs un tēmas apguvei piemēroti mācību materiāli, bet trešajā nodaļā raksturota lingvodidaktiskā materiāla izstrāde, aprobācija un rezultāti.

Pētījumā secināts, ka bakalaura darba mērķis ir sasniegts: skolēni uzlabojuši zināšanas par latviešu valodas dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, spēj saskatīt to iezīmes un atšķirības, apzinās to nozīmi mūsdienās un prot argumentēt savu viedokli par latviešu valodas reģionāliem paveidiem, kā arī izrāda interesi par latviešu valodas dažādību un vēsturi.

Atslēgvārdi: latviešu valoda, dialekts, izloksne, latgaliešu rakstu valoda, lingvodidaktika.

Abstract

The aim of the bachelor's thesis, *Opportunities to get to know the regional varieties of the Latvian language in the 11th grade*, is to develop teaching material about the regional varieties of the Latvian language and check its suitability for improving the knowledge of the 11th grade students.

The bachelor thesis has three chapters. In the first chapter, the linguistic material necessary for the development of the curriculum is analyzed, in the second chapter, the standard of the Latvian language, the sample curriculum and learning materials suitable for learning the topic are studied, and in the third chapter, the development, approbation and results of the linguistic didactic material are described.

The study concluded that the aim of the bachelor's thesis has been achieved: the students have improved their knowledge of Latvian dialects, inflections and the Latvian written language, are able to see their features and differences, are aware of their importance today and know how to argue their opinion on regional varieties of the Latvian language, as well as show interest about the diversity and history of the Latvian language.

Keywords: Latvian language, dialect, subdialect, Latgalian written language, linguodidactics.

Saturs

Ievads	6
1. LATVIEŠU VALODAS REĢIONĀLO PAVEIDU RAKSTUROJUMS PĒTĀMĀS PROBLĒMAS KONTEKSTĀ	11
1.1. Latviešu valodas dialektu un izloksnes: vispārīgs lingvistiskais raksturojums, cilme, resursi.....	11
1. 2. Latgaliešu rakstu valoda: ieskats attīstības vēsturē, funkcijās un resursos	19
2. LATVIEŠU VALODAS MĀCĪBU SATURA REGLAMENTĒJOŠO DOKUMENTU UN MĀCĪBU MATERIĀLU ANALĪZE.....	23
2. 1. Standarta un programmas parauga analīze.....	23
2. 2. Mācību līdzekļu un resursu raksturojums	26
3. IZMĒĢINĀJUMDARBĪBAS RAKSTUROJUMS	32
3. 1. Skolēnu pedagoģiskais raksturojums	32
3. 2. Diagnosticējošā darba saturs un rezultāti	37
3. 3. Stundu cikla izstrāde, aprobācija un izmēģinājumdarbības rezultāti	41
3. 4. Konstatējošā darba analīze	51
Secinājumi.....	59
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN INFORMĀCIJAS AVOTI	61
PIELIKUMI	66
1.pielikums. Aptaujas anketa skolēniem.	67
2. pielikums. Intervija ar latviešu valodas skolotāju un klases audzinātāju	70
3. pielikums. 1. mācību stundas konspekts.....	73
4. pielikums. 2. mācību stundas konspekts.....	82
5. pielikums. 3. mācību stundas konspekts.....	93
6. pielikums. 4. mācību stundas konspekts.....	101
7. pielikums. 5. mācību stundas konspekts.....	109

8. pielikums. 6. mācību stundas konspekts.....	116
9. pielikums. 7. stundas mācību konspekts.....	124
10. pielikums. Skolēnu diagnosticējošie darbi	135
11. pielikums. Skolēnu konstatējošie darbi	141
12. pielikums. Skolēnu argumentētās esejas	149

Ievads

Latviešu valoda, tāpat kā jebkura cita valoda, ir unikāls cilvēces kultūras mantojums un mūsu tautas identitātes pamats. Ina Druviete norāda, ka “Latviešu valoda mūsu valstī ir ne tikai lingvistisks un juridisks, bet arī simbolisks jēdziens, kas nesaraujami saistīts gan ar valsts un sabiedrības, gan katra Latvijas iedzīvotāja identitātes daudzveidīgajiem aspektiem” (Druviete 2013: 393). Latviešu literārā valoda ir virsdialektāls valodas paveids, kurā no izloksnēm saplūdis tai nepieciešamākais un vērtīgākais. “Tā ir mūsu valsts, tās novadu un iedzīvotāju vienotības simbols, tā ir sabiedrības lingvistiskās integrācijas pamats un šai formā reprezentē Latviju kā vienu no Eiropas Savienības oficiālajām valodām.” (Druviete 2013: 412)

Tauta ir spējusi ne tikai attīstīt koptu literāro valodu, bet arī saglabāt reģionālo paveidu dažādību – izloksnes, dialektus, latgaliešu rakstu valodu, kā arī ikdienas saziņā izmantot sociālos variantus – sociolektus. Būtiski atcerēties, ka Latvijā dzīvo arī lībieši, par kuru vēsturi un valodu ikvienam izglītotam cilvēkam būtu jābūt vismaz pamatzināšanām.

Šī daudzveidība nozīmē, ka to cilvēku runa, kuri pieder pie dažādām sociālajām grupām, dzīvo kāda dialekta teritorijā vai nāk no tās, var atšķirties no standartvalodas. Šis aspekts jāņem vērā, izstrādājot latviešu valodas mācību saturu, lai skolēni ne tikai apzinātos latviešu valodas dažādību, bet arī spētu uztvert izloksnē runātu vai latgaliešu rakstu valodā rakstītu tekstu, mācētu sameklēt nezināmo vārdu skaidrojumu un viņiem veidotos cieņpilna attieksme pret lingvālo citādību. Diemžēl latviešu valodas pamata un vidējās izglītības mācību līdzekļos vai nu vispār nav informācijas par latviešu dialektiem un izloksnēm, latgaliešu rakstu valodu un lībiešu valodu, vai arī tā ir virspusēja un niecīga (sk. Vulāne, Stikute 2016).

Zināšanu trūkuma dēļ reģionālie paveidi sabiedrībā nereti tiek uztverti kā lieks un apgrūtināošs valodas sadrumstalojums, kas asociējas ar neizglītotību, lauku nomalēm, bet ne nozīmīgu kultūras un vēsturisko lingvistisko mantojumu. Šāds skatījums negatīvi ietekmē ne tikai attieksmi pret valodas reģionālajiem paveidiem, bet arī nesekmē lokālās identitātes veidošanos, kas savukārt ir būtisks nacionālās, kultūras un valstiskās identitātes pamats.

Arī “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam” (2010) prioritārajā ilgtermiņa rīcības virzienā “Piederības izjūtas Latvijas kultūras telpai stiprināšana” ir noteikts, ka valodu daudzveidības saglabāšana ir viens no ES pamatnosacījumiem. Modernas, daudzpusīgi lietotas latviešu valodas attīstība ir Latvijas valsts atbildība Eiropas un pasaules kultūras daudzveidības un mantojuma saglabāšanas kontekstā. Tajā pausta doma, ka nākotnē reģioni un

valstis, kas nostiprinās un attīstīs savu identitāti, iegūs svarīgu priekšrocību globālajā sacensībā, jo arvien lielāka vērtība būs atšķirīgajam un savdabīgajam (Latvijas Republikas Saeima 2010: 12). Šādā kontekstā ir svarīgi izglītības saturā iekļaut būtiskāko informāciju par tiem faktoriem, kas sekmē katra skolēna latviskās identitātes attīstību, latviešu valodas daudzveidības un nacionālās kultūras vērtību iepazīšanu, kā arī citu valodu un kultūru nozīmīguma izpratni.

Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam ir minēts, ka Valsts valodas likuma mērķis ir attīstīt un saglabāt latviešu valodu. Svarīgi latviskajā vidē iekļaut mazākumtautības, lai nodrošinātu stabilu latviešu valodas apguvi un saglabāšanu. Valoda ir nacionāla vērtība, kas jāapgūst jau pirmajās klasēs, audzinot patriotiskus un cieņpilnus pilsoņus. Ne tikai skolēni, bet arī visa Latvijas sabiedrība ir jāizglīto valodas kultūras jautājumos (Pamatnostādnes 2014). Jāpiebilst, ka sabiedrība izglītojama arī Latvijas vēstures un latviešu valodas, t. sk. latgaliešu rakstu valodas, attīstības jautājumos, jo, lai sekmētu valodas pilnvērtīgu apriti, ir jāapzinās tās vērtība, dažādība un vēsture. Nedrīkstētu pieļaut, ka tiek izsmieti tie, kuri runā dzimtajā izloksnē vai lieto latgaliešu rakstu valodu. Skolēniem būtu jāiemāca cieņpilna izturēšanās pret dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, to lietotājiem. Mūsdienās daudzās valstīs tiek diskutēts par dialektu vērtību un lomu mācību procesā. Piemēram, Vācijā skolotāji pret dialektu formu izmantošanu ir iecietīgi, tādējādi sekmējot labākus rezultātus mācību procesā, jo skolēni netiek izsmieti par citādāku runāšanu (Tegege 2015: 267).

Latvijā vēsturisku apstākļu dēļ tradicionāli valodas pētījumiem vairumā gadījumu ir bijis apzināts vai neapzināts papilduzdevums – uzsvērt latviešu valodas nozīmi, šādi veicinot pozitīvu attieksmi pret to. Diemžēl sabiedrībā, t. sk. jauniešos, bieži vien vērojama noniecinoša attieksme pret latviešu valodu, uzskatot, ka ta nav ekonomiski vērtīga. “Tāpēc latviešu valodas ilgtspējas nodrošināšanā vienlīdz svarīgi ir gan fundamentāli tās vēstures, struktūras, dažādu līmeņu valodas parādību pētījumi, gan dziļākā izpētē pamatotas rekomendācijas valodas lietojumam sabiedrības un indivīda līmenī, uzsverot latviešu valodas kā galvenā nācijas identitātes elementa ciešo saistību ar Latvijas valstiskumu (Druviete 2021: 10). Skola ir tā vide, kurā vispilnīgāk iespējams attīstīt skolēnos apziņu, ka latviešu valoda visā tās daudzveidībā ir viņu nacionālās identitātes pamats.

Lielākajai daļai latviešu dzimtas saknes rodamas kādā Latvijas kultūrvēsturiskajā novadā un bijusi saskare ar tajā funkcionējošo dialektu resp. izloksni. Diemžēl laika ritumā daudzās ģimenēs šī dabiskā diglosija – izloksnes prasme paralēli latviešu literārajai valodai – vājinājusies vai zudusi un jaunākā paaudze bieži vien pat izloksnes teritorijā to nelieto. Šādu attieksmi stiprina arī mācību satura nepilnības, tāpēc, lai mainītu situāciju, latviešu valodas, literatūras un vēstures

mācību saturā jāiekļauj plašāka informācija ne tikai par latviešu valodas vēsturi un lībiešu valodu, bet arī latviešu izloksnēm un dialektiem, latgaliešu rakstu valodu, to lomu literārā tēla veidošanā, kā arī baltu cilšu vēsturi un valodām.

Mūsdienās daudzi skolēni izvēlas ikdienas saziņā izmantot angļu valodu, tādējādi pat nedomājot, ka dzimtā valoda zūd un izbalē. Arī mūsdienu tehnoloģiskās iespējas ir ne tikai lielisks palīgs jaunu zināšanu ieguvē, bet arī kļūst par draudu lingvālas personības veidošanā. Skolēnu interese par valodu un tās dažādību mazinājusies, tāpēc jo svarīgāka ir interesantu un izzinošu materiālu izveide par latviešu valodas variantiem un izmantošana mācību procesā, lai attīstītu skolēnu lingvistisko un kulturoloģisko kompetenci, stiprinātu reģionālās un nacionālās identitātes veidošanos jo skolēniem ir jāapzinās sava piederība un identitāte. Taču, lai izveidotu pilnvērtīgas stundas par latviešu valodas izloksnēm, dialektiem un latgaliešu rakstu valodu, skolotājiem ir vajadzīgi mācību materiāli, kuros būtu skolēniem saprotamā veidā skaidroti teorētiskie jautājumi, atbilstoši uzdevumi, t. sk. radošumu rosinoši, ilustratīvais un audiomateriāls, dažāda veida pārbaudes darbi. Šādu materiālu tikpat kā nav *Skola2030* mācību resursos, arī esošajos mācību līdzekļos to vai nu vispār nav, vai arī ir ļoti maz.

Latvijā pēdējā laikā vērojama tendence pievērst lielāku vērību novadu īpatnībām, popularizēt tiem raksturīgo, unikālo ar dažādu raidījumu, pētījumu un publikāciju starpniecību. Izstrādājot jaunus mācību līdzekļus, ir nopietni jādomā par to, kādam jābūt mācību saturam, lai skolēniem rastos interese par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem un veidotos sapratne par to, cik daudzveidīga un bagāta ir mūsu valoda.

Gan iepriekš norādītais, gan valsts vispārējās vidējās izglītības standartā izvirzītā prasība skolēniem izzināt latgaliešu rakstu valodas statusu un iepazīt latviešu valodas izloksņu specifiku, nosaka gan pētījuma temata **aktualitāti**, gan arī **problēmu** – kā sekmīgāk attīstīt vidusskolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem.

Mērķis: izstrādāt mācību materiālu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem un pārbaudīt tā piemērotību 11. klases skolēnu zināšanu pilnveidei.

Uzdevumi:

- studēt un analizēt zinātniskos darbus par pētāmo tematiku lingvistikā, lingvodidaktikā, pedagogijā un psiholoģijā,
- analizēt valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un noteikumus par vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem,

- izstrādāt diagnosticējošo un konstatējošo darbu anketas skolēnu zināšanu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem pārbaudei,
- izstrādāt un aprobēt mācību materiālu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem,
- analizēt mācību procesa norisi un skolēnu zināšanu un prasmju apguvi,
- analizēt iegūtos datus un apkopot pētījuma rezultātus.

Bakalaura darba izstrādē un pedagoģiskajā darbībā tika izmantotas šādas metodes:

- zinātniskās literatūras analīze,
- anketēšana,
- datu analīze un sintēze,
- indukcijas un dedukcijas metode,
- pedagoģiskā novērošana,
- aprakstošā metode.

Atbilstoši izvirzītajiem uzdevumiem **bakalaura darba struktūru** veido ievads, kurā raksturots pētījuma zinātniskais aparāts, trīs nodaļas un secinājumi.

Pirmajā nodaļā apkopota un analizēta lingvistiskā informācija par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, kas nepieciešama mācību satura izstrādei.

Otrajā nodaļā raksturoti valsts vidējās izglītības standartā formulētie sasniedzamie rezultāti, to sasniegšanas izvērsums latviešu valodas programmas paraugā un mācību līdzekļos.

Trešā nodaļa veltīta izmēģinājumdarbības analīzei: sniegts skolēnu pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums, analizēti diagnosticējošā un konstatējošā darba rezultāti, izklāstīta mācību materiāla izstrāde un aprobācijas norise, izvērtēti mācību rezultāti.

Bakalaura darbam pievienota anotācija latviešu un angļu valodā, literatūras saraksts un pielikumi.

Bakalaura darba teorētiskā bāze izstrādāta, izmantojot

- Ināras Beļickas, Lūcijas Rutkas, Ērika Kalvāna, Diānas Laivenieces, Čārlza Fadela un citu speciālistu pētījumus psiholoģijā, pedagoģijā un lingvodidaktikā,
- Martas Rudzītes, Antona Breidaka, Annas Stafeckas, Lidijas Leikumas, Benitas Laumanes un citu zinātnieku darbus reģionālistikā.

Izmēģinājumdarbība notika Rīgas X vidusskolā no 2023. gada 7. marta līdz 29. martam.

Mācību materiāls – stundu konspekti, darba lapas, dažādi uzskates materiāli, piemēram, attēli, kartes, tekstu fragmenti, patstāvīgo, pāra un grupu darbu apraksti, kā arī diagnosticējošais un konstatējošais darbs – izstrādāts septiņu stundu ciklam.

Pielikumos apkopoti izveidotie darba lapu paraugi, septiņu mācību stundu konspekti, uzdoto darbu apraksti, kā arī dažādi vizuāli materiāli u. c.

Bakalaura darba apjoms – 153 lpp. kopā ar pielikumiem.

1. LATVIEŠU VALODAS REĢIONĀLO PAVEIDU RAKSTUROJUMS PĒTĀMĀS PROBLĒMAS KONTEKSTĀ

1.1. Latviešu valodas dialektu un izloksnes: vispārīgs lingvistiskais raksturojums, cilme, resursi

“Latviešu valoda tāpat kā vairums valodu ir daudzveidīga savās izpausmēs – šī daudzveidība ir gan teritoriāla (dialekti un izloksnes), gan sociāla (sociolekti). Vienas tautas pārstāvjus, kas piederīgi pie atšķirīgām teritoriālajām vai sociālajām grupām, raksturo atšķirīgas iezīmes gan valodas vienību izvēlē, gan saziņas paradumos. Šo atšķirīgo kodu atslēga nereti nav pieejama tiem, kas nepieder pie attiecīgās grupas, tādējādi komunikācija pat starp vienas tautas pārstāvjiem var būt apgrūtināta” (Blinkena 2013: 241). Tomēr izglītības procesā iespējams panākt, ka dažādu Latvijas reģionu skolēni pietuvojas šai valodas dažādībai, iepazīstot izloksnes un dialektus, apgūstot to specifiskās iezīmes. Diemžēl mūsdienu steidzīgajā pasaulē skolēniem bieži vien netiek sniegtas pat būtiskākās zināšanas par valodas dažādību un tās vēsturi. Autore jau skolas gados novēroja, ka latviešu valodas stundās tika maz stāstīts par latviešu valodas dialektiem, bet latgaliešu rakstu valoda vispār netika minēta.

Daudziem pedagogiem ir uzskats, ka mūsdienās jauniešiem nevajadzētu zināt tik detalizēti par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, jo tas nav svarīgi. Bakalaura darba autore vēlas uzsvērt, ka tad, ja patiesi gribam panākt, lai skolēni izprastu valodas vērtību, labāk iepazītu tautas kultūru, koptu un cienītu latviešu valodu, viņiem jāizzina ne tikai literārās valodas struktūra un funkcionālās iespējas, bet arī dialekti, izloksnes un latgaliešu rakstu valoda. Ne mazāk svarīgi ir apzināties lībiešu kā Latvijas pamattautas valodas vērtību un apdraudējumu. Šie jautājumi būtu jāmača daudz dziļāk un plašāk, saistot ar vēsturi, literatūru, sociālajām zinībām un kulturoloģiju, pārdomāti veidojot starppriekšmetu saikni. Sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā skolēni varētu gūt ieskatu par somugru ciltīm, kas dzīvoja tagadējās Latvijas teritorijā pirms baltu cilšu ienākšanas, kā arī veidot izpratni par baltu cilšu – latgaļu, zemgaļu, sēļu un kuršu – vēsturi, nozīmi latviešu tautas izveidē, Latgales dramatisko vēsturi un lomu latviešu tautas apvienošanā un valsts izveidē. Tādējādi tiktu stiprināta gan skolēnu reģionālās, gan nacionālās, valstiskās identitātes izjūta. Savukārt literatūrā un mākslā nedrīkstētu būt tāda situācija, ka skolēni nezina neko vairāk par Jāņa Klīdzēja “Cilvēka bērns”, Annas Rancānes dzejoli “Mieneša aptymsums” un Valentīna Lukaševica eseju krājumu “Casnāgu maizeitis”, neko neuzzinot par latgaliešu folkloru, kultūru un vēsturi.

Ikvienam būtu jālepojas ar tādu bagātību kā sava valoda, kurā runā tikai aptuveni divi miljoni cilvēku un kura ir viena no 398 valodām, kuru runātāju skaits pārsniedz vienu miljonu (Baltiņš, Druviete 2017: 99).

Latviešu valodā sazinās ne tikai Latvijā, bet arī Amerikā, Kanādā, Lielbritānijā un citās valstīs, kur ir aizceļojuši mūsu tautieši. Toties latviešu valodas izloksnes pamatā funkcionē Latvijas kultūrvēsturiskajos novados – Vidzemē, Kurzemē, Latgalē, Sēlijā, bet latgaliešu rakstu valoda plašāk tiek lietota Latgalē. Daži desmiti izlokšņu runātāju dzīvo arī ārpus Latvijas robežām. Mūsu izloksnes un dialekti ir tik atšķirīgi un īpaši, katrs ar savu skanējumu, leksisko dažādību, mirdzumu, bet visi tie līdz ar latgaliešu rakstu valodu bagātina latviešu kultūru.

Skolēniem nav jā māca konkrētu izlokšņu izruna, taču viņiem ir jāzina, kā un kāpēc veidojušies latviešu valodas dialekti un izloksnes, kas ir izloksne un dialekts, kādi ir latviešu valodas dialekti un kādās izlokšņu grupās tie tiek iedalīti, kādas ir katra dialekta un tā izlokšņu grupu raksturīgākās iezīmes. Svarīgi arī, lai skolēni saprastu, kāda ir izlokšņu loma kopnacionālās valodas izveidē un pastāvēšanā, tās bagātināšanā gan senāk, gan mūsdienās. Jāapzinās, ka dialekti un izloksnes ir vērtība, no kuras nav jākaunas, ka cilvēks, kurš prot dzimto izloksni, ir valodiski bagātāks. Mācību procesā skolēniem šie valodas paveidi jāiepazīst tā, lai spētu tos atšķirt un noteikt katra dialekta pazīmes, teksta piederību konkrētajam dialektam. Svarīgi arī iepazīstināt skolēnus ar izlokšņu materiāla vākšanas un pierakstīšanas pamatprincipiem, īpaši, ja viņi dzīvo kādas izloksnes teritorijā. Jauniešus var iesaistīt vietvārdu, izlokšņu leksikas vākšanā, rosināt piedalīties apvidvārdu un vietvārdu talkā.

Tā kā skolotājam pašam nākas izstrādāt mācību saturu, tad svarīgi pārzināt gan dialektu raksturīgās iezīmes, gan arī zinātniskos resursus, ko var izmantot nepieciešamās zinātniskās informācijas atlasē un piedāvāt skolēniem padziļinātām mācībām.

Lai skolēniem rastos izpratne par dialektoloģijas pamatjautājumiem, nepieciešams skaidrot gan pamatjēdzienus, gan reģionālo paveidu lokāciju un raksturīgās iezīmes. Šīs informācijas ieguvei var izmantot dažādus resursus.

Lai noskaidrotu, kas ir dialekts, izloksne un izlokšņu grupa, skolotājs var izmantot Martas Rudzītes darbu “Latviešu dialektoloģija” (1964). Tajā sniegts plašs latviešu valodas dialektu un izlokšņu raksturojums. M. Rudzīte raksta, ka dialekts ir “radniecīgu izlokšņu kopa, vēsturiski izveidojusies valodas vienība” (Rudzīte 1964: 13). Izloksne tiek definēta kā “pats sīkākais kāda novada valodas paveids, kas ir vēsturiski izveidojusies valodas vienība, kam ir savas leksiskas,

frazeoloģiskas, fonētiskas, morfoloģiskas un sintaktiskas īpatnības salīdzinājumā gan ar literāro valodu, gan ar citām izloksnēm”(Rudzīte 1964: 13).

Jaunāka informācija par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm atrodama autoru kolektīva darbā “Latviešu valoda” (2013). Anna Stafecka norāda, ka izloksne ir “nelielā apvidū runāts valodas paveids” (Stafecka 2013: 253). Turpretī par dialektiem rakstīts, ka latviešu valodā tie ir trīs – vidus, lībiskais un augšzemnieku, kuros ietilpst vairāk nekā 500 izloksnes. To izveide ir vērojama jau feodālisma laikos, kad zemnieki dzīvoja noslēgtu dzīvi muižas vai draudzes teritorijās, kā arī dažādie dabas objekti bija kā robežas izloksnēm vai izlokšņu grupām. Diemžēl mūsdienās izloksnes nivelējas, to īpatnības strauji zūd un robežas mainās.

“Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (2007) dialekts definēts kā “plašākā apvidū vēsturiski izveidojies teritoriāls valodas paveids, kuru veido vairākas radniecīgas izlokšņu grupas ar visumā vienādām īpatnībām fonētikā, gramatikā, leksikā. Latviešu valodā ir trīs teritoriālie dialekti – augšzemnieku, lībiskais un vidus dialekts.” (Skujiņa 2007: 89) Savukārt izloksne raksturota kā “nelielā apvidū vēsturiski izveidojies teritoriāls valodas paveids ar savām īpatnībām fonētikā, gramatikā, leksikā, piemēram, Bēnes izloksne, Krimuldas izloksne, Šķilbēnu izloksne. Vairākas valodas ziņā radniecīgas izloksnes var veidot izlokšņu grupu vai dialektu.” (Skujiņa 2007: 169)

Lai skolēni gūtu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, ir jānoskaidro arī tādi jēdzieni kā dialektoloģija un ģeolingvistika. “Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” (2007) dialektoloģija tiek definēta kā “valodniecības apakšnozare, kurā pēta dialektus un izloksnes un kurai ir cieša saskare ar visiem valodas līmeņiem” (VPSV 2007: 89). Turpretī ģeolingvistika ir valodniecības apakšnozare, kas pēta dialektus saistībā ar ģeogrāfisko izplatību, apvienojot tādas zinātnes kā dialektoloģija, ģeogrāfija, vēsture, socioloģija, kultūrvēsture, demogrāfija, etnogrāfija, antropoloģija un etnoloģija (VPSV 2007: 136–137).

Ja nepieciešams iegūt plašāku informāciju par nozīmīgākajiem pētījumiem dialektoloģijā un ģeolingistikā, skolotājs var izmantot informāciju, kas pieejama latviešu valodas dialektu atlantos “Leksika” (Bušmane, Laumane, Stafecka 1999), “Fonētika” (Sarkanis 2013), “Morfoloģija I” (Kurzemiece, Markus-Narvila, Stafecka 2021), “Morfoloģija II Sintakse” (Kurzemiece et al. 2022), kuros ir gan izlokšņu izpēti apraksts un fonētiskās transkripcijas skaidrojums, gan izlokšņu materiāli ar kartēm. Skolēniem īpaši interesants varētu būt darbs ar leksikas kartēm. Vidusskolēni var izmantot arī Annas Stafeckas izstrādātās nodaļas par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu darbā “Latviešu valoda” (2013).

Savukārt Antona Breidaka “Darbu izlasē” (2006, 2007) skolotājs var atrast zinātniski korektu informāciju par baltu ciltīm un valodām, to vēsturi, augšzemnieku dialektu, kā arī latgaliešu rakstu valodu.

Tā kā skolēniem šie izdevumi lielākoties nav pieejami, iespējams izmantot vairākus tīmekļa resursus. Viens no tiem ir “Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca” (2007), kuras saturs pieejams tīmekļvietnē *termini.gov.lv*.

Nozīmīgs palīgmateriāls var būt tīmekļa vietne *lingvistiskakarte.lv*, kurā atrodama informācija par valodniekiem, kuri pētījuši ne tikai dialektus, izloksnes un latgaliešu rakstu valodu, bet arī citus valodas aspektus.

Būtisks palīgs izlokšņu un dialektu iepazīšanā skolēniem būs “Latviešu valodas rokasgrāmata”, kurā viena nodaļa veltīta dialektoloģijas būtisko jautājumu apskatam (Jansone, Straupeniece 2018). Tīmekļa vietnē *letonika.lv* ir pieejamas vārdnīcas, lai noskaidrotu jēdzienus, piem., *dialekts, izloksne, izoglosa, dialektoloģija*. Stundās var pētīt arī daiļdarbus, kuros izmantoti dialektismi, piemēram, Andreja Upīša, Jāņa Jaunsudrabiņa, Aleksandra Pelēča, Olafa Gūtmaņa, Māras Zālītes u. c. autoru darbus.

Arī e-PUPĀ ir gan šķirklis *dialekts*, gan izlokšņu tekstu fragmenti daudzos šķirķļos un leksikas atlanta kartes (*epupa.valoda.lv*).

Nacionālajā enciklopēdijā skolēni var atrast informāciju par latviešu valodas dialektiem, latgaliešu rakstu valodu un baltu ciltīm, gūstot dziļāku izpratni par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem (*enciklopedija.lv*). Pieejamas kartes, izlokšņu vārdu piemēri, kā arī norādīti nozīmīgākie pētījumi, pētnieki, kas dod iespēju attīstīt ne tikai zināšanas, bet arī informācijas ieguves, apkopošanas un izmantošanas prasmi. Tīmekļa vietnē *livones.net* var lasīt par lībiešu valodu un latviešu valodas vēsturi. Izmantojot minētos un vēl daudzus citus resursus, t. sk. *tavaklase.lv*, skolēni gūs plašāku ieskatu valodas bagātībā un dažādībā.

Pie resursiem vēl var minēt Kārļa Kazāka muzikālo raidījumu “Dzirdi balsis ar Kārli Kazāku”, kurā mūziķis apceļo Latvijas novadus, iepazīst vietējās kultūras bagātības un izloksnes, atklāj dziesmās to skanējumu. Interesantu informāciju var iegūt arī TV raidījumā “Izgaršo Latviju!”, “Iekodies Latvijā!”, savukārt latgalisko skanējumu klausīties radio raidījumā “Kolnasāta”, lasīt publikācijas latgaliešu rakstu valodā ziņu portālā *lakuga.lv* u. tml. Visu latviešu valodas dialektu un izlokšņu grupu skanējumu var iepazīt Lidijas Leikumas un Ilmāra Meža sakārtotajā izdevumā “Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa” (Leikuma, Mežs 2015), kas labi izmantojams mācību procesā, iepazīstot izloksnes. Vēl svarīgi pieminēt Daces Markus vadītās

nodarbības malēniešu nometnē, dažādos pētījumus un rakstus par profesores dzimto vietu un izloksnēm, kā arī Antona Breidaka, Annas Stafeckas, Benitas Laumanes, Brigitas Bušmanes, Ievas Ozolas, Lienas Markus-Narvilas, Antonijas Reķēnas, Veltas Rūķes-Draviņas, Elgas Kagaines, Vilmas Šaudiņas u. c. dialektologu pētījumus, izlokšņu aprakstus un izlokšņu vārdnīcas. Mācību procesā lieti noderēs arī Latviešu valodas institūtā izstrādātā interaktīvā lietotne *dialekti.lu.lv*.

Mācoties par dialektiem un izloksnēm, skolēniem paralēli ir jāstrādā ar Latvijas karti, kur var noderēt dialektu atlanti un minētās tīmekļa vietnes.

Kopumā var secināt, ka mācību satura veidotājiem ir pieejams ļoti plašs pētījumu klāsts par latviešu valodas izloksnēm un dialektiem, bet, lai to apzinātu un izvēlētos mācību stundām nepieciešamo, skolotājam jāveltī ļoti daudz laika.

Izstrādājot stundu ciklu, jāņem vērā skolēnu zināšanas par latviešu valodas vēsturi. Tā kā izmēģinājumdarbībā iesaistītās klases skolēniem nebija izpratnes par to, kā veidojusies latviešu valoda, kā radušies dialekti un kā tie saistīti ar latviešu cilšu valodām, bija nepieciešams apkopot svarīgāko informāciju par šiem jautājumiem. Ikvienam interesentam ir pieejams daudz pētījumu par baltu ciltīm, to ienākšanu Latvijā, bet skolotājam jāizvēlas avoti, ko izmantot. Lieliski, ja veidojas sadarbība ar vēstures skolotāju un tiek izstrādāts mācību materiāls gan latviešu valodas, gan vēstures stundām, nodrošinot starppriekšmetu saikni. Veicot pētījumu un veidojot mācību stundu saturu, tika izmantoti arī arheologu un vēsturnieku pētījumi. Bez jau minētajiem A. Breidaka darbiem un Nacionālās enciklopēdijas šķirklīem skolotājs var izmantot rakstu krājuma “Latvieši un Latvija” 1. sējuma “Latvieši” (2013) publicētos Ojāra Buša, Ēvalda Mugurēviča, Valda Bērziņa, Andreja Vaska, Antonijas Vilcānes, Munta Auna, Ilgas Jansones, Annas Stafeckas un Gunta Zemīša pētījumus.

Kā zināms, tagadējā Latvijas teritorijā baltu ciltis ir ienācējas. Vidējā dzelzs laikmetā no 5. līdz 8. gs. sāka veidoties tādas etniskās grupas kā kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi. Tagadējo Latvijas teritoriju baltu ciltis un somugri lībieši sāka apdzīvot jau 5. gadsimtā. Ciltīm nostiprinoties, latviešu valoda sāka veidoties 10.–12. gadsimtā. Latviešu tauta izveidojas ap 13.–16. gadsimtu, kurā bija četras baltu tautas un somugru tauta lībieši (Vasks 2023).

Latgaļi Latvijas teritorijā ienāk aptuveni 4.–5. gadsimtā. Latgaļi bija lielākā etniskā grupa Latvijas teritorijā. Ap 1113. gadu hronikā “Pagājušo laiku stāsts” pirmo reizi tiek minēta latgaļu ciltis. Viņi dzīvojuši pilskalnās, apmetnēs, pēcāk veidojot senpilsētas (Vilcāne 2023).

Kuršu cilts pirmo reizi minēta Rimberta hronikā 9. gadsimtā. Kurši dzīvojuši Kurzemes dienvidrietumu un Lietuvas ziemeļrietumu zemēs. 11. gadsimtā kurši ieguvuši teritorijas pie

Abavas un Ventas. Pēcāk arī sasnieguši Abavas augšteces apgabalu, ieņemot Baltijas somu apdzīvotās teritorijas, kā arī virzoties austrumu virzienā pāri Ventai un iegūstot zemgaļu rietumu teritorijas (Doniņa-Kalniņa 2023).

Sēļi pirmoreizi minēti Atskaņu un Indriķu hronikā. Šajos avotos norādīts, ka sēļi ir dzīvojuši Daugavas kreisajā krastā, Kokneses apkārtnē un Rīgas tuvumā. Mūsdienās daļa no senajām sēļu cilšu teritorijām iesniedzas Ziemeļlietuvas apgabalā. Tikai no 13. gs. otras puses sēļi kā etnoss tiek minēti avotos. Sēļu tuvība ar latgaļiem noveda pie tā, ka 14. gadsimtā viņi saplūda ar latgaļiem (Zemītis 2023).

Pirmās ziņas par zemgaļiem var atrast 11. gs. skandināvu avotos. Zemgaļi vēlajā dzelzs laikmetā ir apmetušies Lielupes un tās pieteku krastos, kā arī daļēji Ventas vidusteces baseinā (Zemītis 2023).

Bez šīm četrām baltu ciltīm jāmin arī lībieši, kas bija Baltijas somu cilts Latvijas teritorijā. Lībieši 9.–13. gs. apdzīvoja Rīgas līča piekrasti, kā arī Kurzemes ziemeļdaļu, lai gan kurši pakāpeniski lībiešus izspieda no viņu teritorijas. Lībieši dzīvojuši ciemos un pilskalnās. Daugavas lībieši dzīvojuši ap Daugavas labo krastu no Aizkraukles līdz pat jūras līcim. 13. gs. minētajos avotos tiek nodalīti Salaspils, Lielvārdes, Rīgas, Ikšķiles un Aizkraukles lībieši (<http://www.livones.net/lv/vesture/libiesi-senatne>).

Sākotnēji indoeiropiešu valodu saimes baltu valodu grupa bijusi samērā plaša. Tajā ietilpa senprūšu, jātvingu, kuršu, rietumu galindu, skalvu, austrumu galindu, aukštaišu, žemaišu, latgaļu, zemgaļu un sēļu cilšu valodas (Braidaks 2006: 487). Mūsdienās dzīvas ir tikai lietuviešu un latviešu valoda, kura izveidojās no latgaļu, sēļu, zemgaļu un kuršu cilts valodām. Kā norāda A. Braidaks, latviešus, lietuviešus un senos prūšus par baltiem sācis saukt Georgs Heinrihs Ferdinands Neselmanis darbā “Seno prūšu valoda, izskaidrota pēc viņu pieminekļiem”. Šis jēdziens kļuva populārs tikai 19. gs. beidzamajā ceturksnī. Interesanti minēt, ka Baltijas jūras vārds pirmo reizi rakstu avotos parādās 11. gs., kad Brēmenes Ādams to piemin savā Hamburgas arhibīskapu vēsturē (Braidaks 2006: 483). Tātad mūsdienu latviešu valodā, īpaši tās izloksnēs un dialektos varam saskatīt “sēļu, zemgaļu, latgaļu un kuršu cilšu valodu īpatnības” (Braidaks 2006: 495).

Pirmās ziņas par latviešu valodas variantiem nesniedzas tālā pagātnē. Pirmās piezīmes par dialektu atšķirībām un īpatnībām rodamas Gotharda Frīdriha Stendera (*Gothard Friedrich Stender*) 1761. gadā izdotajā darbā “Latviešu gramatika” (*Lettische Grammatik*). Dziļāka pētniecība sākas 19. gs. otrajā pusē, kad iznāk Augusta Bīlenšteina (*August Johann Gottfried*

Bielenstein) gramatika “Latviešu valoda” (*Die lettische Sprache*, 1863–1864), kurā īsi raksturoti visi trīs dialekti, norādot morfoloģiskās un fonētiskās atšķirības (Stafecka 2023).

Domājams, ka skolēniem būtu interesanti iepazīties arī ar A. Bīlenšteina izstrādātajām pirmajām dialektu ģeolingvistiskajām kartēm, kurās ar 33 izoglosām parādīta dažu fonētisko un morfoloģisko parādību izplatība latviešu valodas izloksnēs (plašāk sk. Trumpa 2012).

Vēsturiskie dialekti, kas ir seno cilšu valodu turpinājums, Latvijā ir salīdzinoši labi saglabājušies. Jāpievērš uzmanība tam, ka pirms baltu cilšu ienākšanas Latvijas teritorijā dzīvoja somugru tautas, kuru valodas ietekme jūtama ne tikai vietvārdos, izloksnēs, bet arī normētajā latviešu valodā. Piemēram, pirmās zibes uzsvars, leksiskās vienības, atributīvais ģenitīvs u. c. Nevar aizmirst arī slāvu un ģermāņu valodas mantojumu, kas mūsdienās vērojams gan izlokšņu, gan literārās valodas leksikā (Stafecka 2013: 253).

Latviešu valodas, dialektu un izlokšņu ceļš ir bijis garš un ne vienmēr viegls. Valoda ir attīstījusies, pilnveidojusies, mainījusies, bet arī saglabājusi daudzas senas iezīmes, kas to padara par ļoti nozīmīgu starptauriskā līmenī, īpaši baltistikā un indoeiropistikā. Īpaši vērtīgs ir dialektoloģiskais materiāls, jo tieši izloksnēs paglābušās gan seniskas skaņas un formas, gan leksiskās vienības un sintaktiskās konstrukcijas. Lai gan ikdienā un sabiedriskajā dzīvē ļaudis cenšas runāt literārajā valodā, bieži izlokšņu īpatnības ir dzirdamas un tās nevar tik viegli noslēpt, kā, piemēram, intonācijas, šaurās un platās *e*, *ē* skaņas neatbilstošu izrunu (Rudzīte 2005: 17).

Latviešu valodā ir trīs dialekti – lībiskais, vidus un augšzemnieku, kuros vēsturiski ietilpst vairāk nekā 500 izlokšņu, kas atšķiras ar intonācijām, leksiskajām, morfoloģiskajām un sintaktiskajām īpatnībām. Izloksnes izveidojās feodālisma laikos, kad muižas vai draudzes teritorijā dzīvojošiem zemniekiem bija ierobežotas brīvas pārvietošanās iespējas (Stafecka 2013: 253).

Vidus dialekts ir vistuvāk literārajai valodai, tas aptver Vidzemes vidienes, Kurzemes dienvidu daļas un Zemgales vidienes izloksnes. Šajā dialektā ir sastopamas visas trīs intonācijas – lauztā, krītošā un stieptā. Vidus dialektā nošķir trīs izlokšņu grupas – zemgaliskās izloksnes, kursiskās izloksnes un Vidzemes vidus izloksnes, kurās spēcīgāk vai vājāk manāmas arī vēsturiskās senlatviešu cilšu valodu īpatnības (Rudzīte 2005: 23). Tā kā vidus dialekts ir literārās valodas pamatā, tad dialektālās pazīmes ir mazāk spilgtas nekā lībiskajam un augšzemnieku dialektam.

Vidzemes vidus izloksnēs sastopamas deminutīvu izskaņas, piemēram, *-īna* (*mājīna*, *kājīna*), darbības vārdu nākotnes formās starp celma līdzskani un nākotnes piedēkli tiek iesprausts

patskanis *ī*, piemēram, *lijīs* ‘līs’, *birīs* ‘birs’. Vidzemes vidus izloksnēm raksturīgi dažādi leksiskie dialektismi, piemēram, *aviesenes* ‘avenes’, pīlādžus sauc par *pīleņģiem*, bet zvirbuli – par *ciguzi*.

Zemgaliskajās izloksnēs saglabāti senie sieviešu dzimtes *u*-celmi – sieviešu dzimtes daudzskaitlinieki *dzirņus* ‘dzirnavas’, *ragus* ‘ragavas’. Daļā zemgalisko izlokšņu aiz tautosillabiska līdzskaņa tiek izmantota anaptikse, piemēram, *zir^aks*. Tiesa, mūsdienās to sastop reti.

Kursiskās izloksnes vairak atšķiras no zemgaliskajām un Vidzemes vidus izloksnēm. Tās runā Kurzemes teritorijā. Šajās izloksnēs tiek izmantots senais *u* līdzskaņa *v* un *b* priekšā, piemēram, *zuve* – *zivs*, *dubens* – *dibens*. Raksturīgi leksiskie dialektismi ir, piemēram, *knauši* ‘odi’, *svētelis* ‘stārķis’, *rācenis* ‘kartupelis’ (Stafecka 2013: 255).

Lībiskajā dialektā tiek runāts Ziemeļrietumvidzemē un Ziemeļkurzemē. Tajā spēcīgi manāma lībiešu valodas ietekme. Lībiskajā dialektā tiek nošķirtas divas izlokšņu grupas – Vidzemes lībiskās un Kurzemes lībiskās jeb tāmnieku izloksnes, kurās vēl šķir dziļās un nedziļas izloksnes. Dažās Vidzemes lībiskajās izloksnēs vērojama igauņu valodas ietekme, piemēram, Rūjienas apriņķī, Lejasciemā un citās vietās, kur saskarsme ir bijusi ar igauņiem (Rudzīte 2005: 62).

Kurzemes un Vidzemes lībiskajām izloksnēm ir raksturīgas vairākas kopīgas pazīmes, piemēram, divas intonācijas – stieptā un lautzā, divskanis *au* pārvērties par *ou*, kā arī raksturīgais gala zilbes patskaņa zudums vai garā saīsinājums, vīriešu dzimtes un darbības vārda trešās personas vispārinājums. Protams, ir arī daudzas atšķirības, jo viena izlokšņu grupa veidojusies uz kuršu valodas bāzes, otru ietekmējusi latgaļu cilts valoda. Piemēram, 3. personas vietniekvārd *viņš* Kurzemes izloksnēs tiek runāts kā *viš*, bet Vidzemes lībiskajās izloksnēs – *viņč*. Kurzemes lībiskajās izloksnēs sastopamas arī tādas pašas pazīmes kā vidus dialekta kursiskajās izloksnēs, piemēram, *zuve* ‘zivs’, *dārbs*, *zīrgs*, *dūrt* u. c.

Kurzemes lībiskajās izloksnēs sastopami leksiskie dialektismi *morce* ‘kartupeļu biezputra’, *kolka* ‘dziļa bedre, gramba’, *cūkroka* ‘dzeltenā ūdensroze’.

Vidzemes lībiskajās izloksnēs lietvārdu gala zilbē noticis patskaņa *e* pārveidojums par *a* (*ēval* < *ēvele*, *tupal* < *tupele*), bet piedēkļos *ie* vietā tiek lietots patskanis *e* vai *a* (*saimneks* < *saimnieks*, *latvaš* < *latvieši*). Daudzskaitļa datīvā tiek izmantotas personas vietniekvārdu formas *jumsim*, *mumsim*. Tā kā Vidzemes lībiskās izloksnes robežojas arī ar igauņu valodu, tajās sastopami tās ietekmē radušies leksiskie dialektismi, piemēram, *muraki* ‘lācenes’, *roida* ‘gruži, netīrumi’, *tosa* ‘tvans’, *viška* ‘liekšķere’ (Stafecka 2013: 256).

Augšzemnieku dialektā runā Latgalē, Vidzemes austrumos un Sēlijā. Tajā šķir dziļās un nedziļās sēliskās un latgaliskās izloksnes. Augšzemnieku dialektam raksturīga lauztā un krītošā intonācija, kas saplūdusi ar stiepto. Sēliskajās izloksnēs blakus krītošajai intonācijai lieto kāpjošo intonāciju (Rudzīte 2005: 80), sastopama arī kāpjoši krītošā. Atšķirības dialekta izloksnēs ir vērojamas ne tikai fonētikā, bet arī morfoloģijā, leksikā un sintaksē.

Dziļo izlokšņu raksturīgākā pazīme ir divskaņa *ie* pārvēršanās par garo patskani *ī* (*zīma* < *ziema*, *tīus* < *tievs*), kā arī divskaņa *uo* pārvēršanās par *ū* (*ūzuls* < *ozols*), bet nedziļajās izloksnēs šādas pārvērtības nenotiek. Lielākajā izlokšņu daļā līdzskaņi, līdzīgi kā lietuviešu valodā, priekšējās rindas patskaņu priekšā tiek palatalizēti, piemēram, *s'ierms*, *c'el's'*.

Latgaliskajās un sēliskajās izloksnēs zuduši 3. deklinācijas lietvārdi – tie pārgājuši 1. deklinācijā, piemēram, *mac* ‘medus’, *l'eic* ‘lietus’. Daļā izlokšņu saglabāties senais supīns (*īsim āstu*), kā arī vērojamas daudzas citas pazīmes.

Augšzemnieku dialektā ir daudz leksisko dialektismu, piemēram, *tymss* ‘tumšs’, *grīz'in'c'* ‘kālis’, *rupuc's'* ‘krupis’, *kūc* ‘vājš’, *muzlys* ‘smaganas’, *sl'īkys* ‘siekalas’, *maut'* ‘peldēt’, *vuic'eit'* ‘mācīt’ (Stafecka 2013: 258).

Mācot skolēniem par augšzemnieku dialektu, ir jāpaskaidro, ka uz tā bāzes 18. gadsimtā ir veidojusies otra rakstu tradīcija – latgaliešu rakstu valoda.

1. 2. Latgaliešu rakstu valoda: ieskats attīstības vēsturē, funkcijās un resursos

Latgaliešu rakstu valoda ir vēsturiski izveidojies latviešu valodas paveids, otra latviešu rakstības tradīcija, kas atšķiras no latviešu literārās valodas. Rakstu avotos var sastapt dažādus nosaukumus – *augšlatviešu valoda*, *latviešu valoda*, *latgaļu valoda*, *latgaliešu/Latgales izloksne*, *augšzemnieku dialekts*, *latgaliešu literārā valoda*, *latgaliešu valoda* –, tāpēc skolotājam precīzi jālieto termins un arī iespēju robežās jāizskaidro skolēniem šīs dažādības iemesli, kā arī tas, ka apzīmējums *dialekts* attiecināms uz augšzemnieku dialektu. Latgaliešu rakstu valoda Latvijas Republikas “Valsts valodas likuma” 3. panta 4. apakšpunktā formulēta kā vēsturiski izveidojies latviešu valodas paveids un norādīts, ka “valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību” (Saeima 1999).

Latgaliešu rakstu valoda ir veidojusies uz senās latgaļu cilts valodas pamata (Stafecka 2003: 47) 18. gadsimtā, kad Latgale bija administratīvi nošķirta no pārējās latviešu etniskās teritorijas.

Sākotnēji tā veidojās uz Dienvidlatgales izlokšņu pamata, bet vēlāk, izstrādājot pareizrakstības normas, tika ņemtas vērā arī citu augšzemnieku dialekta izlokšņu iezīmes, tāpēc tā ir virsdialektāls valodas paveids.

Ir svarīgi šķirt jēdzienus *latgalieši* un *latgaļi*. Latgalieši ir mūsdienās Latgalē dzīvojošie latvieši, bet latgaļi ir seno baltu cilšu pārstāvji. Loģiski, ka latgalieši ir seno latgaļu pēcteči, taču jāatceras arī tas, ka senās latgaļu teritorijas sniedzās līdz pat Gaujai (Leikuma 2017). Termins *latgalieši* sākts izmantot 20. gs.

Latgaļi tiek uzskatīti par austrumbaltu cilti, sākumā dzīvojuši tagadējā ziemeļaustrumu Lietuvā, ziemeļu Baltkrievijā, austrumu Zemgalē un dienvidu Latgalē, kas bijis I–IV gs. pēc Kr., kad latgaļi atdalījušies no žemaišu-zemgaļu-sēļu-latgaļu cilšu kopienas. Taču jau VI–VII gs. pēc Kr. latgaļi sāka virzīties uz ziemeļu pusi (Breidaks 2006 : 537). Kā norāda Antonija Vilcāne, vēlejš dzelzs laikmetā latgaļi paplašināja savu teritoriju, ienākot Baltijas somu telpā, bet jau 11.–12. gs. latgaļi dzīvoja Gaujienas apkārtnē (Vilcāne 2013: 89). Tiek uzskatīts, ka ar latgaļiem sajaucās Austrumlatvijas čūdi, tādējādi pārņemot viņu valodu un kultūru. Čūdu valoda atstāja arī nozīmīgas liecības latgaļu ciltis valodā (Breidaks 2006: 538).

Latgales vēsture ir bijusi skarba, tā vairāk nekā 200 gadus ir piederējusi Polijas-Lietuvas valstij, kas ietekmēja turpmāko attīstību. 1629. gadā Zviedrija ieguva daļu no Pārdaugavas hercogistes, bet otru daļu pārdēvēja par Inflantiju jeb Poļu Vidzemi.

Būtisks faktors ir Latgales pievienošana Krievijai 1772. gadā, bet 1802. gadā tā kļuva par Krievijas impērijas Vitebskas guberņas daļu, kas norāda, ka Latgale ir bijusi administratīvi šķirta no Latvijas teritorijas apmēram 300 gadus. Šajā savrupības laikā uz augšzemnieku latgalisko izlokšņu pamata arī izveidojās otrā latviešu valodas rakstu tradīcija – latgaliešu rakstu valoda, jo katoļu garīdzniekiem Latgalē, tāpat kā luterāņu mācītājiem Zemgalē, bija nepieciešamas grāmatas vietējā valodā (Stafecka 2003: 83). Par pirmo līdz mūsdienām saglabāto latgaliski sarakstīto grāmatu tiek uzskatīta 1753. gadā Viļņā izdotā “Evangelia toto anno.” jeb “Evaņģēlijs visām gada svētdienām un svētku dienām, kurus saskaņā ar veco baznīcas ieražu ir parasts lasīt priekšā Livonijas latviešiem”. Tā ir neliela grāmatiņa, kas iespiesta antīkvā pēc poļu tā laika rakstības parauga. 2004. gadā Latviešu valodas institūts izveidoja izdevuma faksimilu. Šajā izdevumā ir plašs A. Stafeckas zinātnisks apcerējums gan latviešu, gan latgaliešu, lietuviešu un angļu valodā (Stafecka 2004), kuru var labi izmantot mācību satura izstrādē, kā arī skolēnu izziņas darbības veicināšanai. Plašāku ieskatu latgaliešu rakstu valodas attīstības vēsturē var gūt arī A. Stafeckas rakstā, kur analizēti trīs latgaliešu rakstu valodas attīstības periodi:

1. Senākais rakstības posms – 18. gs. sākums – 19. gs. 70. gadi;
2. Drukas aizlieguma periods – 1865.–1904. gads;
3. Latgaliešu rakstu valodas mūsdienu posms – 20. gs. sākums (Stafecka 2003: 45).

Mācību procesā skolēniem būtu sniedzama kompakta informācija par būtiskākajiem notikumiem katrā periodā, kā arī jāpastāsta par skarbo latgaliešu vēsturi, drukas aizliegumu un Latvijas vēsturē unikālo parādību – rokrakstu literatūru un tās veidotājiem. Ir svarīgi, lai jaunieši saprot, ka savu valodu un tautas vērtības var nosargāt, ja to vēlas. Šis cīņas spars parāda, cik svarīga ir latgaliešu rakstu valoda, tāpēc skolēniem tā būtu jāiepazīst visā Latvijā. Drukas aizliegums Latgalē (tāpat kā Lietuvā un Polijā) valdīja no 1865. līdz 1904. gadam, kad nedrīkstēja izdot nekādas grāmatas ar latīņu burtiem (Vulāne 2018). Šāds aizliegums bija liels drauds valodas attīstībai un tautas saglabāšanās iespējai, jo tika īstenota arī rusifikācija. Šāda veida pārkrievošana, kad skolās bija jārunā tikai krieviski un tika pilnībā aizliegta latviešu valoda ir ļoti vardarbīga rīcība. Tomēr latgalieši bija stipri un nosargāja savu valodu, veicot pierakstus ar roku, nododot citiem, kas palīdzēja attīstīt rokrakstu literatūru (Stafecka 2003: 290).

Latgaliešu rakstu valodas vēsturē svarīgs brīdis ir 1917. gada 26. un 27. aprīlis, kad Latgale tiek apvienota ar pārējiem Latvijas novadiem. 20. gadsimta norises latgaliešu rakstu valodas vēsturē ir būtiskas tās tālākajā attīstībā, tāpēc skolēnus var iepazīstināt ar būtiskākajiem faktiem un pastāstīt par ievērojamākajām personām, piemēram, Ontonu Skrindu, Franci Trasunu, Nikodemu Rancānu, Pēteri Strodu u. c., kuru veikums Latgales un latgaliešu rakstu valodas attīstībā ir ļoti nozīmīgs. Svarīgi valodas mācību saturu saistīt ar literatūru, kuras nodarbībās skolēni varētu iepazīt mūsdienu latgaliešu literātu darbus. Tāpat nepieciešams piedāvāt materiālu, kuru pētot skolēni noskaidrotu, ka okupācijas laikā par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu un lietošanu rūpējās emigrācijā dzīvojošie Latgales intelligences pārstāvji, mūsdienās latgaliešu rakstu valodas vēsture un lietojums interesē ne tikai Latvijas, bet arī Polijas, Norvēģijas, Japānas u. c. valstu valodniekus, kā arī pārliecinātos, ka latgaliešu rakstu valodu fakultatīvi mācās vairākās Latgales skolās, tajā tiek publicēti preses izdevumi, reliģiskie, literārie un zinātniskie darbi, mācību līdzekļi u. tml. Latgaliešu valodā un par latgaliešu valodu tiek veidoti TV, radio “Kolnasāta” raidījumi, to izmanto ielu un apdzīvoto vietu, preču nosaukumos. Tas nozīmē, ka latgaliešu valoda mūsdienās atkal dzīvo un attīstās.

Latgaliešu rakstu valodas vēstures un sistēmas iepazīšanai mācību procesā var izmantot Lidijas Leikumas darbu “Gruomota škuoluotuojim” (1993), Jura Cibuļa un L. Leikumas latgaliešu valodas gramatiku “Vasals” (2003), kā arī “Latgalīšu volūdys, literaturys i kulturviesturis

školuoju asociācijas” (ltgasoc.lv) tīmekļvietnē ievietotos mācību materiālus un citus avotus. Savukārt elektroniskajā latviešu valodas rokasgrāmatā ir nodaļa “Latgaliešu rakstu valoda” (Vulāne 2018), kurā atrodama skolēniem piemērota vēsturiskā un lingvistiskā informācija.

Labs palīgmateriāls ir latgaliešu kultūras ziņu portāls *lakuga.lv*, kurā ir dažāda veidi raksti latgaliešu rakstu valodā, kas var palīdzēt mācību stundās iepazīt valodu. Piemēram, Sofijas Teicanes rakstu darbs “Svešinīks” ir stāsts par mazu meiteni un viņas apkārtējo dzīvi pirms skolas gaitām (lakuga.lv 2023).

Lai skolēni labāk saprastu latgaliešu rakstu valodas īpatības, būtu jāiepazīstas arī ar “Latgaliešu rakstības noteikumiem” (2007), īpaši pievēršot uzmanību alfabētam, kas atšķiras no latviešu valodas alfabēta. Skolēniem varētu uzdot arī dažādus uzdevumus, kas palīdzētu gūt dziļāku priekšstatu par latgaliešu rakstu valodu, piemēram, meklēt un apkopot dažādu informāciju, atšķirot patieso no nepatiesās, veidot vēstures laika līniju ar nozīmīgākajiem latgaliešu valodas vēstures faktiem u. c. Izzinošs papildmateriāls ir Arņa Slobožāņa dokumentālās filmas “Latgalīši Pīterpilī” un “Latgalīši Sibīrī”, kas ir ar latviešu literārās valodas subtitriem, kā arī Ilgas Šuplinskas izstrādātās desmit nodarbības novadu mācībā (sk., piem., <https://www.tavaklase.lv/video/radu-raksti-surdo-2/>).

Tātad, var secināt, ka arī latgaliešu rakstu valodas iepazīšanai veltīta mācību satura izstrādei ir pietiekami daudz materiāla, ko var izmantot gan pamatskolas, gan vidusskolas posmā.

2. LATVIEŠU VALODAS MĀCĪBU SATURA REGLAMENTĒJOŠO DOKUMENTU UN MĀCĪBU MATERIĀLU ANALĪZE

2. 1. Standarta un programmas parauga analīze

Lai veidotu pētījuma teorētisko bāzi, izveidotu stundu plānus un dažāda veida uzdevumus, ir jāiepazīstas ar mācību satura dokumentiem un mācību materiāliem, ja tādi ir pieejami. Tika izpētīti latviešu valodas kā otrās valodas mācību standarts pamatizglītības posmam, vidējās izglītības standarts un programmas paraugs, lai noteiktu, kas skolēniem ir jāiemācās, kādas prasmes jāapgūst un kādi mērķi jāsasniedz.

Tā kā skolēni, kas šogad mācās 11. klasē, pamatizglītības posmā mācījās atbilstoši latviešu valodas kā otrās valodas mācību standarta (Ministru kabinets 2018) prasībām, tad tika noskaidrots, ka tajā valodas kompetences sasniegšanai paredzētajā daļā nav formulēti rezultāti, kas rosinātu skolotājus mācību procesā iekļaut informāciju par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Tomēr skolēniem būtu jāiemācās saskatīt latviešu kultūras vērtības, veidot daudz kultūru dialogu. Tāpēc būtu tikai loģiski, ja arī mazākumtautību skolēniem tiktu radīts priekšstats par latviešu valodas dažādību. Diemžēl šī vajadzība nav ņemta vērā, nedz izstrādājot normatīvos dokumentus un programmas paraugu (arī iepriekšējā standartā (Ministru kabinets 2014)), nedz mācību līdzekļus. Tas nozīmē, ka skolotājam, ņemot vērā arī prasības, kas skolēniem latviešu valodas apguvē tiek izvirzītas vidējās izglītības posmā, pašam jāizstrādā piemērots mācību materiāls, kas lielākoties netiek darīts. Ja latviešu valodas skolotājs pēc savas iniciatīvas iepazīstina skolēnus ar latviešu valodas dažādību, tad viņi vismaz gūst kādu priekšstatu par reģionālajiem variantiem. Kā intervijā norādīja skolotāja, izmēģinājumdarbībā iesaistītas klases skolēni iepriekš jau bija mācījušies par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, taču paguvuši aizmirst mācību procesā apgūto. Turklāt daži skolēni šajā skolā nav mācījušies pamatskolā, kas arī norāda uz atšķirīgiem rezultātiem. Neatkarīgi no skolēnu dzimtās valodas, mācību procesā viņiem jāattīsta zināšanas par latviešu tautas vērtībām, kultūras mantojumu, prasme saskatīt kopīgo savā un latviešu kultūrā, apzināties atšķirīgo, lai pilnvērtīgi iekļautos Latvijas vēsturiskajā un kultūrvidē.

Pabeidzot 9. klasi, skolēnu zināšanu un prasmju līmenim jābūt pietiekami augstam, lai turpinātu mācības vidējās izglītības iestādē. Skolēnu uzdevums ir iemācīties runāt un rakstīt latviešu valodā, saprast lasītā un dzirdētā teksta jēgu, prast arī radoši izteikt savas domas gan mutvārdos, gan rakstveidā. Mācību laikā jaunieši pilnveido zināšanas par valodu, tās sistēmu,

dažādām īpatnībām, atšķirībām un likumsakarībām, tiek izkopta valodas kultūra, veidota valodas kā kultūras daļas izpratne, kā arī attīstīta prasme patstāvīgi mācīties un iegūt jaunas zināšanas.

Latviešu valodas pamatizglītības standartā, kas apstiprināts 2018. gadā, akcentēta kompetenču pieeja. Skolēniem jāiegūst ne tikai lingvistiskās zināšanas un prasme tās izmantot, bet arī jāmacās kritiski domāt, izvērtēt un analizēt informāciju, spēt vairāk mācīties pašmācības ceļā, jo skolotājs ir kā konsultants vai palīgs. Liela vērība veltīta arī digitālajām prasmēm, kas mūsdienās ir svarīgas gan mācībās, gan ikdienā. Ne mazāk svarīgi ir rezultāti, kas saistīti ar valodas kumulatīvo funkciju – skolēniem jāapzinās sava piederība valstij, tautai un valodai, izzinot vērtības, tikumus un tradīcijas, lai spētu saglabāt kultūras mantojumu un paši kļūst par kultūras veidotājiem, apzināties valodas lomu tajā.

Pabeidzot 9. klasi, skolēniem ir jāprot pamatot un argumentēt savu viedokli. Jāizturas ar cieņu pret savu valodu, tautu, valsti, kā arī pret citām tautām, valodām un valstīm. Skolēni spēj izsecināt galveno domu no lasīta, dzirdēta, redzēta materiāla, analizēt informāciju, atšķirt patiesu un nepatiesu informāciju un noteikt avotu kvalitāti u. tml. (Ministru kabinets 2018). Kopumā mācību procesā skolēni apgūst zināšanas, attīsta dažādas prasmes un:

- spēj izteikt un argumentēt savu viedokli, plāno un labo savu runas uzvedību atbilstoši konkrētai situācijai, prot ievērot runas etiķeti,
- izrāda cieņpilnu attieksmi pret latviešu un citu tautu valodām,
- prot analizēt un vērtēt dzirdēto, izlasīto,
- vērtē savus un citu runātāju izteikumus, prot kritiski uztvert informāciju,
- skolēni attīsta saziņas prasmes dažādās situācijās, prot patstāvīgi izmantot verbālos un neverbālos līdzekļus,
- spēj veidot monologus un dialogus atbilstošai situācijai,
- saprot valodas funkciju nozīmi cilvēka dzīvē, izprot valodu kā zīmju sistēmu,
- veido dažādu tipu, stilu un runas žanru tekstus, prot noteikt to atšķirības,
- izmanto dažāda pieraksta tehnikas atbilstošai situācijai,
- ievēro teikuma pazīmes, pilnveido un rediģē savus un citus tekstus,
- mērķtiecīgi lieto dažāda veida teikumus, prot noteikt to nozīmi tekstā,
- ievēro interpunkcijas likumus, ortogrāfijas normas,
- izprot vārda sastāvu, vārdšķiras un spēj noteikt pārnesto un tiešo nozīmi tekstā (Ministru kabinets 2018).

Kaut arī norādītie rezultāti tiešā veidā netiek saistīti ar latviešu valodas izloksnēm, dialektiem un latgaliešu rakstu valodu, tomēr to formulējumi liecina, ka šāda iespēja pastāv. Ja, piemēram, ir norādīts, ka skolēni “izturas ar cieņu pret latviešu valodu un citu tautu valodām” (Ministru kabinets 2018), tad tas nozīmē, ka mācību saturā iekļaujams materiāls, kas attiecas uz pētāmu problēmu, jo reģionālie paveidi ir mūsu kultūras sastāvdaļa, būtisks nacionālās identitātes komponents un vērtību sistēmas daļa, kā arī viens no valodas situācijas aktuāliem aspektiem.

Lai skolēni spētu saglabāt latviešu valodu, atbildīgi izturētos pret savas runas kvalitāti, ir jāiepazīstas ar visiem latviešu valodas paveidiem un jāapzinās to nozīme valodas pastāvēšanā, kam īpaša vērība veltāma vidējās izglītība posmā. Mazākumtautību skolēni jau ir pietiekami labā līmenī apguvuši latviešu valodu, lai reģionālo paveidu iepazīšana nesagādātu pārāk liela problēmas.

Lai labāk saprastu mācību situāciju un zinātu, kas skolēniem vidusskolā jāapgūst, tika izpētīts vidējās izglītības standarts, kas tika apstiprināts 2019. gadā un stājās spēkā 2020. gadā.

Tajā norādīts, ka skolēns, kurš absolvējis vidusskolu, ir lemtspējīgs, mērķtiecīgs cilvēks, kas ciena sevi un citus, spēj būt atbildīgs, padziļina savas zināšanas, prasmes saskaņā ar saviem nākotnes mērķiem. Vidusskolas standartā paredzēts, ka būtiski attīstīt caurviju prasmes – kritisko domāšanu un problēmrisināšanu, jaunradi un uzņēmējspējas, pašvadītu mācīšanos, sadarbības, pilsoniskās līdzdalības prasmi un digitālo prātību. Apgūstot šīs caurviju prasmes, 12. klases absolventam ir labs pamats, lai veidotu kvalitatīvu savas dzīves ceļu.

Valodu mācību jomas saturā norādīts, ka skolēns spēj prasmīgi sazināties atbilstoši situācijai, prot izvērtēt dažādus informācijas avotus, analizēt vajadzīgos faktus, formulēt un pamatot savu viedokli, kā arī izmantot valodas zināšanas un prasmi.

Vidusskolā ir izveidoti trīs mācību satura apguves līmeņi – vispārējais, optimālais un augstākais apguves līmenis. Lai gan skolēni apgūst valodu visos līmeņos, ir saprotams, ka augstākajā līmenī skolēni gūst dziļāku izpratni par valodu, patstāvīgi spēj rast atbildes un veidot kvalitatīvu ceļu uz izglītību.

Plānotie sasniedzamie rezultāti ir sadalīti četros moduļos:

- valoda un sabiedrība,
- mediji, valoda un ietekme,
- stilistika,
- valodas struktūra.

Konkrētākas norādes par valodas dažādību, sociolektiem un reģiolektiem rodamas pirmajā modulī “Valoda un sabiedrība”, kur paredzēts, ka skolēni izpratīs valodas, tautas vērtības, izzinās savu piederību un cienīs Latvijas kultūru.

Vispārīgajā apguves līmenī skolēni iemācās pazīt literārās valodas, izlokšņu un sarunvalodas vienības tekstā, rodot izpratni par latviešu valodas daudzveidību. Optimālajā apguves līmenī skolēni jau izprot sociolektu un reģiolektu nozīmi valodā, izzina latgaliešu rakstu valodu un lībiešu valodu, bet augstākajā apguves līmenī skolēni spēj vērtēt literārās valodas un latviešu valodas paveidu mijiedarbību, kā arī analizēt latviešu valodas attīstību (Ministru kabinets 2019).

Programmas paraugā skolēniem ir paredzēts iepazīt latviešu valodas daudzveidību dažādos Latvijas reģionos, gūt zināšanas par dialektiem un izloksnēm, kā arī apzināties valodas vēsturi. Programma paredz, ka skolēni spēs saklausīt valodas atšķirības dažādos Latvijas reģionos, pētīs valodas daudzveidību tuvākajās teritorijās, mākslas darbos (daiļliteratūrā, mūzikā, kinofilmās, teātra izrādēs), kā arī izpratīs reģiolekta un sociolekta nozīmi. Skolēni iepazīs senlatviešu ciltis (latgaļus, sēļus, kuršus, zemgaļus) un somugru cilti lībiešus (Lazdiņa et al. 2020). Diemžēl latgaliešu rakstu valoda nav minēta ne standartos, ne programmas paraugā, bet skolēni ar to būtu noteikti jāiepazīstina, jo latgaliešu rakstu valoda ir latviešu valodas vēsturiskais paveids, kas ir bijis ļoti nozīmīgs latviskuma saglabāšanā Latgalē sarežģītajos vēstures periodos.

Var secināt, ka skolēniem ir paredzēts mācīties par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Tas, cik pilnvērtīgs būs mācību saturs, atkarīgs no mācību līdzekļu veidotājiem un skolotājiem.

2. 2. Mācību līdzekļu un resursu raksturojums

Lai mācītu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, ir jāsaprot, kādus mācību līdzekļus, materiālus un citus resursus var izmantot, tāpēc tika izskatītas grāmatas, kuras ir pieejamas prakses skolā, kā arī analizētas citas grāmatas, tīmekļa vietnes, kuras varētu izmantot, lai palīdzētu skolēniem apgūt vajadzīgās zināšanas un prasmes.

Prakses skolā tiek izmantotas Intas Urbanovičas, Raitas Šūpolas un Anitas Vanagas latviešu valodas mācību grāmatas.

10. klases latviešu valodas grāmatā ir nodaļa par nacionālo un literāro valodu (Urbanoviča, Šūpola, Vanaga 2010), atsevišķi par dialektiem nav nekas minēts, lai gan vienā no uzdevumiem skolēniem ir jānosaka, kurš vārds ir sarunvalodā, kurš – literārajā valodā un kurš – dialektā, kā arī

jāsalīdzina un jāpamato, kādas atšķirības var saskatīt. Jājautā, kā skolēns vatr noteikt to, ko viņš nav mācījies?

Latviešu valodas grāmatā 11. klasei ir nodaļa “Valoda un identitāte” (Urbanoviča, Šūpola, Vanaga 2011), kurā ir rakstīts par baltu valodām, latviešu valodas dialektiem, latviešu rakstības izveidi, literārās valodas vēsturi. Tiek sniegt neliela informācija par baltu ciltīm un to vēsturi. Arī par katru dialektu ir īsi fragmenti, kuros minētas būtiskākās pazīmes, piemēri, norādīta dialektu teritorija. Ir uzdevumi, kur skolēniem ir jānoskaidro dialektismi un jāpārveido tie literārajā valodā. Mācību grāmatā maliņā ir parādīta arī neliela karte, kurā iesīmētas dialektu robežas, bet kartes, kur būtu redzama seno baltu cilšu teritorija, nav. Tieši tāpat kā nav kaut minimālas vēsturiskās informācijas par cilšu valodām, dialektu un izlokšņu rašanos. Grāmatas beigās ir papildu materiāli ar augšzemnieku, vidus un lībiskā dialekta piemēriem, kas var palīdzēt izprast dialektu atšķirības un pazīmes.

Šo autoru 12. klases mācību grāmatā (Urbanoviča, Šūpola, Vanaga 2012) nav nekā par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Par latgaliešu rakstu valodu nav nevienā no šīm mācību grāmatām, tādējādi var secināt, ka skolēniem netiek mācīts par šo skolā un autores ir pilnībā ignorējušas Valsts valodas likumā noteikto.

Runājot ar latviešu valodas skolotājiem, var saprast, ka mācību grāmatas tiek izmantotas maz, jo skolotāji vairāk paši gatavo materiālus, kurus izmanto mācību stundās.

Tika arī iepazītas citas pieejamās mācību grāmatas, kas atrodas skolas bibliotēkā. Ritas Lāces “Mūsu valoda” (2005) ir mācību grāmata, ko arī var izmantot pētāmās tēmas apgūvē, jo tajā, kaut minimāli, ir sniegts ieskats par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm. Bet neviens no šiem mācību līdzekļiem nav izstrādāts tā, lai skolēniem veidotos izpratne par latviešu valodas dialektiem, izloksnēm, lai rastos kaut priekšstats par latgaliešu rakstu valodu un lībiešu valodu.

Mācību procesā var arī izmantot arī populārzinātnisko rakstu krājuma “Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi” izdevumus, kas atrodas bibliotēkā un pieejami elektroniski. Piemēram, septītajā izdevumā ir Annas Stafeckas raksts “Iz novadu valodas pūra lādes” (2012), kurā ir latviešu valodas dialektu leksikas raksturojums, karte, izlokšņu piemēri.

Skolas bibliotēkā ir arī rakstu krājuma “Latvieši un Latvija” 1. sējums “Latvieši” (Jansone, Vasks 2013), kuru skolotāji un skolēni varētu izmantot mācību stundās, lai lasītu, pētītu un uzzinātu vairāk par senajām baltu ciltīm, kā radusies latviešu valoda un dialekti.

Lai gan latviešu valodas mācību grāmatās nav pietiekamā apjomā iekļauta informācija par izloksnēm un dialektiem, turklāt latgaliešu rastu valodas esība vispār ignorēta, ir daudz dažādu citu

materiālu, kurus var izmantot, lai veidotu stundas, lai uzzinātu, analizētu un pētītu (sk. arī 2.1. nodaļu).

Brigitas Bušmanes “Nīcas izloksnes vārdnīca” (2017), kas pieejama elektroniski, var būt kā papildu materiāls, kad stundās mācās par vidus dialekta kursiskajām izloksnēm. Šajā vārdnīcā skolēni var iepazīt dažādus dialektismus, frazeoloģismus un ar tiem strādāt, veidojot savu vārdnīcu.

Kā liels palīgs leksisko dialektismu izzināšanā var būt Latviešu valodas dialektu atlanta leksikas daļa, jo tajā izstrādātās 50 kartes ir pieejamas elektroniskajā vārdnīcā e-PUPA. Savukārt atlanta morfoloģijas un sintakses daļa, kas pieejama vietnē *dialekti.lu.lv*, izmantojama, lai pētīti dažādu vārdformu lietojumu izloksnēs, piemēram, noskaidrotu, kā dažādās izloksnēs tiek lietotas darbības vārda *iet* pagātnes formas: *gāju* būs vidus dialektā, bet *gāj* un *gā* lībiskajā dialektā. Tā skolēni var iepazīt valodas atšķirības katrā Latvijas nostūrī.

Edmunda Trumpas “Latviešu ģeolingvistiskās etīdes” (2012) var palīdzēt skolotājiem veidot mācību stundu, jo šajā materiālā ir plaša informācija par latviešu valodas dialektu izplatību, karšu veidošanu, izlokšņu tīklojumu un dažādiem piemēriem. Grāmatā raksturots arī Augusta Bīlenšteina ieguldījums latviešu valodas dialektu pētniecībā, tāpēc skolēni var iepazīt valodnieka devumu un vairāk uzzināt par dialektu attīstību un pētniecību, pārmaiņām laika ritumā. Materiālā ir dažādas kartes, kuras palīdz izprast dialektu izplatību un pētījumu sākumu. Arī intonācijas ir norādītas šajā grāmatā, dota karte, kur redzama kāpjošās un lauztās intonācijas izplatība augšzemnieku dialektā, jo skolēniem būtu arī jāmāca par intonācijām, lai labāk izprastu izlokšņu atšķirības. Īpaši svarīgas ir 1860., 1891. gada dialektu kartes, kur ar izoglosām parādīta izlokšņu īpatnību izplatība.

Benitas Laumanes sarūpētais izdevums “Latviešu izlokšņu teksti” (2006) ir lielisks palīgs mācību stundās, jo ir pieejami visu trīs dialektu tekstu piemēri dažādās izloksnēs. Lai gan teksti ir rakstīti transkripcijā, tos var saprast un izlasīt. Tie tika izmantoti arī izmēģinājumdarbības stundās, kas skolēniem palīdzēja labāk izprast dialektu atšķirības.

Grāmata “Avoti vēl neizsīkst” (2016), kuru sastādījušas Anna Stafecka un Liene Markus-Narvila arī var sekmēt mācību darbu, izzinot dialektus un to pazīmes 21. gadsimtā. Šajā izdevumā ir īss teorētiskais ieskats par vidus, lībisko un augšzemnieku dialektu, par to izloksnēm, kā arī pieejami izlokšņu paraugi. Šajā materiālā ir arī dažāda veida kartes, kuras var palīdzēt dialektu apgūšanā.

Edgara Dunsdorfa “Latvijas vēstures atlants” (1998) ir materiāls, kas var noderēt, lai skolēni pētītu baltu cilšu lokalizāciju, lai labāk izprastu, kā radušies dialekti un latviešu valoda.

Skolēniem ir jāapgūst latviešu cilšu un Latvijas vēstures pamati, lai saprastu, kāpēc valoda ir tik dažāda. Skolēniem ir jāmacās savienot iegūtās vēstures zināšanas ar valodas izzināšanām, jo bez vēstures izpratnes ir sarežģīti saprasts, kā attīstījusies valoda. E. Dunsdorfa darbs sniedz ieskatu baltu cilšu kultūrā, jo tiek piedāvāti dažādi attēli ar senajiem rīkiem, kartes, kurās ir parādīts, kā ciltis pārvietojušās dažādos laika periodos.

Kolektīvā monogrāfija “Latviešu valoda” (2013), kurā ir dažādu valodnieku pētījumi par valodu, var noderēt, lai iegūtu teorētisko informāciju par latviešu valodas dialektiem, izlokšņu grupām un latgaliešu rakstu valodu, tās vēsturi, kā arī izmantotu izlokšņu paraugus.

Martas Rudzītes ieguldījums grāmatā “Darbi latviešu dialektoloģijā” (2005) ir izcils pamats, lai apgūtu dialektu pazīmes, atšķirības un iepazītu izlokšņu piemērus. Šajā izdevumā ir pieejama arī latviešu valodas dialektu karte, kurā parādīti visi dialekti Latvijas teritorijā, iekrāsojot atšķirīgos izlokšņu grupu apgabalus. M. Rudzīte piedāvā arī kartes, kurās var redzēt dažādu vārdu izrunu katrā dialektā.

Grāmatas par dialektoloģiju var atrast arī *soma.lv* un Latvijas Nacionālās bibliotēkas tīmekļvietnē, piemēram, Vēsmas Veckāšanas latviešu valodas mācību grāmatu 10. klasei, kurā ir materiāls par latviešu valodas paveidiem, lai gan jāatzīst, ka šī informācija ir dota ļoti skopi.

Mācību procesā izmantojamas dažādas tīmekļa vietnes, kur var būt labs papildu materiāls, lai apgūtu ne tikai latviešu valodas paveidus, bet arī citus ar valodu saistītus jautājumus (sk., piem., *digiklase.lv*). Autoru kolektīva izveidotā *lingvistiskakarte.lv* ir tīmekļa vietne, kurā skolēni var strādāt ar karti, iepazīt latviešu valodniekus un viņu darbus. Šāda vietne var palīdzēt patstāvīgajos darbos, kad skolēniem ir jāmeklē informācija vai jāveido kāds valodas materiāls.

Kā jau minēts, par latviešu valodas paveidiem un latgaliešu rakstu valodu ir izveidoti materiāli *Tavaklase.lv*, kur skolēni patstāvīgi vai ar skolotājas palīdzību var mācīties un iepazīt dialektus un latgaliešu rakstu valodu. Par latviešu valodas paveidiem tiek piedāvāts materiāls jau 5. klasē, kas tiek saistīts kopā ar valodām Eiropas Savienībā un citur pasaulē. 5. klases stundai par dialektiem pieejams arī surdo tulkojums, tādējādi bērniem ar dzirdes traucējumiem ir iespēja uzzināt par latviešu valodas paveidiem. *Tavaklase.lv* piedāvā arī stundu par lībiešu valodu, kas var noteikti būt labs palīgs mācību procesā. Vērts pieminēt, ka par latgaliešu rakstu valodu izveidotas stundas vairākas stundas, īpaši noderīgas ir Ilgas Šuplinskas veidotās mācību stundas novadu mācībā, kā arī Līgas Rudānes stundas pamatskolai un vidusskolai. Šajās stundās skolēni tiek iepazīstināti ar pieklājības frāzēm, valodas statusu, mūziku, dažādiem mācību materiāliem, rakstu

iezīmēm un pat vēsturi. Tiek piedāvāti arī dažādi papildu materiāli, kurus var pildīt paralēli, kamēr skolēni klausās šos video fragmentus.

Tīmekļa vietnē *uzdevumi.lv* skolēni var veikt dažādas grūtības pakāpes uzdevumus, kā arī lasīt teoriju zināšanu iegūšanai. 9. klases tēmās tiek piedāvāti materiāli par indoeiropiešu valodu saimi, latviešu valodas rakstības pirmsākumiem, dialektiem, latviešu literāro valodu un valodas vēsturi. 11. klases materiālā ir teorija par visiem trim dialektiem, parādīta karte un dialektu atšķirīgās pazīmes. Arī 12. klasē ir teorija un uzdevumi par valodu saimēm, indoeiropiešu valodu saimi un baltu valodām, turpretī par dialektiem nav nekādas informācijas. Jāpiemin, ka *uzdevumi.lv* nepiedāvā nekādus materiālus par latgaliešu rakstu valodu.

Elektroniskajā vārdnīcā e-PUPA piedāvāta plaša teorētiskā bāze, lai skolēni varētu iepazīt valodas konceptus, kā arī izmantot mācību procesā, lai uzzinātu *dialekta* un *izloksnes* skaidrojumu, veiktu vārdu analīzi, tas arī ir lielisks palīgmateriāls dažādiem valodas uzdevumiem. e-PUPAS autori piedāvā vārda fonētisko, morfoloģisko, morfēmisko, sintaktisko raksturojumu, vārddarināšanu, kolokācijas jeb dažādus vārdu savienojumus, vārda leksisko raksturojumu, etimoloģiju un piemērus, kur konkrētais vārds ir izmantots dažādos valodas stilos. Arī dialektu kartes ir pieejamas šajā tīmekļa vietnē, lai skolēni labāk spētu iepazīt latviešu valodas paveidus.

Par dialektoloģiju un latgaliešu rakstu valodu vairāk var uzzināt tīmekļa vietnē *valodasrokasgrāmata.lv*, kur ir pieejama teorētiskā bāze un vingrinājumi, lai nostiprinātu iegūtās zināšanas. Šeit var atrast arī plašu izzinošu literatūru, kuru skolēni var izmantot mācību procesā, iepazīstot latviešu valodas dialektus un latgaliešu rakstu valodu.

Ingas Kacares un Baibas Krauzes-Krūzes veidotais materiāls *valoda.ailab.lv* sniedz plašu ieskatu latviešu literārajā valodā, tajā iekļauti dialekti, izloksnes, rakstības vēsture, dialektu karte, izlokšņu paraugi, kā arī latgaliešu rakstu valoda.

Tīmekļa vietne *enciklopedija.lv* ir vieta, kur jauniešiem būtu jāmeklē patiesa informācija, lai gan daudzi skolēni par šādu iespēju neko nezina. Te var uzzināt ne tikai par baltu ciltīm, dialektiem un vēsturi, bet arī par latgaliešu rakstu valodu. Šo materiālu autori ir valodnieki, tāpēc tā ir atzīta un korekta. Lidijas Leikumas un Alekseja Andronova darbs par latgaliešu rakstu valodu sniedz informāciju par valodas saimi un grupu, runātāju skaitu, alfabēta raksturojumu un svarīgākajām fonētiskām, fonoloģiskām, morfonoloģiskām iezīmēm.

Latviešu valodas aģentūras tīmekļa vietne *valoda.lv* piedāvā ne tikai dialektu karti un raksturīgākās dialektu, izlokšņu pazīmes, bet arī audio fragmentus, lai labāk izprastu izlokšņu atšķirības.

Mācoties par lībisko dialektu un tā izloksnēm, skolotāja var piedāvāt audio fragmentu no Zlēkas izloksnes, kas pieejams tīmekļa vietnē *lavi.lu.lv*. Blakus šim audio fragmentam ir dots arī teksta fragments, lai varētu paralēli sekot līdzī teiktajam. Mācību procesā var izmantot *Ventiņu stāstniec Reiter Līg* video fragmentu, kur skolēni var iepazīties ar ventiņu izloksni.

Latviešu valodas institūta interaktīvais materiāls *dialekti.lu.lv* ar latviešu valodas dialektu karti ir palīgs, kur skolēni var precīzi redzēt katru izloksni un tās atrašanās vietu, kā arī pētīt dialektu atlanta morfoloģijas un sintakses daļas kartes un šķirklus. Savukārt skolotāji var izmantot žurnālā “Linguistica Lettica” Publicētos zinātniskos rakstus gan mācību satura teorētiskās daļas izstrādē, gan arī uzdevumos skolēniem.

Apgūstot augšzemnieku dialektu, skolotāja stundas laikā skolēniem var piedāvāt dažādus video fragmentus, lai dzirdētu šī dialekta runātājus, piemēram, Daces Markus veidoto raidījumu “Cita diena ar malēniešiem” vai Daugavpils rajona Kultūras nama folkloras kopas „Dyrbyni” jauniešu veidoto materiālu “Dienvidlatgales godu saimnieču atmiņas: receptes, tradīcijas, dziesmas, atgadījumi”. Šajos fragmentos skolēni tuvāk var iepazīt izloksnes un varbūt pat izstrādāt savus materiālus.

Iepazīstot vidus dialektu, skolotāja var izmantot audio fragmentu no raidījuma “Kultūras rondo”, kurā vairāk tiek pastāstīts par izdevumu “Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa”. Šis materiāls dod ieskatu vidus dialekta Valkas izloksnē, pēcāk paskaidrojot, kādi atšķirīgi vārdi tika saklausīti.

Bez šeit un iepriekš minētajiem materiāliem ir vēl daudz citu pētījumu par latviešu valodas izloksnēm, latgaliešu rakstu valodu, ko var izmantot gan mācību līdzekļu autori, gan skolotāji mācību satura, dažādu uzdevumu izstrādē, gan arī skolēni, lai attīstītu pētniecības, informācijas ieguves un citas mācību prasmes un iegūtu plašākas zināšanas.

3. IZMĒĢINĀJUMDARBĪBAS RAKSTUROJUMS

3. 1. Skolēnu pedagoģiskais raksturojums

Izmēģinājumdarbībā tika iesaistīta Rīgas x vidusskolas 11. klase, kurā mācās 21 skolēns – 3 zēni un 18 meitenes. Skolēnu dzimtā valoda ir krievu valoda. Vidējais jauniešu vecums ir 17 gadi, kas ir agrīnās jaunības posms. Kā norāda Lūcija Rutka, šis vecuma periods ir brīdis, kad skolēniem loģiskā domāšana ir attīstītāka nekā mehāniskā. Skolēni ir spējīgi veikt visāda veidu intelektuālas darbības, kuras veic arī pieaudzis cilvēks. (Rutka 2012: 27)

Jauniešu vecums ir laiks, kad skolēniem var rasties “krīzes”. Šajā posmā jaunieši cīnās ar savas identitātes meklēšanu un nākotnes mērķu nospraušanu, kas var sagādāt grūtības mācību procesā. Skolēniem var būt pastiprinātas galvassāpes, hroniskas slimības un depresīvas domas. Viņi var izjust bailes no nākotnes, no jaunas dzīves sākuma un kļūdu pieļaušanas (Kalvāns 2018: 19).

Jaunības laikā (13–19 gadu) jauniešiem veidojas identitāte, apjausma, ka ir pienācis posms, kad tu vairs neesi bērns, bet arī pieaugušais vēl nē. Posms, kad sociālā dzīve var būt svarīgāka par jebko citu, brīdis, kad draugu viedokļi dzirdami skaļāk nekā mammas vai tēta. Tiek meklēts savs “es”, kas kādreiz var būt maldīgs. (Kalvāns 2018: 31).

Šajā vecuma posmā jaunieši vairāk attīsta koncentrēšanās spējas, spēj pārslēgties no vienas darbības uz otru, kā arī spēj ilgāk noturēt uzmanību uz konkrētu informāciju, līdz pat 40 minūtēm. Attīstās arī atmiņa, kas ļauj iegaumēt dažāda veida informāciju. Nostiprinās spēja atpazīt emocionālas izpausmes sevī un citos cilvēkos, kas var attīstīt labākas komunikāciju prasmes. Arī jauniešu iztēle strauji attīstās, veidojot dažādus radošus darbus, piemēram, dzeju, sacerējumus un mūziku, un pēcāk tas var palīdzēt saprast savu karjeras ceļu un profesijas izvēli. Kā norāda psihologi, šajā laikā jo bagātāka būs jauniešu iztēle, jo augstāki rezultāti būs mācībās, tāpēc ir svarīgi bērnus vest uz mūzikas un mākslas skolu, veicināt dažādu ārpusklašu pulciņu apmeklēšanu (Kalvāns 2018: 66).

Arī Čārlza Fadela, Majas Bialikas un Bērnija Trilinga kopdarbā “Četru dimensiju izglītība” (2017) tiek atzīts, ka radošums ir svarīga sastāvdaļa, ļaujot skolēniem meklēt vairāk par vienu pareizu atbildi. Radoši cilvēki domā citādāk, spējot izstrādāt unikālus risinājumus dažādiem izaicinājumiem (Bialika et al. 2017: 77).

Izmēģinājumdarbības laikā bakalaura darba autore saprata, ka skolēni ir radoši un mērķtiecīgi, orientēti uz mācību procesu, pētot un izzinot valodas jautājumus. Tomēr bija vērojami

arī trūkumi – ne visi skolēni pildīja papildu darbus, jo uzskatīja, ka tas viņiem nav vajadzīgs. Autore uzskata, ka radoši cilvēki vēlas izzināt kultūras vērtības, valodas vēsturi un dažādību, bet ne visi jaunieši izrādīja interesi par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem.

Lai jauniešus labāk iepazītu, tika veikta skolēnu novērošana, intervēta latviešu valodas skolotāja un klases audzinātāja un izveidota aptaujas anketa (sk. 1. pielikumu), kuru aizpildīja 17 skolēni no 21 (3 puīši, 14 meitenes).

Pirmais un otrais jautājums bija vispārīgs – nosaukt dzimumu un klasi. Trešajā jautājumā skolēniem bija jāatbild un jāpamato, kuri mācību priekšmeti viņiem patīk. Seši skolēni atzina, ka viņiem vairāk interesē un padodas eksaktie priekšmeti, kā matemātika, fizika, ķīmija un bioloģija. Turpretī pārējie skolēni norādīja vēsturi, valodas un kultūru. Tas liek secināt, ka šī klase vairāk ir humanitāra un radoša.

Ceturtajā jautājumā skolotāja vēlējās noskaidrot, ko skolēni ikdienā lasa. Diemžēl šajā jautājumā atklājās, ka desmit skolēni ikdienā nelasa grāmatas, ja vien tās nav uzdotas skolā kā obligātā literatūra. Septiņi skolēni atzina, ka viņiem patīk lasīt ārzemju klasisko literatūru, romānus, fantastikas, psiholoģiskās grāmatas un komiksus. Šādas atbildes bija patīkami pārsteidzošas, jo praksē ir pierādījies, ka daudzi skolēni mūsdienās nelasa. Lasīšana būtu jā māca no mazotnes, vecākiem rādot grāmatas, lasot priekšā bērniem un lasot ar viņiem kopā, lai radītu interesi par literatūru. Grāmatu lasīšana papildina vārdu krājumu, vairo iztēli un fantāziju, kā arī reizēm iemāca pareizi strukturēt teikumus.

Piektajā jautājumā skolēniem bija jāatbild, vai viņi interesējas par Latvijas vēsturi un kultūru. Tikai seši skolēni atbildēja, ka viņi interesējas, lasa un izzina valsts vēsturi un kultūru, jo tā viņiem interesē, uzskata, ka ir jāzina savas valsts vēsture. Pārējiem skolēniem neinteresē vai viņi neredz jēgu uzzināt vairāk par Latvijas kultūru un vēsturi.

Nākamajā jautājumā skolēniem bija jānorāda, kādas tīmekļa vietnes viņi lieto, lai iegūtu informāciju par latviešu valodas sistēmu. Vairākas reizes tika minēti *tezaurs.lv*, *uzdevumi.lv* un *letonika.lv*, kā arī *soma.lv*, *skola2030* un *visc.gov*. Patīkami apzināties, ka jaunieši neuzrakstīja *vikipēdija* vai citas tīmekļa vietnes, kur informācija nav pietiekami zinātniski korekta.

Atbildot uz jautājumu, vai pamatskolā skolēniem bija jā mācās par latviešu valodas dialektiem uz izloksnēm, tika iegūtas dažādas atbildes. Pārsvarā jaunieši atbildēja, ka pamatskolā šādas tēmas nav apguvuši, taču seši skolēni norādīja, ka ir mācījušies par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Skolēni pamatizglītību ieguvuši dažādās izglītības iestādēs.

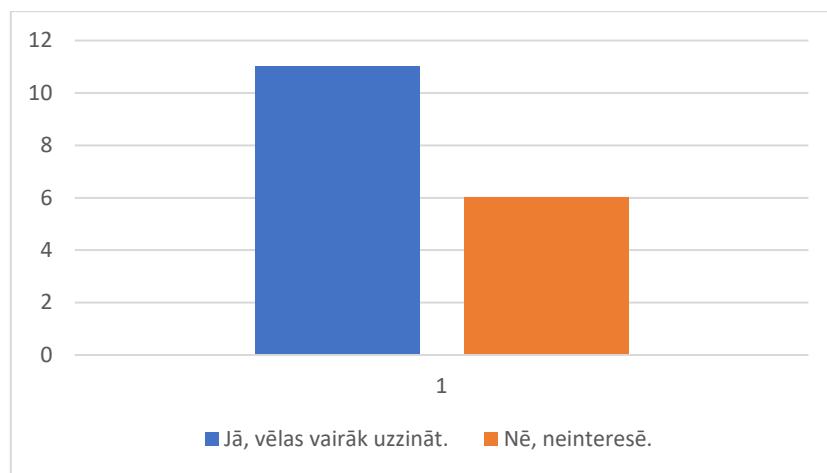
Astotajā jautājumā skolotāja noskaidroja, kuros mācību priekšmetos skolēni ir ieguvuši zināšanas par latgaliešu rakstu valodu. Gandrīz visi skolēni norādīja, ka latviešu valodā un literatūrā, divi skolēni pieminēja arī vēsturi. Secināms, ka skolēni jau bija iepazinušies ar latgaliešu rakstu valodu un prakses laikā viņiem nebija pirmo reizi jādzird par šo valodas paveidu.

Jautājot par skolēnu interesēm, varēja manīt dažādību atbildēs. Divi skolēni atzīmēja, ka viņiem interesē sports un brīvajā laikā labprātīgi ar to nodarbojas. Viena skolniece atzina, ka viņai interesē grāmatas, konkrēti ārzemju klasiskā literatūra. Dažiem skolēniem intereses saistījās ar mākslu, kino un zīmēšanu. Viena skolniece atzīmēja medicīnu kā savu interešu objektu. Vērts pieminēt, ka viens skolēns norādīja, ka viņu interesē dialekti, bet cits – ka latgaliešu rakstu valodas pareizrakstība. Stundu laikā jaunieši atzina, ka vēlas uzzināt vairāk par latgaliešu rakstu valodu, jo viņa vecvecāki dzīvo Latgalē.

Tā kā autore bakalaura darbu aprobēja mazākumtautību skolā, desmitajā jautājumā skolēniem bija jānovērtē savas latviešu valodas prasmes un zināšanas 10 ballu sistēmā, kā arī jāpamato, kāpēc viņi tā uzskata. Tikai viena skolniece savas zināšanas bija novērtējusi ar 10, uzskatot, ka brīvi pārvalda valodu. Četri skolēni izvēlējās vērtējumu 8, paskaidrojot, ka var brīvi izteikties, runāt, rakstīt, taču, analizējot tekstus, rodas grūtības. Seši skolēni sevi novērtēja uz 7, jo saprot visu, bet grūtāk ir runāt un izteikt savu viedokli. Četri skolēni, vērtējot sevi 3, 4 un 5, atzina, ka latviešu valoda sagādā grūtības, nav vārdu krājuma un reizēm nesaprot sacīto.

Nākamajos divos jautājumos skolēniem bija jāuzraksta, vai viņi runā kādā izloksnē. Viens skolēns uzskatīja, ka runā krievu, angļu un itāļu izloksnē, kas liecina, ka viņam nav izpratnes, kas ir izloksne. Pārējie skolēni atzina, ka nerunā nevienā izloksnē. Arī nākamajā jautājumā, atbildot, vai vecāki runā kādā izloksnē, atbilde bija noraidoša.

14. jautājumā skolēniem bija jāizsaka savs viedoklis, vai viņi vēlētos vairāk uzzināt par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu.

3.1. att. Skolēnu viedoklis par latviešu valodas reģionālo paveidu apgūšanu

Grafiskais attēlojums parāda, ka vienpadsmit skolēni atbildēja, ka labprāt vēlētos vairāk uzzināt par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, jo uzskata, ka tas viņiem varētu noderēt un palīdzētu labāk izprast latviešu valodu. Toties seši skolēni uzskatīja, ka tas nav vajadzīgs un neinteresē. Pēc šādas atbildes var secināt, ka skolēni lielākoties ir gatavi mācīties un uzzināt vairāk par latviešu valodas vēsturi, dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, turklāt skolotājam jācenšas rast veidu, kā ieinteresēt pārējos.

Pēdējā jautājumā skolēniem bija jānosauca valodnieki, kuri ir pētījuši vai pēta latviešu valodu. Divi skolēni bija minējuši – *Jāzeps Endzelīns*, *Andris Apse* un *Pauls Einhorn*, kas liecina, ka ir dzirdēts Jāņa Endzelīna un Paula Einhorna vārds. Pārējie skolēni nenorādīja nevienu valodnieku.

Pēc aptaujas anketas var secināt, ka lielākā daļa no klases ir ieinteresēti uzzināt vairāk par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Skolēni ir atvērti un gatavi iegūt jaunas zināšanas, ja arī nepārzina labi latviešu valodu. Prakses laikā tika novērots, ka skolēni ir draudzīgi un atraktīvi, vēlas izteikt savu viedokli un nebaidās kļūdīties.

Lai labāk iepazītu jauniešus un uzzinātu to, ko aptaujas anketa un autores novērojumi nespēj dot, tika intervēta gan klases latviešu valodas skolotāja, gan klases audzinātāja (sk. 2. pielikumu).

Latviešu valodas skolotāja atzina, ka skolēnu zināšanas par latviešu valodu un prasmes ir vērtējamas labi: “*Visi var lasīt tekstus ar izpratni, analizēt tos, apzināti noteikt nesaprotamās vietas un ar skolotāja uzvedinošiem jautājumiem izprast tās, atrast sinonīmus vai līdzīgas konstrukcijas, kuras ir analogas. Izruna ir laba, 85% skolēnu pilnībā atbilstoša latviešu valodas skaņām un uzsvaram.*” Skolēniem grūtības sagādā latviešu valodas stilistika un gramatika, bet ir svarīgi uzsvērt, ka jaunieši labprāt izsaka savu viedokli ar precīziem argumentiem. Skolēni literatūras

stundās lasa dažādu laikmetu literatūru, iepazīst rakstniekus, vēstures notikumus un ar skolotājas palīdzību analizē apjomīgu literāro darbu fragmentus. Skolotāja vērtē, ka jauniešu vispārīgās zināšanas par latviešu literatūru ir labas. Skolēni ar cieņu izturas pret latviešu valodu, kultūru un valsti: *“Skolēni labprāt organizē un iesaistās pasākumos, kas saistīti ar valsts un tradicionālajiem svētkiem, apmeklē izstādes un kultūras pasākumus. Stundās iesaistās diskusijās par dažādiem vēstures, politiskajiem un kultūras pasākumiem. Skolēniem ir ļoti laba attieksme pret visu latvisko un valsti.”* Jāpiemin, ka arī diplomande to novēroja mācību procesā. Arī skolēnu vecāku attieksme ir pozitīva, jo tiek atzīts, ka vecāki saprot, cik būtiski ir apgūt latviešu valodu. Lai gan šī ir mazākumtautības skola, visas stundas notiek latviešu valodā (izņemot citu valodu stundas). Pedagogi un administrācija pārsvarā runā latviski, cienot citus runātājus. Skolēni atzina, ka viņi iepriekš nebija mācījušies par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, bet skolotāja paskaidro: *“Skolēni pastarpināti citām tēmām latviešu valodā un literatūrā iegūst informāciju par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu valodu, jau sākot ar 5. klasi, kad mācās par apvidvārdiem, aizguvumiem, lasa Jāņa Klīdzēja romāna “Cilvēka bērns” fragmentus. Padziļināt apgūst tēmu 10. klasē 1. semestrī.”* Kaut gan tieši šī klase 10. klasē neapguva šo tēmu. Skolotāja atzīst, ka jaunieši labprāt apmeklē latviešu valodas un literatūra stundas, pierādot to, ka viņiem ir interese par valodu, it īpaši patīk skatīties latviešu filmas. Skolotāja ieteiktu vairāk stundu organizēt kultūras telpās vai muzejos, lai gūtu plašāku skatījumu, kā arī apmeklēt teātra izrādes.

Klases audzinātāja atzina, ka jaunieši ir mērķtiecīgi un sasniedz labus rezultātus ne tikai mācībās, bet arī olimpiādēs: *“Skolēnu sekmes ir labas. Vairāki skolēni piedalās rajona un pilsētas mācību priekšmetu un interešu olimpiādēs, ir ieguvuši atzinības un godalgotas vietas. Skolēni labprāt apmeklē skolu, jo ar patiku tiekas viens ar otru, iesaistās diskusijās mācību stundās, nebaidās izteikt savu viedokli. Labi saprot izglītības lomu personības attīstībā un turpmākā dzīves ceļa veidošanā.”* Visi skolēni ir motivēti mācīties, atbildīgi izturas pret mācību rezultātiem. Klases audzinātāja atzīst, ka daudziem skolēniem grūtības sagādā eksaktie priekšmeti, tāpēc var secināt, ka klasei vairāk interesē humanitārie priekšmeti un patīk radoši strādāt, izteikt viedokli nesagādā grūtības. Skolotāja priecājas par klasi, jo viņi lepojas ar savu valsti, valodu: *“Skolēniem ir ļoti laba attieksme pret visu latvisko un valsti. Visi ne tikai runā latviski, bet organizē pasākumus latviski, labprāt dzied latviešu autoru dziesmas, dejo latviešu tautas dejas, skatās filmas, aktīvi piedalās ERASMUS+ projektos, kuros ar patiesu prieku stāsta par Latviju, tās kultūru.”* Arī klases audzinātāja ir pamanījusi, ka vecāku attieksme ir pozitīva, jo viņiem ir svarīgi, ka jaunieši viegli spēs iesaistīties darba tirgū nākotnē, tāpēc labas latviešu valodas zināšanas ir būtiskas. Lai gan

skola ir mazākumtautību, kurā mācās krievvalodīgi skolēni, stundas un skolas pasākumi notiek latviešu valodā, skolotāja vēl piemin, ka pedagogi ir pacietīgi un māca latviešu valodu skolēniem, kuriem sagādā grūtības. Klasei savstarpēji, pret klases audzinātāju un citiem skolotājiem ir cieņpilnas attiecības, viņi ir pieklājīgi, atsaucīgi, prot sadarboties, respektē citu viedokļus. Audzinātāja klasi vērtē augstu, arī diplomande var piekrist, ka ar klasi var sadarboties, jo viņi ir mērķtiecīgi jaunieši, kas ieklausās viens otrā: *“Klase ir vienota, prot mobilizēties darbam, starp skolēniem valda draudzīgas un labsirdīgas attiecības, mācās ieklausīties viens otrā, saprast viens otru. Diskusijas notiek bez savstarpējiem apvainojumiem, nopēlumiem, bieži izskan humors. Skolēni labprāt piedalās skolas pasākumos, īpaši patīk tos organizēt un vadīt, izceļas ar radošu un oriģinālu domāšanu. Bez īpašām problēmām sadala pienākumus, jo labi zina cits cita spējas un prasmes, tādēļ izteiktu līderu klasē nav, bet M. J. un V. T. ir tās skolnieces, kuras ar savu aizrautību parasti ieinteresē pārējos iesaistīties jaunos projektos un pasākumos.”* Skolotāja uzsver, ka nevar iznīcināt jauniešu uzņēmību, šī ir klase, kas var un spēj, tikai ir jāuzticas.

Mācību materiāls tiks veidots septiņām stundām, kur pirmā stunda veltīta diagnosticējošam darbam, piecas stundas valodas vēsturei, dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodai, bet septītā stunda – konstatējošam darbam.

3. 2. Diagnosticējošā darba saturs un rezultāti

Izmēģinājumdarbības pirmais posms mācību procesā bija diagnosticējošā darba izstrāde un izpilde. Darba mērķis bija noskaidrot skolēnu zināšanas par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu, lai saprastu, ko skolēni līdz šim ir apguvuši un kas vēl būtu jāzina. Runājot ar skolēniem, autore saprata, ka jauniešiem nav zināšanu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, tāpēc bija gaidāms, ka diagnosticējošā darba rezultāti nebūs spoži.

Diagnosticējošā darba stunda bija pirmā no septiņām stundām, kas paredzētas latviešu valodas reģionālo paveidu apgūšanai. Stundas sākumā skolotāja uzdeva klasei jautājumu, vai Latvijas teritorijā visur runā vienādi. Skolēni vienisprātis atbildēja, ka Latvijā runā dažādi, paskaidrojot, ka valstī dzīvo dažādu tautību cilvēki, kā arī latviešu valodā ir dialekti. Skolotāja jauniešiem norādīja, ka latviešu valodai ir vairāki paveidi – literārā valoda, latgaliešu rakstu valoda, sarunvaloda, dialekti un izloksnes, ko skolēni ierakstīja savās kladēs.

Pēc tam skolotāja uz tāfeles uzrakstīja vārdu *valoda* un lūdza skolēniem skaidrot tā nozīmi, asociācijas, kas rodas, dzirdot šo vārdu. Veidojot prāta vētru, skolēni labprātīgi izteica savu

viedokli, minot piemērus – *saziņa, Latvija, cilvēki, grāmata, teikumi, gramatika, skola un eksāmens*. Skolēni neminēja ne dialektus, ne izloksnes, ne latgaliešu rakstu valodu, tādēļ skolotāja paskaidroja, ka nākamajās stundās jaunieši gūs plašāku izpratni par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Lai varētu iegūt individualizētas atbildes par to, ko valoda nozīmē katram skolēnam, skolotāja jauniešiem pastāstīja, ka šajā stundā būs jāuzraksta diagnosticējošais darbs, kas atspoguļos viņu uztveri, attieksmi pret valodu, kā arī zināšanas par valodas dažādību Latvijā.

Skolēniem tika iedots diagnosticējošais darbs (sk. 3. pielikumu), un skolotāja norādīja, lai jaunieši rūpīgi izlasa uzdevumu noteikumus un jautā, ja kaut kas nav skaidrs, un tad pilda. Tika paskaidrots, ka šis darbs tiks vērtēts procentos. Skolēni tika aicināti domāt par valodu kā vērtību un tautas identitāti.

Darba pirmajā uzdevumā skolēniem bija jānosauc Latvijas valsts pamatvērtības. Skolēni darbos norādīja, ka Latvijas valsts pamatvērtības ir valoda, kultūra, karogs, himna, tradīcijas, vēsture un sabiedrība. Skolēni ieguva vienu punktu, ja tika nosauktas pamatvērtības un pamatots savs viedoklis, kāpēc tā skolēns domā.

Otrajā uzdevumā jauniešiem bija jāuzraksta, kas, viņuprāt, ir nacionālās identitātes pamats, jāpamato savs viedoklis. Daži skolēni uz šo jautājumu nesniedza atbildi, bet citi skolēni atzina, ka nacionālās identitātes pamats ir dejas, dziesmas, tradīcijas, kultūra. Viens skolēns atzina, ka, viņaprāt, kāda kopēja sajūta un pārliecība ir identitātes pamats, toties cits skolēns rakstīja, ka lepnums un mīlestība pret savu tautu ir pamats. Skolotāja novēroja, ka pirmais un otrais uzdevums dažiem skolēniem bija vienāds vai līdzīgs, secinot, ka jaunieši nezina atšķirību starp valsts pamatvērtībām un nacionālo identitāti. Stundas laikā skolēniem arī nebija neskaidru jautājumu, lai gan darbā bija tukšas vietas, kas nebija izpildītas.

Trešajā uzdevumā skolēniem bija jāparāda, pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda. Astoņi skolēni prata atbildēt, ka latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodas saimes un baltu valodas grupas. Seši skolēni daļēji uzdevumu izpildīja pareizi, bet seši skolēni neprata atbildēt uz uzdevuma jautājumu.

Ceturtā jautājuma uzdevums bija noskaidrot, vai skolēni zina, no kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda. Tikai divi skolēni pareizi spēja atbildēt uz uzdoto jautājumu, pieci skolēni daļēji, bet pārējie trīspadsmit skolēni nezināja atbildi.

Piektā uzdevuma mērķis bija noskaidrot skolēnu izpratni par norādītajiem jēdzieniem, rakstot to skaidrojumus – *izloksne, dialekts* un *valoda*. Divi skolēni prata pareizi izskaidrot dotos

jēdzienus, vienpadsmit skolēni daļēji prata izskaidrot jēdzienus, bet septiņiem skolēniem šis uzdevums sagādāja grūtības un pareizu skaidrojumu neuzrakstīja.

Sestajā uzdevumā skolēniem bija jāatbild uz diviem jautājumiem: Kas ir literārā valoda? Cik aptuveni izlokšņu ir latviešu valodā? Tika doti atbilžu varianti – 3, 30, 100, 500. Divi skolēni prata atbildēt uz abiem jautājumiem pareizi, atzīmējot, ka latviešu valodā ir aptuveni 500 izlokšnes (512), kā arī mācēja paskaidrot, kas ir literārā valoda. Septiņi skolēni daļēji atbildēja uz uzdevuma prasībām, bet vienpadsmit skolēni neatbildēja neko.

Septītajā uzdevumā skolēni varēja parādīt savas zināšanas par kultūrvēsturiskajiem novadiem, kartē atzīmējot katru novadu. Četrpadsmit skolēni norādīja visus novadus pareizi Latvijas kartē, četriem skolēniem daļēji veicās, bet divi skolēni neieguva punktu šajā uzdevumā.

Astotajā uzdevumā jauniešiem bija jānorāda Latvijas teritorijā trīs dialekti. Par patīkamu pārsteigumu pieci skolēni prata norādīt visus trīs dialektus pareizi, trīs skolēni norādīja pareizi tikai vienu dialektu, bet pārējie divpadsmit jaunieši neizpildīja uzdevumu vai norādīja kļūdainas atbildes.

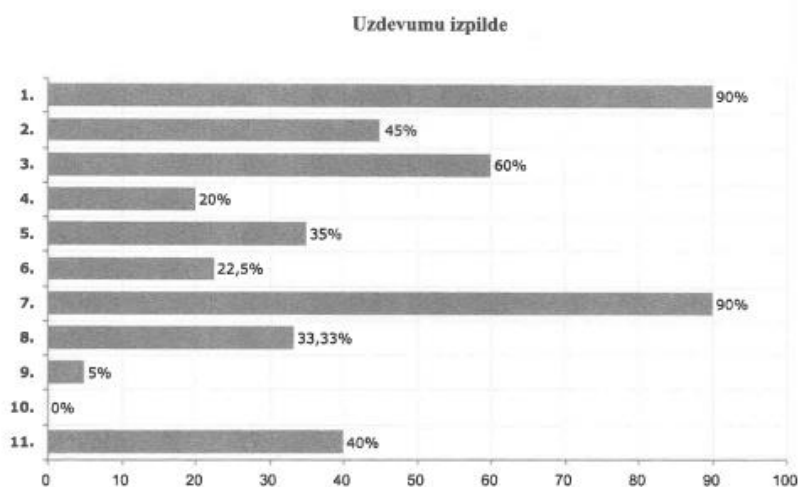
Devītais uzdevums bija veltīts latgaliešu rakstu valodai. Skolēniem bija jāatbild uz diviem jautājumiem: Kas ir latgaliešu rakstu valoda? Vai etnonīmi *latgaļi* un *latgalieši* ir sinonīmi? Jauniešiem ar šo uzdevumu veicās slikti, jo septiņpadsmit skolēni nezināja, kas ir latgaliešu rakstu valoda, un uzskatīja, ka dotie etnonīmi ir sinonīmi, tomēr trīs skolēni daļēji prata atbildēt uz jautājumiem. Viena skolniece precīzi atbildēja uz otro jautājumu, rakstot: “*Nē, latgaļi ir viena no ciltīm, bet latgalieši ir Latgales iedzīvotāji*”.

Desmitais uzdevums skolēniem sagādāja vislielākās grūtības, jo šeit bija jānorāda dialekts pie dotajiem tekstiem. Diemžēl neviens šo uzdevumu nebija veicis pareizi.

Pēdējā uzdevumā skolēniem bija jāizsaka savs viedoklis, pamatojot ar trīs izvērstiem argumentiem, kāpēc, viņuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda. Šajā uzdevumā netika vērtēta interpunkcija un ortogrāfija, jo autorei bija svarīgi uzzināt skolēnu viedokļus. Trīs skolnieces ieguva trīs punktus par izvērstajiem argumentiem, rakstot, ka *Latvijā dzīvo dažādas tautības un laika gaitā tās var ietekmēt latviešu valodu*. Cita skolniece uzsvēra, ka *dialekti bagātina latviešu valodu, padara to interesnatāku*. Turpretī cita skolniece atzina, ka *ģeogrāfiskais novietojums ietekmē valodu un vēsturiski Latvijas teritorija bijusi sadalīta, bagātinot un dažādojot latviešu valodu*.

Pēc diagnosticējošā darba izpildes skolēni izteica viedokli, kā jutās, šo darbu pildot, kuri uzdevumi sagādāja grūtības, bet kuri šķita viegli. Visi jaunieši atzina, ka visgrūtākais bija desmitais

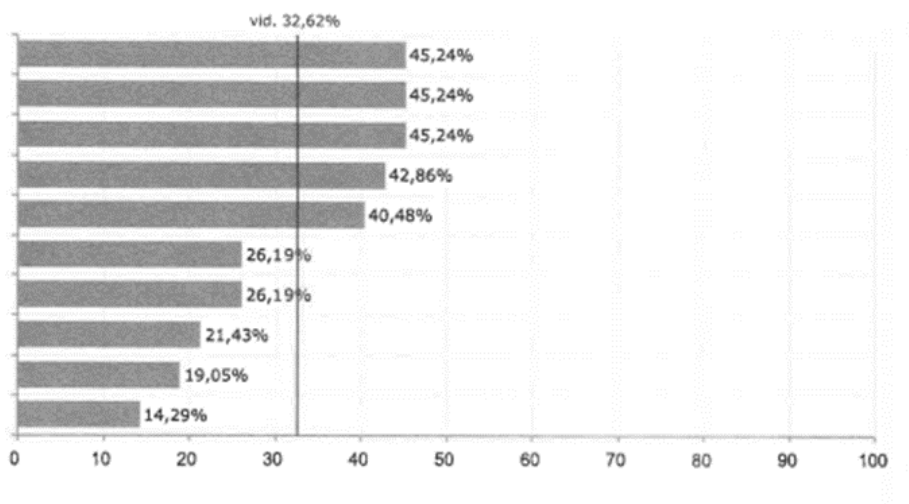
uzdevums, kur bija jānorāda dialekts attiecīgajam tekstam. Skolēni izrādīja vēlmi, ka gribētu gūt dziļāku priekšstatu par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu. Katra uzdevuma izpildes sadalījums procentos redzams 3.2. attēlā.

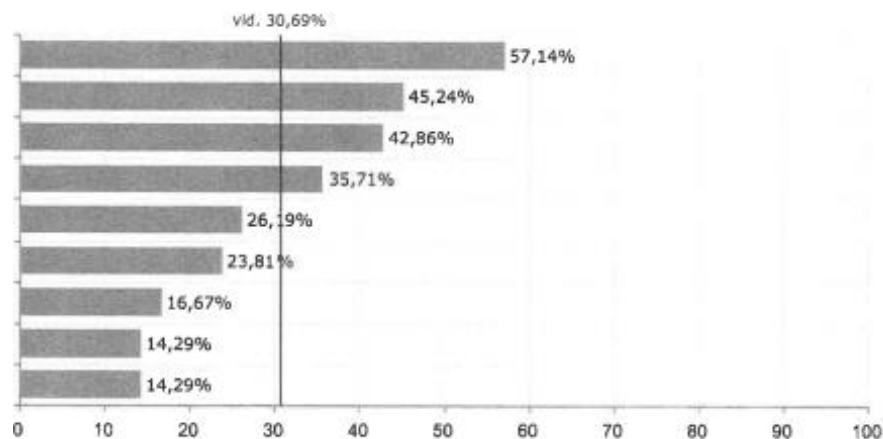
3.2. att. Diagnosticējošā darba uzdevumu izpilde

Grafiskais attēlojums skaidri parāda, ka skolēniem vislielākās grūtības sagādāja 10. uzdevums, kur neviens nav ieguvis punktus. Skolēnu sniegums ir augsts uzdevumos, kur jāizsaka savs viedoklis, taču var secināt, ka skolēniem zināšanu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem nav pietiekamas.

Kopējie diagnosticējošā darba rezultāti katram skolēnam redzami 3.3. un 3.4. attēlā. Tiek norādītas divas diagrammas, jo *e-klasē* skolēnu saraksts ir dalīts divās daļās.

3.3. att. Diagnosticējošā darba rezultāti

3.4. att. Diagnosticējošā darba rezultāti

Augstākais iegūtais vērtējums ir 57,14%, bet zemākais – 14,29%, taču vidējais klases vērtējums ir aptuveni 30%. Skolēnu diagnosticējošo darbu rezultāti liecina, ka skolēniem nav vispārēju zināšanu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, tāpēc skolotājas mērķis tupmākajās stundās bija iepazīstināt jauniešus ar latviešu ciltīm, vidus, lībisko un augšzemnieku dialektu, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu. Ir svarīgi skolēniem ne tikai mācīt par valodu, bet arī radīt interesi par tautas kultūru, vēsturi un rosināt skolēnu cieņpilni izturēties pret tautas un valsts bagātību un vērtībām.

3. 3. Stundu cikla izstrāde, aprobācija un izmēģinājumdarbības rezultāti

Nemot vērā skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, skolotāja izveidoja materiālu piecām stundām, kuru laikā jaunieši apguva jaunas zināšanas par latviešu ciltīm, valodas vēsturi, dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, kā arī attīstīja prasmi atpazīt dialektus un veidot sasaisti ar senlatviešu ciltīm. Otrā stunda tika veltīta latviešu ciltīm, lai rosinātu skolēnus izzināt, kā veidojusies latviešu valoda, bagātinātu viņu zināšanas par latviešu valodas vēsturi, senajām ciltīm un tautas saknēm (sk. 4. pielikumu).

Stundas sākumā skolotāja klasi iepazīstināja ar stundas mērķi un sasniedzamajiem rezultātiem, kā arī atgādināja, ka jauniešiem bija mājasdarbs – izlasīt par latviešu ciltīm un kladēs ierakstīt par katru cilti, lai skolēni jau būtu ieskatījušies un uzzinājuši par cilšu vēsturi. Skolniece

D. labprātīgi pacēla roku un pastāstīja, ko viņa ir izlasījusi par ciltīm, pēc tam skolniece V. viņu papildināja. Kamēr skolēns izdalīja darba lapas pārējai klasei, skolotāja paskaidroja, ka daudzās valodās ir dialekti un izloksnes, ka tas, ka vienas tautas cilvēki runā atšķirīgi, ir saistīts gan ar to, ka sākotnēji piederēja dažādām ciltīm, gan ar to, ka bija dabiskie šķēršļi (meži, purvi, platas upes), kas nošķīra apmetnēs dzīvojošos, kā arī vēsturiskie apstākļi, piemēram, dzimtbūšana, tādējādi katrā muižas teritorijā varēja veidoties kaut nedaudz atšķirīgs valodas lietojums.

Skolotāja bija sagatavojusi prezentāciju par latviešu ciltīm, kā arī jauniešiem bija darba lapas, kuras viņi paralēli aizpildīja, kamēr skolotāja stāstīja lekciju. Skolotāja uz tāfeles parādīja kartes, lai rastos labāks priekšstats par seno tautu vēsturi.

Skolēniem darba lapā bija jāizvirza sava hipotēze – kad un kā ir radusies latviešu valoda? Tika izsaukti trīs skolēni, lai komentētu savu atbildi, ka *latviešu valoda ir radusies no senajām zemgaļu, kuršu, latgaļu un sēļu ciltīm ap 12. gs.* Skolotāja pastāstīja, ka baltu ciltis – kurši, zemgaļi, latgaļi un sēļi, kā arī somugri lībieši – kopīgi apdzīvojuši tagadējo Latvijas teritoriju. Latviešu valodas veidošanās process, ciltīm nostiprinoties, sākās 10.–12. gadsimtā. Mūsdienās cilšu valodas iezīmes ir saglabājušās latviešu valodas dialektos, kas ietver vairāk nekā 500 izlokšņu. Zinātnieki uzskata, ka latviešu tautība un tādējādi arī valoda ir veidojusies apmēram 13.–16. gadsimtā Livonijas teritorijā, kas ir līdzīga mūsdienu Latvijas teritorijai. Skolotāja jauniešiem pastāstīja, ka ir jāatceras, ka latviešu valoda neizveidojās vienā dienā, tā ir bagātinājusies laika ritumā. Mūsdienu latviešu valodā var atrast valodas iezīmes no vācu, krievu valodas, kas ir sekas no tā, ka Latvijas teritorijā gadiem ilgi dzīvoja šo tautu pārstāvji – gan kā bēgļi no vajāšanām – kā sākotnēji vecticībnieki, gan kā iebrucēji – vācu krustneši, poļi, krievi, zviedri. Skolotāja aicināja skolēnus atbildēt uz jautājumu darba lapā, kā veidojusies latviešu valoda, kā arī jaunieši varēja pārbaudīt savu iepriekš izvirzīto hipotēzi. Skolotāja apvaicājās, cik precīzi skolēni bija uzrakstījuši savus pieņēmumus, vai sakrita ar pareizo atbildi. Daudzi jaunieši atzina, ka uzdotsais mājasdarbs ļāva uzrakstīt pareizu hipotēzi, tāpēc viņiem nebija jāmaina sava atbilde. Taču daži skolēni atklāja, ka nav izpildījuši mājasdarbu un tāpēc hipotēze atšķiras no pareizās atbildes.

Skolotāja pastāstīja par latviešu tautas izveidi un aicināja skolēniem svarīgāko pierakstīt kladēs, kā arī paralēli pildīt darba lapu. Jauniešiem tika mācīts, ka latgaļi Latvijas teritorijā ienāca aptuveni 4.–5. gadsimtā, tā bija lielākā etniskā grupa Latvijas teritorijā. Tika uzsvērts, ka ap 1113. gadu hronikā “Pagājušo laiku stāsts” pirmo reizi tiek minēta latgaļu cilts. Skolotāja pastāstīja, ka latgaļi ir dzīvojuši pilskalnās, apmetnēs, pēcāk veidojuši senpilsētas, bet viduslaikos veidojas ciemi. Skolēni darba lapās pierakstīja būtiskāko par latgaļu cilti. Pēc tam skolotāja pastāstīja par

kuršu cilti un norādīja, ka pirmo reizi cilts minēta Rimberta hronikā 9. gadsimtā, ka kurši dzīvojuši Kuremes dienvidrietumu un Lietuvas ziemeļrietumu zemēs, paralēli skolotāja rādīja arī kartē šos apgabalus. Skolotāja vēl pastāstīja par kuršu cilti un atgādināja skolēniem, lai papildina darba lapā iegūto informāciju.

Tad skolotāja stāstīja par sēļiem, kas pirmoreizi tika minēti Atskaņu (13.gs.) un Indriķa (1225–1227) hronikā un pieminēja, ka tajā laikā sēļi ir dzīvojuši Daugavas kreisajā krastā, Kokneses apkārtnē un Rīgas tuvumā. Skolotāja pastāstīja, ka sēļi un latgaļi bija tuvi, tāpēc 14. gadsimtā tie saplūda kopā. Skolotāja atgādināja par darbu lapu un parādīja skolēniem kartes, lai viņi labāk izprastu cilšu kustību un Latvijas teritorijas apdzīvotību.

Pēcāk skolotāja stāstīja par zemgaļu cilti un tika minēts, ka informāciju par šo cilti var atrast 11. gadsimta skandināvu avotos. Jauniešiem tika pastāstīts, ka viņi var vairāk uzzināt par baltu ciltīm tīmekļa vietnē *nacionālā enciklopēdija*, taču skolēni atzina, ka viņi jau tur ir lasījuši un ierakstījuši kladēs, viņuprāt, būtiskāko.

Stāstot par baltu ciltīm, skolotāja uzsvēra, ka svarīgi ir arī mācīties par līviem jeb lībiešiem, kas bija Baltijas somu cilts Latvijas teritorijā un 9.–13. gadsimtā apdzīvoja Rīgas līča piekrasti, kā arī Kurzemes ziemeļdaļu.

Kad skolēni bija uzzinājuši vairāk par baltu ciltīm, skolotāja uz tāfeles parādīja dialekta un izloksnes definīcijas, kas jauniešiem bija jāieraksta darba lapās. Skolotāja klasei pastāstīja, ka latviešu valodā ir ap 500 izloksnēm, konkrētāk – 512. Bakalaura darba autore uzsvēra, ka izloksnes rāda, kas mēs esam, no kurienes nākam, kādas radniecības saites mūs vieno ar citām valodām. Izloksnēs glabājas nozīmīgas mūsu identitātes zīmes. Tās ir tāda pati vērtība kā tautasdziesmas, tautastērps un karogs.

Pēc tam klasei tika izdalītas divas mazas lapiņas. Vienā skolēni ierakstīja Latvijas kultūrvēsturiskos novadus, bet otrā – dialektus. Šīs lapiņas skolēniem bija jāielīmē kladēs. Skolotāja uzdeva klasei jautājumus: kādas kopsakarības var novērot starp kultūrvēsturiskajiem novadiem un senajām ciltīm, kādi dialekti ietilpst kultūrvēsturiskajos novados. Skolotāja klasei parādīja izlokšņu karti, kas pieejama *valoda.lv* un pastāstīja, ka jauniešiem būtu jālepojas, ka viņi prot latviešu valodu, jo tā ir bagāta un krāšņa.

Skolēni tika aicināti pabeigt darba lapas, taču pēdējais uzdevums palika neizpildīts, jo bija jāpaspēj izstāstīt par mājasdarbu. Bija sagatavots dokuments, kurā bija dažādas tīmekļa vietnes, kur skolēni var iepazīt dialektus, izloksnes, latgaliešu rakstu valodu un citus interesējošus jautājumus par latviešu valodu. Jauniešiem mājās bija jāizskata šīs vietnes un jāpieraksta

dokumentā, ko var atrast, uzzināt, kā tās izmantot, pētot valodu, analizējot dialektu un izlokšņu īpatnības. Tika minēts piemērs par kādu vietni, lai skolēni saprastu, kā šis uzdevums ir jāveic. Skolotāja uzsvēra, ka šis dokuments paliks jauniešiem kā palīgs, kad vajadzēs meklēt kādu informāciju par latviešu valodu. Diemžēl tikai dažas skolnieces bija izpildījušas šo uzdevumu.

Tā kā bakalaurs darba autorei bija jāvada trīs stundas pēc kārtas, tad trešā stunda, kurā skolēni mācījās par vidus dialektu bija nākamā. Stundas mērķis bija sekmēt skolēnu zināšanas par vidus dialektu un tā izloksnēm. Svarīgi bija rosināt skolēnus noskaidrot vidus dialekta pazīmes, saskatīt tās tekstā un iepazīt izlokšņu variantus (sk. 5. pielikumu).

Stundas sākumā skolotāja lūdza kādam skolēnam nosaukt latviešu ciltis, par cik jaunieši tikko to bija apguvuši, viņi spēja tās nosaukt. Tika paskaidrots, ka šajā stundā skolēni iepazīs vidus dialektu un izlokšņu grupas. Jaunieši tika aicināti savos pierakstos veidot sev piemērotu tabulu vai Venna diagrammu, lai vieglāk būtu apkopot doto informāciju.

Jauniešiem tika pastāstīts, kurā Latvijas teritorijas daļā ir vidus dialekts, parādot interaktīvajā kartē, kur atrodas Vidzemes vidus izloksnes, zemgaliskās izloksnes un kursiskās izloksnes. Pēc teritorijas iepazīšanas skolotāja pastāstīja par vidus dialekta raksturīgākajām iezīmēm, uzsverot, ka skolēniem pierakstu kladēs jāpapildina dotā informācija. Lai jaunieši labāk iepazītu vidus dialektu, skolotāja klasei piedāvāja noklausīties audio fragmentu no radio raidījuma “Kutūras rondo”, kurā bija dots īss fragments no izlokšņu materiāla “Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa”. Skolēniem bija jāklausa uzmanīgi un jāpiefiksē, kādas valodas iezīmes viņi saklausīja. Pēc audio fragmenta noklausīšanās jaunieši izteica, ka viņi sadzirdēja deminutīvu formas, arī norautas galotnes. Skolotāja paskaidroja, ka skolēni ir dzirdējuši vidus dialekta Valkas izloksni, kā arī pastāstīja, kādus vārdus, pazīmes varēja saklausīt, kas atbilst šai izloksnei.

Skolotāja ir sagatavojusi prezentāciju, kas ir kā papildu palīgs jauniešiem, lai uzskatāmāk varētu redzēt pieejamo informāciju. Ik pa brīdīm skolēniem tika atgādināts, ka jāpapildina tabula vai Venna diagramma ar izlokšņu pazīmēm. Tika sākts ar vidus dialekta Vidzemes izloksnēm.

Kad skolēniem tika stāstīts par izlokšņu iezīmēm, skolotāja jautāja, vai klase zina, kas ir intonācijas. Tā kā neviens skolēns nezināja neko par intonācijām, skolotāja pastāstīja par tām. Jaunieši ierakstīja kladēs un paši mēģina dažādi izrunāt vārdus, lai pārbaudītu, kā skan krītošā, lauztā un stieptā intonācija.

Stundas turpinājumā skolotāja piedāvāja B. Laumanes sastādīto izlokšņu materiālu tekstus, ļaujot skolēniem iepazīt izloksnes. Skolotāja paskaidroja, kā šie teksti ir uzrakstīti fonētiskajā transkripcijā, uzsverot, ka jaunieši jau šādu pierakstu pazīst no angļu valodas.

Stundas gaitā skolotāja klasi iepazīstināja ar vidus dialekta zemgaliskajām un kursiskajām izloksnēm, arī parādod raksturīgākās iezīmes un tekstu fragmentus, paralēli rādot kartē teritorijas. Mācoties par dialektiem, ir svarīgi saistīt informāciju ar cilts valodu, lai skolēniem rastos asociācijas un izpratne.

Pirms skolotāja bija uzdevusi mājasdarbu, tika uzdoti jautājumi par stundu. Jaunieši spēja nosaukt būtiskākās vidus dialekta pazīmes, pastāstīt, kur Latvijas teritorijā runā vidus dialekta izloksnēs. Kad skolotāja jautāja, ko jaunu klase ir uzzinājusi, skolniece atbildēja, ka *uzzināja par intonācijām latviešu valodā, tas viņai šķita interesanti*. Uz jautājumu, kāpēc skolēniem būtu jāzina, ka latviešu valodā ir dialekti un izloksnes, skolniece atbildēja – *mums ir jāciens valsts, kurā dzīvojam, tātad arī valoda, kas attiecīgi ietver dialektus un izloksnes*.

Skolotāja paziņoja, ka jauniešiem būs mājasdarbs, kurā viņi strādās ar Nīcas izloksnes vārdnīcu. Tika izlozēts burts no A līdz O, kas nosaka, kāda nodaļa jauniešiem ir jāpēta. Ir jāizvēlas pieci vārdi, kurus viņi nezina, jāieraksta pierakstu kladēs, jāpieraksta to skaidrojums, kā arī jāpamato, kāpēc ir izvēlēti tieši šie vārdi. Skolotāja paskaidroja, ka šie vārdi var noderēt, rakstot argumentēto eseju, lai izteiktu savu viedokli par jauniešiem vārdiem mācību procesā.

Stundas noslēgumā skolotāja pastāstīja, ka latviešu valodas dialekti un izloksnes ir arī saklausāmi dažādos audio ierakstos, video fragmentos, raidījumos un filmās. Lai attīstītu skolēnu uztveri un zināšanas, skolotāja atskaņoja audio fragmentu, kurā dzirdama tautasdziesma vidus dialektā. Pēc pirmajām trīs stundām klase atzina, ka *pagaidām viņi saprot, ko skolotāja māca, taču baidās par latgaliešu rakstu valodu, jo to nesapātīs*. Taču skolotāja skaidroja, ka tas jau ir iemesls, kāpēc skolēni iet skolā un mācās, lai gūtu jaunas zināšanas.

Ceturtajā stundā skolēni iepazīna lībisko dialektu, klausoties audio fragmentus, lasot teksta fragmentus un skolotājas sagatavotās prezentācijas (sk. 6. pielikumu). Šajā stundā skolotāja vēlējās, lai skolēni bagātina savas zināšanas par lībiskā dialekta iezīmēm, iepazīst izloksņu grupas un pievērš uzmanību izloksnēm kā valodas attīstības vēstures liecības glabātājām.

Stundas ierosināšanas fāzē skolotāja pārbaudīja skolēnu izpildītos mājasdarbus un secināja, ka puse klases darbu ir veikuši. Trīs skolnieces pastāstīja par savu mājasdarbu, viena no viņām līdz galam nebija izpratusi uzdevuma nosacījumus, taču autore priecājās, ka jaunieši ir strādājuši un centusies. Jaunieši tika paslavēti par izdarīto, un skolotāja atzina, ka viņa priecājas par skolēnu ieguldījumu. Skolotāja pastāstīja, ka šī stunda tiks veltīta lībiskajam dialektam un tā izloksnēm. Klasei tika jautāts, kāpēc lībisko dialektu tā sauc. Skolēni prata atbildēt, ka saknes ir meklējamas lībiešu valodā. Uz tāfeles tika parādīta karte, kurā var redzēt lībiskā dialekta teritoriju Latvijā.

Tika paziņots, ka jauniešiem būs jānoskatās īss video fragments, kur varēs dzirdēt ventiņu izloksni, lībisko dialektu, bet tikmēr viņu uzdevums bija uzmanīgi klausīties un pierakstīt valodas iezīmes. Kad video bija noskatīts, skolēni izteica savu viedokli, atbildes bija dažādas. Bija jaunieši, kas atzina, ka neko no video nebija sapratuši, bet bija arī jaunieši, kas pastāstīja, ko ir saklausījuši – norautas galotnes, vīriešu dzimtes lietojumu. Dažiem skolēniem šī izloksne šķita interesanta, un viņi atzina, ka arī tā vēlētos runāt.

Šajā stundā skolotāja pastāstīja, ka tiks iepazītas lībiskā dialekta Kurzemes jeb tāmnieku izloksnes un Vidzemes izloksnes, tāpēc pierakstu kladēs var veidot tabulu vai Venna diagrammu, lai uzskatāmi apkopotu jauno informāciju.

Tika pastāstīts, ka lībiskajā dialektā runā Kurzemes ziemeļos, Vidzemes ziemeļrietumos un nelielā teritorijā ap Rūjienu (tika pieminēts, ka darba autore ir no šīs puses). Jaunieši jau zināja, ka lībisko dialektu ir ietekmējusi lībiešu valoda, saistot ar līvu ciltīm.

Skolotājas sagatavotajā prezentācijas materiālā bija pieejamas izlokšņu iezīmes, dialektismi un Latvijas karte, kurā teritorijā konkrētās izlokšņu grupas pieder. Sākumā tika pastāstīts par lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēm, pieminot, ka šīs izloksnes iedalās vēl nedziļajās un dziļajās izloksnēs. Skolēni rakstīja pierakstu kladēs skolotājas stāstīto, tika novērots, ka daudzas skolnieces ir uzcītīgas un vēlas visu pierakstīt, taču tas kavēja stundas laiku. Tika parādīts teksta fragments ar Kurzemes izloksnēm, skolēni mēģināja izlasīt. Jaunieši bija atraktīvi un labprātīgi iesaistījās stundā, lai gan nedaudz izlokšņu teksti sagādāja grūtības, viņi lieliski tika galā.

Kad bija izrunāts par lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēm, skolotāja stundu turpināja ar Vidzemes izlokšņu grupu, parādot kartē tās apgabalus. Tika pastāstīts par lībiskā dialekta Vidzemes izlokšņu iezīmēm, parādīti dialektismi, tikmēr skolēni papildināja doto informāciju pierakstos. Skolotāja minēja, ka nāk no lībiskā dialekta Rūjienas izloksnes, un šajā stundā jauniešiem būs neliels pārsteigums. Dzirdot šādu vārdu, klase acīmredzami sarosījās. Tika piedāvāts teksta fragments, kas kādam jaunietiem ir jānolasa. Arī šeit neradās grūtību, bet bija daži vārdi, kuru nozīmi skolēni nesaprata.

Lai apkopotu iegūto informāciju, skolotāja vēlreiz uzsvēra lībiskā dialekta nozīmīgākās iezīmes – galotņu noraušana, vīriešu dzimtes vispārinājums, kā arī darbības vārdu trešās personas formu lietojums visās personās. Taču tika pastāstīts, ka mūsdienās diemžēl šīs iezīmes sāk vājināties. Skolēni interesējās, kāpēc tā notiek, skolotāja paskaidroja, ka mūsdienās daudzi cilvēki izvēlas dzīvot pilsētās, nevis laukos, tādējādi zaudējot valodas saknes, kas apgūtas bērnībā. Valodu “sabružā” anglicismi un rusicismi, skolēni vairs neprot pilnvērtīgi izteikties latviešu valodā. Kā arī

daudzās vietās izlokšņu iezīmes zūd, jo jaunā paaudze nemanto šo vērtību. Tika akcentēts, ka latviešu tautai būtu jālepojas ar dialektiem, izloksnēm un tās vēsturi, jo tā ir tik bagāta un daudzpusīga.

Stundas noslēgumā skolotāja uzdeva skolēniem uzdevumu klausīties audio fragmentu lībiskajā dialektā, Rūjienas izloksnē, kuru skolotāja bija ierunājusi, paziņojot, ka šis ir pārsteigums. Paralēli skolēniem tika dots teksts ar šo fragmentu, lai viņi varētu sekot līdzi un pasvītrot apvidvārdus, kā arī vārdus, kurus nesaprot. Pēc audio fragmenta noklausīšanās skolēniem bija jāizsaka savs viedoklis, kādas valodas iezīmes saklausīja, kurus apvidvārdus pasvītvoja. Klase sākumā klusē un izskatās apjukusi. Skolotāja mudināja jauniešus, jautājot, vai viņi saprata, ko nozīmē vārds *lustīgs* (priecīgs). Tad jaunieši jautāja, ko nozīmē *dzīvo kā ut villā* (dzīvo pārticībā). Klasei tika jautāts, ko nozīmē vārds *kocals* (govs), neviens skolēns neatbildēja. Uzzinājuši atbildi, viņi smējās. Jaunieši atzina, ka šādā veidā ir vieglāk mācīties par dialektiem un izloksnēm, ja, klausoties kādu audio fragmentu, blakus ir teksts ar šo pašu fragmentu, lai var sekot līdzi un pasvītrot, kas nav bijis skaidrs.

Skolotāja aicināja skolēnus mājās noklausīties lībiskā dialekta Zlēku izloksnes audio fragmentu, lai varētu vairāk iepazīt lībiskā dialekta kursiskās izloksnes.

Skolēniem tika jautāts, kā patika šāda veida stunda un vai viņi saprata visu. Jaunieši atzina, ka šī izloksne viņiem šķita pagaidām visinteresantākā, jo tā atšķiras no literārās valodas, bet to var saprast. Skolniece smaidot teica, ka viņai ir patīcis runātājs, kurš ierunājis Rūjienas izloksni.

Dienā, kad skolēni mācījās par lībisko dialektu, viņiem bija arī piektā stunda, kurā viņi veidoja pamatzināšanas par augšzemnieku dialektu, attīstīja prasmi saskatīt tekstā tā specifiskās pazīmes (sk. 7. pielikumu). Skolotāja vēlējās, lai šajā stundā skolēni saskata izlokšņu grupu atšķirības, kā arī spēj atšķirt augšzemnieku dialektu no lībiskā un vidus dialekta.

Stundas ierosināšanas daļā skolotāja jautāja skolēniem, ko viņi līdz šim ir uzzinājuši, iemācījušies. Jaunieši brīvprātīgi cēla roku un izteica savu viedokli: “*Šajās stundās esam iemācījušies par senajām ciltīm.*” Skolniece pastāstīja, ka klase ir uzzinājusi par vidus un lībisko dialektu, kā arī to izlokšņu grupām. Pēc tam skolotāja klasei atskaņoja video fragmentu, kurā Eriņu ģimene dzied augšzemnieku dialekta dziļajā latgaliskajā Dricānu izloksnē. Pēc video noskatīšanās tika jautāts, kādu dialektu šajā stundā jaunieši iepazīs. Tika atbildēts pareizi – augšzemnieku dialektu. Skolēni tika rosināti nosaukt, kādas valodas iezīmes viņi saklausīja, taču jaunieši atzina, ka viņiem bija grūti saprast dziesmu, šis dialekts būtiski atšķiras no lībiskā un vidus dialekta, kā arī no literārās valodas.

Skolotāja paskaidroja, ka augšzemnieku dialekts tiek runāts Vidzemes austrumos, Sēlijā (Augšzemē) un Latgalē. Skolēni tika mudināti padomāt, kādas ciltis senāk ir apdzīvojušās šīs teritorijas. Jaunieši zināja, ka tagadējā Latgalē, Sēlijā un daļā Vidzemes ir dzīvojušas latgaļu un sēļu ciltis.

Klasei tika pastāstīts, ka augšzemnieku dialektā ir vērojamas vislielākās atšķirības no latviešu literārās valodas un citiem dialektiem. Skolotāja bija sagatavojusi prezentāciju, pēc kuras norisinājās stundas gaita. Arī šajā stundā skolotāja aicināja jauniešiem veidot tabulu vai Venna diagrammu, lai labāk apkopotu dialekta iezīmes.

Klasei tika pastāstīts par latgaliskajām izloksnēm, paralēli rādot kartē teritorijas. Svarīgi bija uzsvērt, ka latgaliskajām izloksnēm ir divas pamatintonācijas – krītošā un lauztā. Uzreiz skolotāja jautāja, ko jaunieši atceras par intonācijām. Skolniece pastāstīja par visām trim un minēja piemērus. Tad skolotāja parādīja teksta fragmentu un jautāja skolēniem, vai kāds var un vēlas izlasīt. Skolniece pieteicās brīvprātīgi un mēģināja lasīt, ar grūtībām, bet tekstam “izurbās” cauri. Pēcāk sakot, ka *ir dīvaini lasīt, jo nekad nav mācījusies par šo dialektu, taču šis teksts šķita saistošs.*

Turpinoties stundai, skolotāja uz tāfeles parādīja karti, norādot sēlisko izlokšņu teritoriju, kā arī pastāstot vairāk par dziļajām un nedziļajām sēliskajām izloksnēm. Tika rādītas un skaidrotas sēlisko izlokšņu raksturīgākās iezīmes, kā arī minēti dažādi dialektismi. Lai labāk iepazītu šo izlokšņu grupu, skolotāja piedāvāja mēģināt izlasīt teksta fragmentu. Jaunieši tika mudināti saskatīt valodas iezīmes, kas raksturīgas šim dialektam un izloksnei.

Kad skolotāja bija pastāstījusi par latgaliskajām un sēliskajām izloksnēm, bija apskatīti tekstu fragmenti un izlasīti tie, klasei tika piedāvāts noskatīties video fragmentu, kurā dzirdams Dienvidlatgales Vaboles pagasta izloksnes fragments. Pēc video noskatīšanās skolotāja jautāja, kādas augšzemnieku dialektu raksturīgās iezīmēs tika saklausītas. Skolēni bija apmulsuši, jo atzina, ka grūti bija saprast video materiālu, taču viņi saklausīja vārdus kā *vīna, pīnu, rūzītes, garšeigas*. Pēc tam skolotāja atskaņoja vēl vienu video fragmentu, kurā bija dzirdama dziļā latgaliskā Veclaicenes izloksne. Tika paziņots, ka šajā materiālā skolēni iepazīna, kā šajā izloksnē loka vārdus *šūt* un *spēlēt*. Skolēniem tika jautāts, kāpēc būtu jārunā dzimtajā izloksnē. Skolniece V.: “*Es uzskatu, ka latviešu valods dialekti un izloksnes ir bagātība, kuru būtu jānodod citām paaudzēm.*” Skolniece E. atzina: “*Man patīk izloksnes, jo tas ir interesanti, kad proti runāt citādāk. Labprāt arī tā vēlētos.*” Skolotāja pieminēja, ka ne tikai latviešu valodā ir dialekti un izloksnes, bet arī krievu, angļu un citās valodās. Katrai tautai būtu jāapzinās savas vērtības un jāciena tās.

Skolotāja klasei uzdeva mājasdarbu, lai jaunieši labāk apjaustu izlokšņu nozīmi cilvēku lokālas piederības izjūtas veidošanā un saglabāšanā. Tika dots video fragments, kurā skolēniem bija jāieklausās malēniešu izloksnē un jāatbild uz jautājumiem:

- Kas ir Malēnija un malēnieši?
- Kādi ir malēnieši?
- Kura dialekta un kura izlokšņu runātājus Tu dzirdēji?
- Kādas dialektam raksturīgās iezīmes saklausīji?
- Kādas malēniešu runai raksturīgas pazīmes saklausīji?
- Vai izloksnes latviešu valodā ir vērtība? Pamato savu atbildi, lūdzu.
- Ko šajā video fragmentā Tu nesaprati?
- Uzraksti trīs, Tavuprāt, būtiskākās atziņas, ko guvi, iepazīstot latviešu valodas dialektus un izloksnes.

Kas skolotāja bija iedevusi lapas ar jautājumiem, tika secināts, ka klase ir iepazinuši visus trīs latviešu valodas dialektus un to izlokšņu grupas, tāpēc jaunieši tika mudināti izteikt savu viedokli par to, kuru dialektu gribētu vairāk iepazīt, kāpēc cilvēki runā dzimtajā izloksnē un kāda ir izlokšņu, dialektu nozīme latviešu valodas attīstībā? Skolēni atzina, ka izloksne ir nozīmīga vērtība latviešu kultūrā, tāpēc par to būtu jāmāca skolās. Jauniešu viedokļi atšķīrās, kad bija jāpasaka, kuru dialektu vēlētos vairāk iepazīt, bija arī skolēns, kas nevēlējās iepazīt dialektus, bet latgaliešu rakstu valodu. Skolniece D. izteica viedokli: *“Tā kā mūsu dzimtā vaoda ir krievu valoda, un mums vieglāk ir runāt šajā valodā, tad uzskatu, ka arī cilvēkiem, kuri dzīvo šajās teritorijās, ir vieglāk runāt izloksnēs.”*

Skolotāja atgādināja, ka nākamajā reizē jaunieši iepazīs latgaliešu rakstu valodu, uzsverot, ka tā ir otrs latviešu valodas rakstu paveids un veidojusies uz augšzemnieku dialektu bāzes 18. gadsimtā.

Bakalaura darba autore sestajā stundā paziņoja klasei, ka pirms noslēguma stundas skolēni iepazīs latgaliešu rakstu valodas būtiskākos vēstures faktus un latgaliešu rakstu valodu, atklājot valodas nozīmi lokālās identitātes attīstībā un latviskuma saglabāšanā (sk. 8. pielikumu). Autores mērķis bija radīt priekšstatu par valodas un vēstures kopsakarībām un bagātināt skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, kas, autoresprāt, tika sasniegti. Izstrādājot bakalaura materiālu, bija svarīgi saprast, ka latgaliešu rakstu valoda ir tikpat nozīmīga kā dialekti un izloksnes, arī ja to nemāca skolās.

Tika atgādināts, ka skolēniem bija uzdots mājasdarbs, kur bija jānoskatās video fragments un jāatbild uz jautājumiem par malēniešiem un viņu izloksni. Skolēni tika mudināti, lai izsaka savu viedokli, dalās ar pieredzi. Ne visi skolēni bija izpildījuši mājasdarbu, bet tie, kuri bija, atzina, ka ne uz visiem jautājumiem varēja atbildēt, kā arī bija grūtības saprast video fragmentu, jo skolēniem šis dialekts un izloksne ir sveši.

Pēc tam notika saruna ar skolēniem, atgādinot viņiem, ka latviešu valodai ir dažādi paveidi, skolēni tika aicināti nosaukt tos. Skolniece A. pacēla roku un atbildēja, ka *latviešu valodas paveidi ir literārā valoda, dialekti, izloksnes un sarunvaloda*. Skolotāja atgādināja, ka šim sarakstam klāt vēl nāk latgaliešu rakstu valoda, kas būs šodienas galvenā “varone”. Jauniešiem tika atskaņots dziesmas fragments, ko izpildīja grupa “Baltie lāči”, paralēli uz tāfeles rādot dziesmas vārdus, lai skolēni varētu sekot līdzi. Pēc dziesmas noklausīšanās tika jautāts, kādā valodā rakstīti dziesmas vārdi. Skolēni atbildēja, ka *latgaliešu valodā*. Skolotāja pastāsta, ka latviešu valodai ir divas rakstu tradīcijas – standartvalodas jeb latviešu literārās valodas rakstība un latgaliešu rakstu valoda.

Tika pavēstīts, ka latgaliešu rakstu valoda nav otrā latviešu valoda vai trešā baltu valoda, bet tā ir vēsturiski izveidojusies rakstība Latgalē, kura dažus gadsimtus bija šķirta no pārējo latviešu teritorijas. Skolotāja jautāja, vai jaunieši kaut ko zina par latgaliešu rakstu valodu. Nedaudz padomājot, skolēni atbildēja, ka *latgaliešu valodā runā Latgalē, valoda ir līdzīga augšzemnieku dialektam, atšķiras rakstība no latviešu literārās rakstības*.

Skolotāja klasei jautāja, vai viņi ir mācījušies par Valsts valodas likumu, atbilde bija pozitīva, tāpēc nākamais jautājums bija par to, kas likumā ir rakstīts par latgaliešu rakstu valodu. Šeit skolēni nespēja komentēt, tāpēc autore pastāstīja, ka Valsts valodas likumā noteikts, ka valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību, tāpēc skolēniem ir svarīgi zināt, ka šāda latgaliešu rakstu valoda pastāv.

Tika pastāstīts vairāk par latgaliešu rakstu valodu, kā tā atšķiras no literārās valodas. Bija sagatavota prezentācija, no kuras skolēni rakstīja savās pierakstu kladēs norādīto informāciju. Latgaliešu rakstu valodā alfabētā ir burts y, divskanis uo tiek apzīmēts ar divām grafēmām, bet senāk bija garumzīme uz ō. Skolotāja parādīja teikuma piemērus, kurus skolēni mēģināja izlasīt. Tika novērots, ka šie skolēni prot izlasīt, secinot, ka varbūt tas ir tāpēc, ka viņu dzimtā valoda ir krievu valoda.

Klasei bija sagatavoti teksta materiāli, kurās bija dota vēstures informācija par Latgali un latgaliešu rakstu valodu. Pēc brīvprātības principa skolēni sadalījās grupās, un viņiem tika izdalīti teksta materiāli. Lai dažādotu stundu, skolotāja pastāstīja, ka visi kopā veidos laika līniju (pie

tāfeles un skolēnu pierakstu kladēs). Jaunieši grupās izlasīja fragmentus un kopīgi izlēma, kurš no komandas būs *hronists*, kuram būs jānāk pie tāfeles un jāpieraksta kāds notikums uz laika līnijas. Kamēr no katras grupas nāca viens *hronists* un pierakstīja gadskaitli ar notikumu, pārējie skolēni veidoja laika līniju savos pierakstos. Diemžēl visu laika līniju nepaspēja izveidot, kā arī ne visi skolēni tika pie tāfeles.

Skolotājam bija svarīgi parādīt digitalizētu latgaliešu-latviešu vārdnīcu, lai skolēni zinātu, kur var apskatīties, kā vārdi tiek rakstīti latgaliešu rakstu valodā. Skolēni izteica dažādus variantus, kuri kopīgi tika pārbaudīti – *maize, sieva, saule*.

Stundas noslēgumā bakalaura darba autore pavēstīja, ka jauniešiem būs mājasdarbs – jānoskatās videofilma *Latgalieši Sibīrijā*, lai tuvāk iepazītu kaut nelielu dažu no latgaliešu vēstures ārpus Latgales. Skolēniem bija jāuzraksta vēstule kādas klases skolēnam, draugam vai radniekam, kurā viņi izklāstītu, kādas izjūtas un pārdomas ir radījusi filma, kā arī pamatotu savu viedokli, kāpēc šī filma būtu jānoskatās.

Diemžēl neviens skolēns nebija noskatījies skolotājas piedāvāto filmu, nebija arī uzrakstījuši vēstuli. Jaunieši mēģināja uzmundrināt skolotāju, sakot, ka viņiem šīs stundas bija vērtīgas, bet filmu viņi nevēlējās skatīties. Pēc šādiem komentāriem var secināt, ka skolēniem ir vājas zināšanas par šo kultūras virzienu un ir vajadzīga konstanta zināšanu atkārtošana, lai jaunieši gūtu dziļāku priekšstatu par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem.

Mācību procesu sarežģīja arī tas, ka stundas bija sablīvētas – trīs stundas vienā dienā, tāpēc skolēniem nebija pietiekami daudz laika, lai varētu strādāt arī mājās.

3. 4. Konstatējošā darba analīze

Izmēģinājumdarbības pēdējā stundā skolēniem bija jāraksta konstatējošais darbs, lai saprastu, cik daudz skolēni ir apguvuši un ko jaunu iemācījušies (sk. 9. pielikumu). Šis pārbaudes darbs tika izstrādāts līdzīgi kā diagnosticējošais darbs, mainot dažus uzdevums, piemēram, latgaliešu rakstu valodas teksta fragments, kas skolēniem bija jāatpazīst. Konstatējošā darbā tika pārbaudītas skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem un prasme izteikt viedokli par valodu.

Šajā stundā skolotāja pastāstīja jauniešiem, ka viņi iepriekšējās stundās ir iepazinuši latviešu valodas dialektus, izloksnes un latgaliešu rakstu valodu. Skolēniem bija jāizsaka savas

domas par šīm stundām, kas viņiem ir patīcis, kas būtu labojams, ko viņi ir apguvuši. Jaunieši nebaidījās izpaust savu viedokli: “*Iemācījāties par senajām latviešu ciltīm, taču neredzēju jēgu tam.*” Skolotāja paskaidroja, ka, iepazīstot ciltis, skolēni labāk izpratīs valodas un dialektu rašanos. Vēl jaunieši atzina: “*Manuprāt, par dialektiem varējām iemācīties vienā stundā, nevis vilkt garumā.*” Tika izcelts, ka, autore sprāt, šo stundu bija par maz, jo katram dialektam un izloksnei varētu veltīt divas vai trīs stundas, lai padziļinātu iepazītu un izprastu, taču skolotāja pateicās par atklāto viedokli un saprata, ka ne visiem jauniešiem interesē šī tēma. Lai gan bija daži kritiski komentāri, skolēni kopumā bija priecīgi par mācību procesu un atzina, ka skolotāja bija centusies, un viņi to ļoti novērtēja.

Pirms darba autore jauniešiem izdalīja konstatējošo darbu, tika atgādināts, ka pirmajā stundā klase rakstīja nozīmes un asociācijas vārdam *valoda*, skolotājai interesēja, vai jauniešu domas ir mainījušās, tāpēc uz tāfeles tika veidota domu karte. Skolēnu atbildes šoreiz nedaudz atšķīrās – *vēsture, attīstība, kultūra, dialekti un izloksnes, intonācijas, mantojums*. Tika secināts, ka jaunieši vairāk novērtē dialektus, jo saista to ar mantojumu un tautas vērtībām. Šo darbu pildīja 17 skolēni no 21.

Konstatējošā darba pirmajā uzdevumā skolēniem bija jānorāda, pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda. Vienpadsmit skolēni bija norādījuši pareizi, rakstot, ka latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes un baltu valodu grupas, pieci skolēni bija daļēji atbildējuši uz šo uzdevumu, bet tikai viens skolēns bija ieguvis nulli punktu. Skolēni izteikti parādīja labākas zināšanas nekā diagnosticējošā darbā.

Otrajā uzdevumā skolotāja vēlējās uzzināt, vai skolēni atceras, no kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda. Šo uzdevumu pareizi bija veikuši trīs skolēni, daļēji – astoņi skolēni, bet pareizo atbildi nebija uzrakstījuši seši skolēni. Var secināt, ka jaunieši zināšanas par latviešu ciltīm vēl var nostiprināt, kā arī jāsaprot, ka ne visi skolēni bija lasījuši un vairāk izpētījuši doto informāciju pirms valodas vēstures stundas.

Trešajā uzdevumā skolēniem bija jānosauc latviešu valodas paveidi, ko pieci skolēni bija izdarījuši lieliski, trim skolēniem bija aizmirsies viens paveids, bet pārējie deviņi skolēni nebija uzrakstījuši neko vai sajaukuši ar latviešu valodas dialektiem, arī tos norādot nepareizi.

Ceturtajā uzdevumā skolotāja vēlējās uzzināt, kā skolēni skaidros *dialekta* un *izloksne* jēdzienus. Tikai trīs skolēni neprata skaidrot dotos jēdzienus, turpretī divpadsmit skolēni mācēja daļēji paskaidrot šos jēdzienus, bet divas skolnieces ieguva divus punktus, norādot pareizu skaidrojumu.

Piektajā uzdevumā skolēniem tika uzdoti jautājumi, lai noskaidrotu, vai skolēni zina, kurš dialekts ir vistuvāk latgaliešu rakstu valodai, kuram dialektam pamatā ir zemgaļu cilts valoda un kurš dialekts visvairāk ir ietekmējies no lībiešu valodas. Rezultāti bija pozitīvi, jo tikai četri skolēni neieguva punktus, pārējie skolēni zināja pareizās atbildes. Secinot, ka skolēni iegūtās zināšanas par latviešu ciltīm spēj sasaistīt ar dialektiem, jo apzinās, no kuru cilšu valodas ir cēlušies dialekti.

Kā nākamais uzdevums bija Latvijas karte, kur skolēniem bija jānorāda dialektu teritorijas. Šajā uzdevumā tikai divi skolēni nebija atzīmējuši pareizi dialektus, minot *Latgales, Vidzemes un Kurzemes dialektu*. Toties piecpadsimt skolēni prata atzīmēt kartē lībisko, vidus un augšzemnieku dialektu, bet ne visi skolēni bija atzīmējuši teritorijas, kurās runā šajos dialektos, neiegūstot visus punktus.

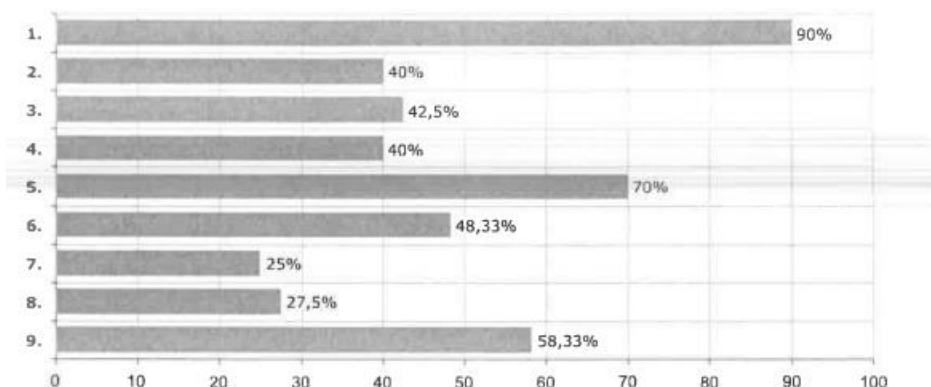
Septītais uzdevums bija veltīts latgaliešu rakstu valodai, atbildot uz jautājumiem: kas ir latgaliešu rakstu valoda un kur mūsdienās lieto latgaliešu rakstu valodu? Diemžēl nevienam skolēnam neizdevās pareizi atbildēt uz abiem jautājumiem, taču deviņi skolēni prata daļēji atbildēt pareizi, bet astoņiem skolēniem ar šo uzdevumu neveicās.

Neizpalika arī uzdevums, kur skolēniem bija dots trīs dialektu un latgaliešu rakstu valodas teksts, jauniešiem bija jānorādā konkrētais valodas paveids un tā raksturīgākās iezīmes. Autore bija priecīga par trīs skolnieču darbiem, kur jaunietais spoži parādīja savas zināšanas, iegūstot 3,5 vai 4 punktus (no 4 punktiem). Septiņi skolēni ieguva no 0,5 līdz 3 punktiem, izpildot ne visas uzdevuma prasības. Taču pārējie septiņi skolēni nenorādīja vai norādīja nepareizi valodas paveidus.

Noslēdzošajā uzdevumā jauniešiem bija jāizsaka viedoklis, kāpēc, viņuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda. Šajā uzdevumā bija svarīgi vērtēt un analizēt skolēnu izteiktos viedokļus par latviešu valodas paveidiem un valodas bagātību, tāpēc ortogrāfija un interpunkcija netika vērtēta. Tikai viens skolēns nebija uzrakstījis šo darbu, pieci skolēni ieguva vienu punktu, septiņi skolēni – divus punktus, bet četri skolēni ieguva visus (trīs) iespējamus punktus. Jaunieši darbos atzina, ka latviešu valodu ir bagāta, jo tā ir saistīta ar vēsturi (*“Latvijas bagātā vēsture ietekmēja valodu. Latvija pārdzīvoja daudz notikumu, piemēram, okupācijas, kuru dēļ valoda arī draudēja. Rusifikācija un citi tam līdzīgi periodi arī mainīja latviešu valodu.”*). Valoda mainās laika gaitā (*“Jebkura valoda, arī latviešu valoda, mainās kopā ar paaudžu maiņu. Tā attīstās kopā ar cilvēkiem, ar pasauli un mainīsies arī tālāk. Šis progress nekad neapstāsies, jo cilvēks izgudros jaunas lietas, kuras vajadzēs nosaukt un viss progresēs.”*) Arī citas valodas ir dažādojušas latviešu valodu (*“Laikam ritot, latviešu valodu ietekmēja arī tādas valodas kā vācu, krievu, poļu.”*) Viena skolniece bija priecīga par iegūtajām zināšanām, ko varēja novērot gan stundās, gan izteiktajā viedoklī

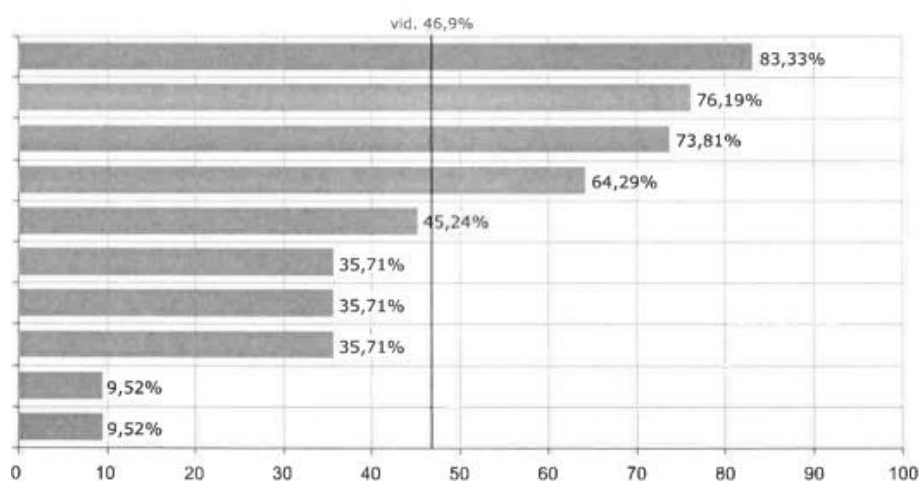
(“Apkopojot visu – varbūt es nedaudz uzrakstīju, bet es saprotu, kāpēc mūsu tautas valoda ir tik dažāda, interesanta. Man vajag vēl daudz ko izpētīt par valodu, taču sākums jau ir, to es nepazaudēšu.”)

Konstatējošā darba katra uzdevuma izpildes rezultāti redzami 3.5. attēlā.

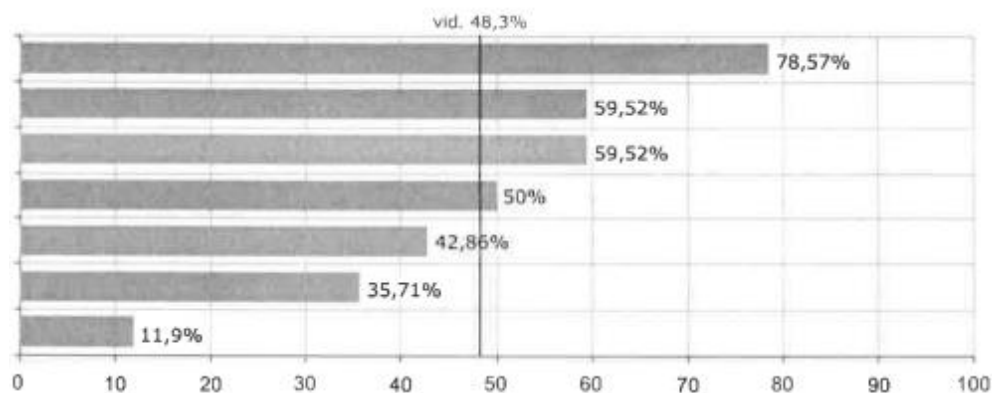

3.5. att. Konstatējošā darba uzdevuma izpilde

Salīdzinot diagnosticējošā un konstatējošā darba rezultātus, vērojams progress. Skolēni prot atpazīt dialektu tekstu fragmentus, zina, pie kādas valodu saimes un grupas pieder latviešu valoda, izprot valodas nozīmīgumu un bagātību, zina, kas ir latgaliešu rakstu valoda un kur to izmanto ikdienā. Klases kopējie rezultāti redzami 3.6. un 3.7. attēlā.

3.6. att. Konstatējošā darba rezultāti

3.7. att. Konstatējošā darba rezultāti

Analizējot iegūtos rezultātus var secināt, ka visi skolēni ir uzlabojuši savas zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Klases vidējais rezultāts ir aptuveni 47%, kas ir labāks par diagnosticējošā darba rezultātiem, kur skolēnu vidējais rezultāts nepārsniedza 33%. Augstākais klases rezultāts ir 83,33%, bet zemākais – 9,52%. Skolniece, kas parādīja vislabāko sniegumu, stundās strādāja, aktīvi piedalījās un pildīja mājasdarbus. Vērts uzsvērt, ka jaunieta brīvi pārvalda latviešu valodu. Taču diviem skolēniem, kas ieguvuši zemāko rezultātu, latviešu valoda sagādā grūtības, lai gan stundas laikā aktīvi līdzdarbojās.

Lasot skolēnu viedokļus, var secināt, ka skolēni ir sapratuši bakalaura darba autores uzsvērtās vērtības un jaunās zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem. Jaunieši apzinās valodas bagātību un vēsturi.

Pēc konstatējošā darba uzrakstīšanas skolotāja paziņoja, ka skolēniem mājās būs jāuzraksta argumentētā esēja, taču bakalaura darba autore ar prakses skolotāju izlēma, ka jaunieši eseju rakstīs stundas laikā, atļaujot izmantot pierakstu klades.

Skolēniem tika dotas piecas tēmas, no kurām viņi darbam izvēlējās vienu, lai formulētu savu tematu:

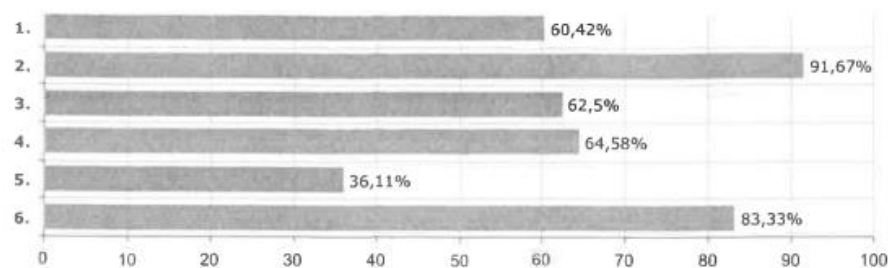
- valoda mums apkārt,
- latviešu valodas dažādība,
- latviešu valodas mācību stundās iepazīt latviešu valodas reģionālos paveidus – vajag vai nevajag?,
- latgaliešu rakstu valodas nozīme,
- dialekti un izloksnes – latviešu valodas vērtība.

Lai gan skolēni vēlējās mājās rakstīt darbus un bija atgadījums, kad skolniece kļuva emocionāla, visi apkopoja spēkus un izpildīja prasīto. Skolēnu izteiktās atziņas darba autori iepriecināja, jo varēja novērot, ka jaunieši uzskata, ka latviešu valodas reģionālie paveidi būtu jā māca skolā, dialekti un izloksnes ir interesanti un latviešu valoda ir tautas bagātība un vērtība.

Skolniece V. uzskatīja, ka visiem būtu jāiepazīst latviešu valodas reģionālie paveidi (*“Es uzskatu, ka visiem obligāti ir jāzina vai vismaz iepazīties ar latviešu valodas reģionāliem paveidiem, jo, pirmkārt, tas ir mūsu tautas, dzimtenes un valsts vēsture. Otrkārt, zināšanu paplašināšana, neskatoties uz to, ka noderēs vai nē, bet liekas tēmas nekas nav un nebija. Treškārt, tas ir interesanti, tāpēc kā šī tēma ir kā atbilde uz jautājumu – kāpēc Latgalē nerunā latviski?”*). Skolniece atzina, ka valoda ir vēsture un bagātība. Skolniece N. uzsvēra, ka Latvija ir bagāta (*“Liekas, Latvija ir neliela valsts, taču latviešu valodā ir 3 dialekti un aptuveni 500 izloksnes. Katrai izloksnei ir savas īpatnības. Tas savā starpā var būt tik atšķirīgas, ka valodas nesēji no dažādiem Latvijas nostūriem slikti saprot viens otru. Apvidvārdi, līdzskaņu mijas, norautas galotnes, gramatikas īpatnības padara valodas skanējumu dažādāku katrā noteiktā apvidū. To mēs arī saucam par daudzveidību un bagātu valodu.”*). Skolniece savā argumentētajā esejā arī pamatoja, ka latviešu valoda ir iespaidojusies no citām valodām, jo ilgu laiku bija citu valstu varā. Skolniece D., kurai latviešu valoda nesagādā problēmas, atzina, ka tā ir privilēģija pārzināt valodu, jo nav nekādu barjeru ikdienas dzīvē (*“Zinot latviešu valodu, man ir priekšrocība būt pilntiesīgam valodas nesējam. Es izprotu šīs valodas nianšes, izjūtu slēptās nozīmes literatūrā, intuitīvi nojaušu vārdu nozīmi, pat ja nezinu to tiešo tulkojumu. Tas man dod iespēju šo valodu mācīt kādam, kas nav pietuvināts Latvijas kultūrai.”*).

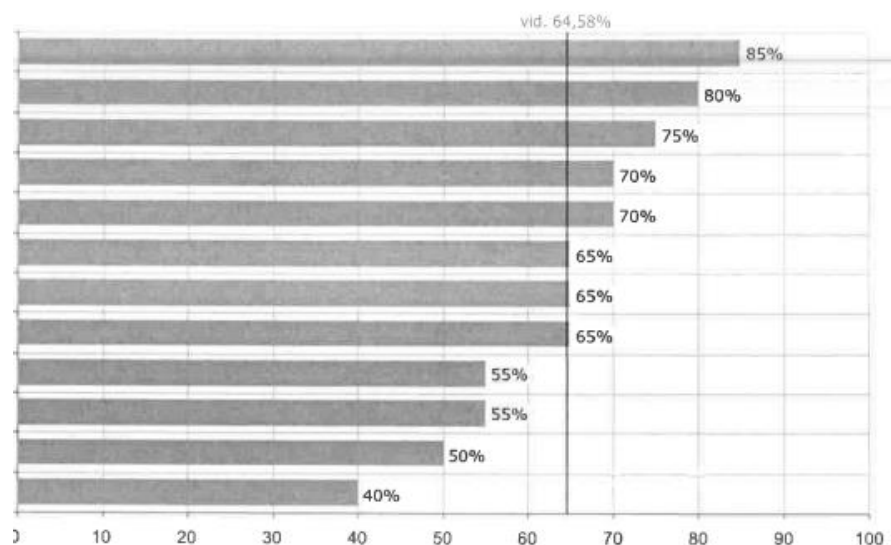
Skolēnu viedoklis argumentētajās esejās (sk. 10. pielikumu) par latviešu valodu un reģionālajiem paveidiem bija pozitīvs. Arī skolēni, kas stundās aktīvi nepiedalījās, bet labāk izvēlējās lietot telefonus, atzina, ka dialekti, izloksnes un latgaliešu rakstu valoda skolās būtu jā māca, jo, dzīvojot Latvijā, ikvienam iedzīvotājam būtu jāzina valsts valodas vēsture, likumi un bagātība. Lai gan brīvajā laikā (starpbrīžos un ārpus skolas) jaunieši runā krieviski, viņi ciena latviešu valodu un labprātīgi izvēlas izteikt savu viedokli, nebaidoties no nepareizām atbildēm.

Vērtējot skolēnu argumentētās esejas, tika izvirzīti pieci kritēriji – teksta struktūra, teksta apjoms, argumentēšana, teksta stilistika, ortogrāfijas normas un interpunkcijas normas. Argumentētās esejas rezultāti par katru kritēriju redzami 3.8. attēlā.

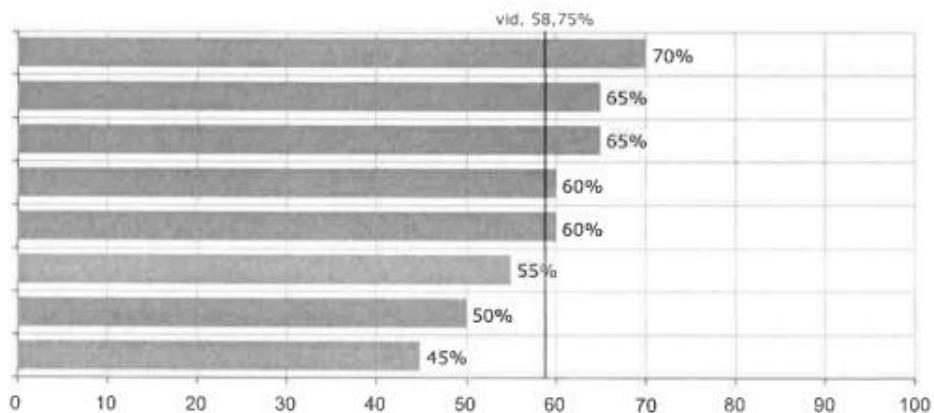

3.8. att. Argumentētās esejas kritēriju rezultāti

Skolēnu rezultāti bija augstāki argumentētajā esejā, nevis diagnosticējošajā vai konstatējošajā darbā. Klases kopējie rezultāti par argumentēto eseju redzami 3.9. un 3.10. attēlā.

3.9. att. Klases kopējie rezultāti

3.10. att. Klases kopējie rezultāti

Vissliktāk skolēniem veicās ar ortogrāfijas normu ievērošanu, kur jaunieši bija ieguvuši vismazāk punktu. Ir jāuzsver, ka tie ir mazākumtautības skolēni, tāpēc dažos darbos varēja novērot stilistikas un ortogrāfijas kļūdas, ko vispārizglītojošās skolas skolēni, kam latviešu valoda ir dzimtā valoda, varbūt nepieļautu.

Jāsecina, ka skolēnu zināšanas objektīvāk var vērtēt pēc konstatējošā darba rezultātiem, jo argumentētajās esejās ne visi skolēni izvēlējās rakstīt par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, bet visi skolēni atzina, ka valoda ir jāsargā un jāciena.

Lai attīstītu un nostiprinātu skolēnu zināšanas Latvijas skolās par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, ar piecām stundām nepietiek. Bakalaura darba autore uzskata, ka katram dialektam ir jāvelta divas vai trīs stundas, tāpat arī latgaliešu rakstu valodai un valodas vēsturei, lai skolēni rastu dziļāku izpratni par valodas veidošanos un daudzveidību. Šīs stundas var nenotikt cita pēc citas, bet periodiski. Par šo tēmu ir jārunā ne tikai latviešu valodas un literatūras stundās, bet arī vēsturē, sociālajās zinībās, mūzikā un kulturoloģijā, radot jauniešiem citādu ieskatu valodā un tautas vēsturē. Skolēni jau sākumskolas klasēs pakāpeniski varētu apgūt tēmas, lai iegūtu plašāku skatījumu uz latviešu valodu, tradīcijām un kultūru. Jau no mazotnes bērniem būtu jā māca par tautas vēsturi, valsts izveidi un valodas dažādību, lai, būdami pieauguši cilvēki, spētu novērtēt un cienīt dialektus, izloksnes un latgaliešu rakstu valodu.

Secinājumi

1. Pēdējos gadu desmitos plaši attīstījušies pētījumi dialektoloģijā, ģeolingvistikā un latgalistikā. Tie veido labu teorētisko bāzi, ko var izmantot, izstrādājot mācību līdzekļus un materiālus. Skolēnu zināšanas varētu papildināt ar valodnieku pētījumiem, lai radītu jauniešu interesi un attīstītu prasmi strādāt ar zinātniskiem tekstiem.
2. Mācību priekšmeta “Latviešu valoda” vispārējās vidējās izglītības standartā formulēti vairāki mācību rezultāti, kas attiecas uz valodas dažādības izpratni un kuru sasniegšana iespējama, ja skolēni mācību procesā iepazīst latviešu valodas attīstības vēsturi, baltu cilšu valodu un mūsdienu dialektu kopsakarības, kā arī latgaliešu rakstu valodu.
3. Latviešu valodas reģionālo paveidu iepazīšanai mācību līdzekļos nav veltīta pienācīga uzmanība. Arī projekta *Skola2030* nav radīti pienācīgi resursi, kas būtu pilnvērtīgs mācību materiāls. Iepriekšējos gados izdotajos mācību līdzekļos latviešu valodas reģionālie paveidi lielākoties netiek skatīti vai arī sniegta niecīga, ar vēsturisko kontekstu nesaistīta informācija.
4. Lai skolēnu varētu labāk iepazīt latviešu valodas reģionālos paveidus un lībiešu valodu, jau pamatzglītības mācību līdzekļos jāiekļauj konkrēta informācijai par latviešu valodas vēsturi, baltu cilšu ienākšanu Latvijas teritorijā un to valodām, latviešu dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, lai nodrošinātu cieņpilnu attieksmi pret latviešu valodas vērtībām. Nepieciešams sagatavot arī izlokšņu tekstus un audioierakstus, kas piemēroti mācību vajadzībām.
5. Veicot izmēģinājumdarbībā iesaistītās klades izpēti, tika secināts, ka skolēni brīvajā laikā labprāt lasa, interesējas par kultūru, tāpēc viedokļa izteikšana nesagādāja grūtības. Skolēni ir atvērti un vēlas mācīties par latviešu valodu un tās vēsturi, dažādību.
6. Analizējot diagnosticējošo darbu, tika konstatēts, ka skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem ir nepietiekamas – vidējais klases vērtējums bija aptuveni 30%.
7. Mācību laikā, veicot pedagoģisko novērošanu, tika konstatēts, ka:
 - visi jaunieši atzina, ka skolās būtu jā mācās par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, tā ir latviešu valodas bagātība, tā būtu jāciena,
 - stundas darbā iesaistās visi skolēni, bet ne visiem patīk pildīt uzdotos mājasdarbus,
 - skolēni lielākoties nešķir jēdzienu *lībiskais dialekts* ar *lībiešu valoda (dialekts)*,
 - visgrūtāk skolēniem bija uztvert augszemnieku dialekta un latgaliešu rakstu valodas tekstus,
 - visinteresantākais skolēniem šķita lībiskais dialekts.

Bakalaura darba mērķis tika sasniegts, jo mācību procesa norise un rezultāti liecina, ka izstrādātais materiāls ir izmantojams latviešu valodas reģionālo paveidu iepazīšanai, tāpēc ka:

- visi 11. klases skolēni ir pilnveidojuši savas zināšanas par latviešu valodas vēsturi, dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu, jo klases vidējais klases rezultāts konstatējošajā darbā bija aptuveni 47%, salīdzinot ar diagnosticējošo darbu, kur tas bija aptuveni 30%;
 - skolēni gan konstatējošā darba viedokļos, gan argumentētajā esejā atzina, ka latviešu valoda ir dažāda un bagāta ar dialektiem un izloksnēm, tie padara valodu krāšņu un interesantu, kā arī tika pamatots, ka mācību procesā būtu jāapgūst valodas dažādība, gūstot pamata zināšanas arī par latgaliešu rakstu valodu.
8. Lai attīstītu un nostiprinātu skolēnu zināšanas Latvijas skolās par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem, ir jāizstrādā pārdomāts, zinātniski korekts un pedagoģiski interesants mācību materiāls gan pamata, gan vidējās izglītības posmam, lai skolēni pakāpeniski iepazītu gan latviešu cilšu vēsturi, latviešu valodas un latgaliešu valodas veidošanās ceļu, izloksņu un doialektu rašanās nosacījumus, attīstību, situāciju mūsdienās un nozīmi latviešu kultūrā un valodas bagātināšanā.
9. Jau no mazotnes bērniem būtu jāamcās par tautas vēsturi, valsts izveidi un valodas dažādību, lai, būdami pieauguši cilvēki, spētu novērtēt un cienīt dialektus, izloksnes un latgaliešu rakstu valodu, apzinātos lībiešu valodas situāciju un izprastu latviešu valodas vērtību.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN INFORMĀCIJAS AVOTI

1. Andronovs, A., Leikuma, L. (2023) Latgaliešu rakstu valoda. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/21191-latgalie%C5%A1u-rakstu-valoda> [sk. 12.04.2023.]
2. Augšdaugavas novada pašvaldība. (2021) *Dienvidlatgales godu saimnieču atmiņas: receptes, tradīcijas, dziesmas, atgadījumi*. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=5A_mbRzTrvk [sk. 12.04.2023.]
3. Baltiņš, M., Druviete, I. (2017) *Ceļavējš cilvēku ciltij: Valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
4. Bialika, M., Fadels, Č., Trilings, B. (2017) *Četru dimensiju izglītība*. Lielvārde: Lielvārds, 74.-77. lpp.
5. Blinkena, A. (2013) Latviešu literārā valoda. *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 241.–252. lpp.
6. Breidaks, A. (2006) Ievads baltu valodniecībā. *Darbu izlase, 1*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 483.–601. lpp.
7. Breidaks, A. (2007) Latgališu raksteibys stabiliziešonus XX godu symta pyrmajā trešdaļā. *Darbu izlase, 2*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 480.–486. lpp.
8. Bušmane, B. (2017) *Nīcas izloksnes vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
9. Bušmane, B., Laumane, B., Stafecka, A. (1999) *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne.
10. Bušmane, B., Laumane, B., Stafecka, A. (1999) *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne.
11. Bušs, O. (2013) Latvieši starp baltu tautām un ciltīm jeb latviešu valoda pirms latviešu valoda. *Latvija un latvieši 1. sējums. Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 156.–176. lpp.
12. Cibuļs, J., Leikuma, L. (2003) *Vasals*. Latgaliešu valodas mācība. Izdevējs: SIA “N.I.M.S.”
13. Doniņa-Kalniņa, I. (2023) Kurši. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/166403> [sk. 11.05.2023.]
14. Druviete, I. (2013) Valodas situācija un valodas politika. *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 393.–414. lpp.
15. Druviete, I. (2021) Valodas pētījumi valstij, sabiedrībai, cilvēkam. *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 7.–17. lpp.

16. Dunsdorfs, E. (1998) *Latvijas vēstures atlants*. Rīga: Kārļa Zariņa fonds.
17. Kacare, I., Krauze-Krūze, B. (1998) Latviešu literārā valoda. *Valoda.ailab.lv*. Pieejams: <http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/literval/index.htm> [sk. 12.04.2023.]
18. Kalvāns, Ē. (2018) *Attīstības psiholoģija*. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 18.–67. lpp.
19. Kurzemniece, I., Markus-Narvila, L., Stafecka, A. (2021) *Latviešu valodas dialektu atlants. Morfoloģija I*. Rīga: Zinātne.
20. Kurzemniece, I., Markus-Narvila, L., Stafecka, A., Vulāne, A. (2022) *Latviešu valodas dialektu atlants. Morfoloģija II. Sintakse*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
21. Ķēniņš, I. (2016) *Latvijas senvēsture (agrais, vidējais un vēlāis dzelzs laikmets)*. Pieejams: https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Akademiskie_raksti/2016/janvaris/latvijas_senvesture.pdf [sk. 11.05.2023.]
22. Latviešu valodas aģentūra. *Dialekti*. Pieejams: <https://valoda.lv/valstsvaloda/dialekti/> [sk. 12.04.2023.]
23. Latviešu valodas institūts. (2022) *Interaktīvā latviešu valodas dialektu karte*. Pieejams: <https://dialekti.lu.lv/> [sk. 12.04.2023.]
24. Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti*. Metodiskais līdzeklis studentiem. Liepāja: LiePA.
25. Lazdiņa, S., Murinska, S., Šalme, A., Urbanoviča, I. (2020) *Latviešu valoda I. Pamatkursa programmas paraugs vispārējai vidējai izglītībai*. Rīga: Valsts izglītības satura centrs. Pieejams: <https://mape.skola2030.lv/resources/381> [sk. 23.05.2023.]
26. Lāce, R. (2005) *Mūsu valoda. Latviešu valoda 10. – 12. klasei*. Rīga: Zvaigzne ABC.
27. Leikuma, L. (1993) *Gruomota škuoluotuojim*. Eksperimentāls mācību līdzeklis. Lielvārde: Lielvārds.
28. Leikuma, L. (2017) Par “pareizo” un “nepareizo” latviskumu. *DDD*. Pieejams: <http://fronte.lv/2017/07/par-pareizo-un-nepareizo-latviskumu/> [sk. 04.02.2023.]
29. Leikuma, L., Mežs, I. (2015) *Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa*. Rīga: Upe tuviem un tāliem.
30. LU Latviešu valodas institūts. (20. gs. 60.–70. gadi) *Zlēku izlokšnes paraugs. Digitalizētās krājuma vienības*. Pieejams: <http://lavi.lu.lv/audiokolekcijas/> [sk. 12.04.2023.]
31. LU Lībiešu institūts. (b.g.) Lībieši senatnē. *Livones.net*. Pieejams: <http://www.livones.net/lv/vesture/libiesi-senatne> [sk. 11.05.2023.]

32. Markus, D. (2022) *Cita diena ar malēniešiem*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=Ptoy1T7eWLY> [sk. 12.04.2023.]
33. Markus-Narvila, L., Stafecka, A. (sast.) (2016) *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
34. Ministru kabinets Nr. 416. (2019) *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/309597-noteikumi-par-valsts-visparejas-videjas-izglitibas-standartu-un-visparejas-videjas-izglitibas-programmu-paraugiem> [sk. 06.04.2023.]
35. Ministru kabinets Nr. 747. (2018) *Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/303768#piel2> [sk. 27.11.2022.]
36. Muktupāvels, Z. (2015) *Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa. Kultūras rondo*. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/viena-zeme-vieni-laudis-nav-vienada-valodina.a53609/> [sk. 12.04.2023.]
37. Pamatnostādnes. (2014) *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam*. Pieejams: https://valoda.lv/valsts-valoda/valsts-valodas-politika/valodas_politikas_pamatnostadnes_2015-2020.doc. [sk. 11.05.2023.].
38. Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
39. Rudzīte, M. (2005) *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
40. Rutka, L. (2012) *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: RaKa.
41. Saeima. (1999) *Valsts valodas likums. Latvijas Vēstnesis*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14740-valsts-valodas-likums> [sk. 12.04.2023.]
42. Saeima. (2010) *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/media/15129/download?attachment> [sk. 09.05.2023.]
43. Sarkanis, A. (2013) *Latviešu valodas dialektu atlants. Fonētika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
44. Skujiņa, V. (zin. vad.) (2007) *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
45. Slobodžanins, A. (2019) *Latgalīši Pīterpilī*. Dokumentālā filma. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=zwsrhZqx2BE&t=151s> [sk. 11.04.2023.]
46. Slobodžanins, A. (2019) *Latgalīši Sibirī*. Dokumentālā filma. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=-34sM3I2XRU> [sk. 11.04.2023.]

47. Spektors, A. (2023) Izloksne. *Tēzaurus*. Pieejams: <https://tezaurs.lv/izloksne> [sk. 12.04.2023.]
48. Stafecka, A. (2003) Izloksne, dialekts, valoda. *Latgale: valoda, literatūra, folklorā*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 42.–43. lpp.
49. Stafecka, A. (2004). *Evangelia toto anno (1753). Pirmā latgaliešu grāmata*. Rīga: LU LaVl.
50. Stafecka, A. (2012) Iz novadu valodas pūru lādes. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 7. Rīga: LVA, 94.–106. lpp.
51. Stafecka, A. (2013) Latgaliešu rakstu valoda. *Latviešu valoda*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 253.–266. lpp.
52. Stafecka, A. (2013) Latviešu valoda: dialekti un izloksnes. *Latviešu valoda*. LU Akadēmiskais apgāds, 267.–284. lpp.
53. Stafecka, A. (2023) Latviešu valodas dialekti. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/145322-latvie%C5%A1u-valodas-dialekti> [sk. 12.04.2023.]
54. Straupeniece, D., Jansone, I. (2018) Dialektoloģija. *Latviešu valodas rokasgrāmata*. Pieejams: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/2/7023064B-A2AC-8982-6C69-EF0FA4248695> [sk. 12.04.2023.]
55. Tegegne, W. (2015) *The Use of Dialects in Education and Its Impacts on Students' Learning and Achievements*. *Education Journal*, 4(5), pp. 263–269. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/293042392_The_Use_of_Dialects_in_Education_and_Its_Impacts_on_Students%27_Learning_and_Achievements [sk. 20.04.2023.]
56. Teicane, S. (2023) Svešinīks. *Portāls Lakuga.lv*. Pieejams: <https://www.lakuga.lv/2023/03/24/sofija-teicane-svesiniks/> [sk. 11.04.2023.]
57. Timuška, A., Stafecka, A. (2007) *Par Latgaliešu rakstības noteikumiem*. Zinātnes Vēstnesis, 168, 18.10.2007. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/164904-par-latgaliesu-rakstibas-noteikumiem> [sk. 24.05.2023.]
58. Trumpa, E. (2012) *Latviešu ģeolingvistikas etīdes*. Rīga: Zinātne.
59. Urbanoviča, I., Šūpola, R., Vanaga, A. (2010) *Latviešu valoda 10. klasei*. Rīga: Zvaigzne ABC.
60. Urbanoviča, I., Šūpola, R., Vanaga, A. (2011) *Latviešu valoda 11. klasei*. Rīga: Zvaigzne ABC.
61. Urbanoviča, I., Šūpola, R., Vanaga, A. (2012) *Latviešu valoda 12. klasei*. Rīga: Zvaigzne ABC.

62. uzdevumi.lv. Latviešu valoda. 11. klase. Dialekti. *Digitālais mācību līdzeklis "uzdevumi.lv"*. Pieejams: <https://www.uzdevumi.lv/p/latviesu-valoda/11-klase/leksikologija-8091/re-e5256602-fa15-4055-88f5-c3b32d79c077> [sk. 12.04.2023.]
63. uzdevumi.lv. Latviešu valoda. 9. klase. Dialekti. *Digitālais mācību līdzeklis "uzdevumi.lv"*. Pieejams: <https://www.uzdevumi.lv/p/latviesuvaloda/9-klase/vispariga-valodnieciba-4924/re-34b09f47-177e-48ef-8d72-86cf3f1a7465> [sk. 12.04.2023.]
64. Vanags, P. (2022) *Latviešu valodniecības attīstība: informatīvi izglītojoša elektroniskā karte*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1> [Sk. 12.04.2023.]
65. Vasks, A. (2023) Baltu sentautas Latvijas teritorijā. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/150086-baltu-sentautas-Latvijas-teritorij%C4%81> [sk. 11.05.2023.]
66. Ventņ siev. (2009) *Ventņ stāstniec Reiter Līg*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=JSG4190Ac7Q> [sk. 12.04.2023.]
67. Vilcāne, A. (2013) Zemes un tautas Latvijā 9.–12. gadsimtā. *Latvija un latvieši 1.sējums. Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 84.–113. lpp.
68. Vilcāne, A. (2023) Latgaļi. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/147057> [sk. 11.05.2023.]
69. Vulāne, A. (2016) Dialekts. *Elektroniska latviešu valodas vārdnīca e-PUPA*. Pieejams: <http://epupa.valoda.lv/latviesu-valodas-agentura/> [sk. 23.05.2023.]
70. Vulāne, A. (2018) Latgaliešu rakstu valoda. *Latviešu valodas rokasgrāmata*. Pieejams: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/1/F553F6BA-2407-628C-87E8-082003B00428> [sk. 12.04.2023.]
71. Vulāne, A., Stikute, E. (2016) Latgaliskais komponents latviešu valodas un literatūras apguvē: no pirmsskolas līdz vidusskolai (1990–2015). *Via Latgalica*, 8. Rēzekne: Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, 88.–101. lpp.
72. Zemītis, G. (2023) Sēļi. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/111961-s%C4%93%C4%BCE> [sk. 11.05.2023.]
73. Zemītis, G. (2023) Zemgaļi. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/106392-zemga%C4%BCE> [sk. 11.05.2023.]

PIELIKUMI

1.pielikums. Aptaujas anketa skolēniem.

Klases iepazīšanas veidlapa

Labdien! Esmu Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes 4.kursa studente. Mācos par latviešu valodas un literatūras skolotāju. Šobrīd rakstu bakalaura darbu par "Latviešu valodas reģionālo variantu iepazīšanas iespējām 11.klasē". Ar aptaujas anketas palīdzību es labāk iepazīšu klasi, kurā aprobēšu savu izstrādāto materiālu. Šī anketa ir anonīma un netiks nekur publiskota. Tā aizpildīšana neaizņems vairāk par desmit minūtēm.

jetezumente@gmail.com [Pārslēgt kontu](#)

Nav koplietots

1. Norādi dzimumu!

- ☐ Jaunieta
- ☐ Jaunietis

2. Kurā klasē Tu mācies?

- ☐ 10.klase
- ☐ 11.klase
- ☐ 12.klase

3. Kuri mācību priekšmeti Tev patīk? Kāpēc?

Jūsu atbilde

4. Ko Tu lasi ikdienā?

Jūsu atbilde

5. Vai Tu interesējies par Latvijas vēsturi un kultūru? Pamato savu atbildi.

Jūsu atbilde

6. Norādi, kurus tīmekļa resursus izmanto, lai iegūtu informāciju par latviešu valodas sistēmu.

Jūsu atbilde

7. Vai pamatskolā Tev bija jāmacās par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm?

☐ Jā

☐ Nē

8. Kurā mācību priekšmetā ieguvi informāciju par latgaliešu rakstu valodu?

☐ Literatūrā

☐ Latviešu valodā

☐ Vēsturē

☐ Sociālajās zinībās

9. Kas Tevi visvairāk interesē?

Jūsu atbilde

10. Kā Tu vērtē savas latviešu valodas prasmes un zināšanas 10 ballu sistēmā?
Kāpēc?

Jūsu atbilde

11. Vai Tu runā kāda izloksnē?

☐ Jā

☐ Nē

12. Ja uz iepriekšējo jautājumu atbildēji apstiprinoši, tad nosauc izloksni, kurā Tu runā.

Jūsu atbilde

13. Vai Tavā ģimenē kāds runā kādā no izloksnēm? Kurā?

Jūsu atbilde

14. Vai Tu vēlētos vairāk uzzināt par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu? Pamato savu atbildi.

Jūsu atbilde

15. Nosauc, lūdzu, valodniekus, kuri ir pētījuši vai pēta latviešu valodu?

Jūsu atbilde

Paldies par aptaujas anketas aizpildīšanu!

2. pielikums. Intervija ar latviešu valodas skolotāju un klases audzinātāju

Intervija ar latviešu valodas skolotāju

1. Kā jūs vērtētu skolēnu latviešu valodas zināšanas un prasmi?

Latviešu valodas prasmes skolēniem ir labas. Visi var lasīt tekstus ar izpratni, analizēt tos, apzināti noteikt nesaprotamās vietas un ar skolotāja uzvedinošiem jautājumiem izprast tās, atrast sinonīmus vai līdzīgas konstrukcijas, kuras ir analogas. Izruna ir laba, 85% skolēnu pilnībā atbilstoša latviešu valodas skaņām un uzsvaram.

2. Kas viņiem padodas vieglāk, kas sagādā grūtības?

Vieglāk padodas analizēt tekstus mutiski, bet grūtības sagādā rakstiski formulēt un rakstīt domas atbilstoši latviešu valodas stilistikai un gramatikai, izvairīties no vispārinājumiem, bet rakstīt konkrēti un lakoniski, argumentējot ar precīziem faktiem jeb piemēriem.

3. Kādas ir skolēnu zināšanas latviešu literatūrā?

Apjomīgus latviešu literāros darbus lasa, bet ne labprāt, jo tas ir laikietilpīgi, tādēļ lasām fragmentus un ar skolotājas komentāriem veidojam kopīgo izpratni par darbu. Skatām darbus gan no laikmeta, gan vēstures notikumu, gan autora personības aspekta. Kopumā zināšanas ir labas.

4. Kā skolēni izturas pret latviešu valodu, kultūru un valsti?

Skolēni labprāt organizē un iesaistās pasākumos, kas saistīti ar valsts un tradicionālajiem svētkiem, apmeklē izstādes un kultūras pasākumus. Stundās iesaistās diskusijās par dažādiem vēstures, politiskajiem un kultūras pasākumiem. Skolēniem ir ļoti laba attieksme pret visu latvisko un valsti.

5. Ko skolēni lasa papildus latviešu valodā?

Papildus lasa publicistikas darbus par aktualitātēm kultūras un mākslas jomās.

6. Kurus elektroniskos resursus skolēni izmanto, lai iegūtu nepieciešamo lingvistisko informāciju?

Visbiežāk izmanto Letonika.lv, Tezaurs.lv, Kulturaskanons.lv, Korpus.lv

7. Kāda ir skolēnu vecāku attieksme pret mācībām latviešu valodā?

Vecāku attieksme ir pozitīva, jo saprot, ka latviešu valodas prasmes visos aspektos ir nepieciešamas tālākajai izglītībai un darba tirgū Latvijā.

8. Kā Jūs raksturotu skolas vidi no latviešu valodas lietojuma viedokļa?

Visas mācību stundas, izņemot angļu, franču, vācu un krievu valodas, notiek latviešu valodā. Pedagogi un administrācija sanāsmēs un bieži arī savā starpā sarunājas latviešu valodā, īpaši, ja viens no sarunas dalībniekiem ir latviski runājošais. Informācija skolā tiek publicēta latviešu valodā.

9. Vai skolēni ir jau mācījušies par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu? Ja jā, tad kurās klasēs un cik daudz?

Skolēni pastarpināti citām tēmām latviešu valodā un literatūrā iegūst informāciju par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu valodu jau sākot ar 5.klasi, kad mācās par apvidvārdiem, aizguvumiem, lasa Jāņa Klīdzēja romāna “Cilvēka bērns” fragmentus. Padziļināt apgūst tēmu 10.klasē 1. semestrī.

10. Kāda ir skolēnu attieksme pret latviešu valodas un literatūras mācībām?

Skolēni labprāt apmeklē latviešu valodas un literatūras stundas, kas pierāda, ka viņiem ir interese par to, ko darām šajās stundās, īpaši patīk skatīties latviešu filmas.

11. Kādi būtu Jūsu ieteikumi darbam šajā klasē?

Vairāk stundu organizēt muzejos un kultūras telpās, apmeklēt teātra izrādes.

Intervija ar klases audzinātāja

1. Kā Jūs kopumā raksturotu skolēnu attieksmi pret mācībām?

Skolēnu sekmes ir labas. Vairāki skolēni piedalās rajona un pilsētas mācību priekšmetu un interešu olimpiādēs, ir ieguvuši atzinības un godalgotas vietas. Skolēni labprāt apmeklē skolu, jo ar patiku tiekas viens ar otru, iesaistās diskusijās mācību stundās, nebaidās izteikt savu viedokli. Labi saprot izglītības lomu personības attīstībā un turpmākā dzīves ceļa veidošanā.

2. Kuri skolēni ir motivēti mācīties?

Visi klases skolēni ir motivēti mācīties un atbildīgi attiecas pret saviem mācību rezultātiem, neskatoties uz to, ka ne visiem visi mācību priekšmeti padodas viegli.

3. Kuriem skolēniem mācības sagādā grūtības? Kāpēc?

Vairākiem skolēniem grūtības sagādā eksaktie priekšmeti, jo mācību programma ir sarežģīta un ļoti plaša, tādēļ stundās ir ātri jāapgūst viela un strauji jāvirzās uz priekšu.

4. Raksturojiet, lūdzu, skolēnu attieksmi pret latviešu valodu, kultūru un valsti.

Skolēniem ir ļoti laba attieksme pret visu latvisko un valsti. Visi ne tikai runā latviski, bet organizē pasākumus latviski, labprāt dzied latviešu autoru dziesmas, dejo latviešu tautas dejas, skatās filmas, aktīvi piedalās ERASMUS+ projektos, kuros ar patiesu prieku stāsta par Latviju, tās kultūru.

5. Kāda ir vecāku attieksme pret mācībām latviešu valodā?

Vecāku attieksme ir pozitīva, jo viņi saprot, ka mācības latviešu valodā ir tieši saistītas ar viņu bērnu turpmāko izglītību un iesaistīšanos darba tirgū.

6. Raksturojiet, lūdzu, skolēnu zināšanas kultūras jomā.

Skolā tradicionāli notiek dažādi pasākumi, kuri saistīti gan ar valsts svētkiem, gan gadskārtu svētkiem, skolēni apgūst tādus priekšmetus kā Kultūra un māksla (teātra māksla, vizuālā māksla, mūzika), Literatūra.

7. Kā Jūs raksturotu skolas vidi no latviešu valodas lietojuma viedokļa?

Skola ir mazākumtautību, kurā mācās krievvalodīgi skolēni un tagad arī ukraiņu skolēni, kuriem ir īpašas grūtības apgūt latviešu valodu un lietot visās stundās. Neskatoties uz to, skolotāji pacietīgi palīdz mācīties latviski, papildus apgūt latviešu valodu. Skolotāju latviešu valodas prasmes ir dažādas – no labām līdz izcilām, bet visi pedagogi mācību stundās lieto latviešu valodu, vairumā arī savstarpējās sarunās, īpaši ar latviski runājošiem kolēģiem. Visa informācija skolā tiek nodota un paziņota latviešu valodā.

8. Raksturojiet, lūdzu, skolēnu attiecības ar Jums un citiem skolotājiem.

Skolēni pret skolotājiem, arī pret klases audzinātāju, ir pieklājīgi, atsaucīgi, labprāt sadarbojas. Klases audzinātāja ir padomdevējs, palīgs un atbalstītājs. Skolēni respektē viņas viedokli. Problēmsituācijas klases audzinātāja un skolēni risina kopā un pieņem lēmumu kopīgi.

9. Kādas ir skolēnu savstarpējās attiecības? Kuri ir klases līderi?

Klase ir vienota, prot mobilizēties darbam, starp skolēniem valda draudzīgas un labsirdīgas attiecības, mācās ieklausīties viens otrā, saprast viens otru. Diskusijas notiek bez savstarpējiem apvainojumiem, nopēlumiem, bieži izskan humors. Skolēni labprāt piedalās skolas pasākumos, īpaši patīk tos organizēt un vadīt, izceļas ar radošu un oriģinālu domāšanu. Bez īpašām problēmām sadala pienākumus, jo labi zina cits cita spējas un prasmes, tādēļ izteiktu līderu klasē nav, bet M. J. un V. T. ir tās skolnieces, kuras ar savu aizrautību parasti ieinteresē pārējos iesaistīties jaunos projektos un pasākumos.

10. Kam jāpievērš lielāka uzmanība sadarbībā ar šo klasi?

Neiznīcināt viņu uzņēmību.

11. Kādi būtu Jūsu ieteikumi darbam šajā klasē?

Viss norāda uz to, ka šī klase ir vidusskolas labākā klase, kura varētu izmainīt ierasto skolas dzīvi, ja viņiem vairāk uzticētos.

3. pielikums. 1. mācību stundas konspekts Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie paveidi. Diagnosticējošais darbs.

Stundas temats: Valoda sirdī un mums apkārt.

Stundas mērķis: Noteikt skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem: dialektiem, izloksnēm un latgaliešu rakstu valodu.

Stundas uzdevumi: noskaidrot

- kā skolēni izprot ar izmēģinājumdarbības tematiku saistītos jēdzienus,
- skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālo paveidu lokāciju,
- vai skolēni saskata izlokšņu īpatnības tekstā.

Prognozējamais rezultāts:

- skolēni aktualizē zināšanas par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu,
- iegūta turpmākā mācību satura izstrādei nepieciešamā informācija.

Mācību darba organizācijas forma: individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni:

jautājumi un atbildes, darbs ar tekstu, prāta vētra.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīg līdzekļi:

Skolotājas izveidota darba lapa – diagnosticējošais darbs.

Citi resursi:

- Latviešu valoda. Dialekti. *Dialektu karte*. Pieejams: <https://www.uzdevumi.lv/p/latviesu-valoda/9-klase/vispariga-valodnieciba-4924/re-34b09f47-177e-48ef-8d72-86cf3f1a7465> [sk. 09.03.2023.]

- Latvijas kultūrvēsturiskie novadi. Pieejams: http://naujenesmuzejs.lv/wp-content/uploads/2020/09/Darba%20burtnica_muzejpedagogiskai_programmai_final.pdf [sk. 09.03.2023.]

- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzd. nr.	Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti			
			1 punkts	0,5 punkti	0 punkti
1.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam.		Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.

2.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam.		1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
3.	Raksta atbildi atbilstoši uzdotajam uzdevumam.		1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
4.	Raksta atbildi atbilstoši uzdotajam uzdevumam.		1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
5.	Raksta atbilstošus skaidrojumus dotajiem jēdzieniem.	3 punkti Visiem dotajiem jēdzieniem uzrakstīti atbilstoši skaidrojumi.	2 punkti Diviem dotajiem jēdzieniem uzrakstīti atbilstoši skaidrojumi.	1 punkts Vienam dotajam jēdzienam uzrakstīti atbilstoši skaidrojumi.	0 punkti Nevienam dotajam jēdzienam nav uzrakstīti atbilstoši skaidrojumi.
6.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam.		2 punkti Uz abiem jautājumiem tiek atbildēts pareizi.	1 punkts Uz vienu jautājumu ir atbildēts pareizi.	0 punkti Uz nevienu jautājumu nav atbildēts pareizi.

7.	Raksta atbildi atbilstoši uzdotajam uzdevumam.		1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
8.	Raksta atbildi atbilstoši uzdotajam uzdevumam.	3 punkti Visi dialekti kartē ierakstīti pareizi.	2 punkti Divi dialekti kartē ierakstīti pareizi.	1 punkts Viens dialekts kartē ierakstīts pareizi.	0 punkti Neviens dialekts kartē nav ierakstīts pareizi.
9.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam.		2 punkti Abi jautājumi atbildēti pareizi.	1 punkts Viens jautājums atbildēts pareizi. Abi jautājumi atbildēti daļēji pareizi.	0 punkti Neviens jautājums nav atbildēts pareizi.
10	Raksta atbildi atbilstoši uzdotajam uzdevumam.	3 punkti Pareizi norādīti visi dialekti pie dotajiem tekstiem.	2 punkti Pareizi norādīti divi dialekti pie dotajiem tekstiem.	1 punkts Pareizi norādīts viens dialekts pie dotajiem tekstiem.	0 punkti Nav norādīts neviens dialekts pie dotajiem tekstiem.
11.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam. Izveido trīs argumentus, pamato tos.	3 punkti Ir izvirzīti trīs argumenti,	2 punkti Ir izvirzīti divi argumenti,	1 punkts Ir izvirzīts viens arguments,	0 punkti Nav izvirzīts un pamatots

		pamatoti, atbilstoši dotajam uzdevumam.	pamatoti, atbilstoši dotajam uzdevumam.	pamatots, atbilstoši dotajam uzdevumam.	neviens arguments.
Kopā		21			

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja sasveicinās ar klasi un pajautā, vai Latvijas teritorijā visur runā vienādi. Paredzams, ka skolēni noliegs un stāstīs, ka ir novērojuši atšķirības, taču nespēs pilnvērtīgi paskaidrot, kādas tās ir. Skolotāja norāda, ka latviešu valodā ir četri paveidi – sarunvaloda, literārā valoda, latgaliešu rakstu valoda, dialekti un izloksnes, un pastāsta, ka turpmākās septiņas stundas jaunieši mācīsies par latviešu valodas dialektiem un latgaliešu rakstu valodu. Skolotāja pastāsta, ka šajā stundā viņi pildīs diagnosticējošo darbu, lai pārbaudītu savas zināšanas, bet nākamajā stundā gūs ieskatu latviešu valodas vēsturē.

Skolotāja uz tāfeles uzraksta vārdu *valoda*, lūdz skolēniem skaidrot tā nozīmi, asociācijas, kas rodas, dzirdot šo vārdu. Skolēni dalās ar pierakstīto pēc brīvprātības principa, bet, ja viņi neatbild, skolotāja izsauc atsevišķus skolēnus, pieraksta viņu atbildes uz tāfeles. Paredzams, ka tiks izteikti dažādi varianti, piemēram, *vērtība, grāmatas, valoda ir tā, ko cilvēki runā; valoda ir līdzeklis, kas palīdz sazināties* utt. Skolotāja pasvīturo atslēgvārdus, kas attiecas uz valodas funkcijām vai valodas nozīmi cilvēka dzīvē. Skolotāja aicina padomāt par to, cik valoda ir dažāda, kāda tā ir bagātība un ka tā katram var asociēties ar kaut ko citu. Lai varētu iegūt individualizētas atbildes par to, ko valoda nozīmē katram skolēnam, skolotāja pastāsta, ka būs jāizpilda diagnosticējošs darbs, kas atspoguļos viņu uztveri, attieksmi pret valodu, kā arī zināšanas par valodas dažādību Latvijā.

Skolēniem tiek iedots diagnosticējošais darbs (sk. 1. pielikumu), un skolotāja norāda, lai jaunieši rūpīgi izlasa uzdevumu noteikumus, jautā, ja kaut kas nav skaidrs, un tad pilda. Skolotāja paskaidro, ka darbs tiks vērtēts procentos. Skolēni pilda diagnosticējošo darbu, ja rodas kādi jautājumi, tad paceļ roku un skolotāja pienāk pie skolēna. Kamēr jaunieši koncentrējas uz darba izpildi, skolotāja seko līdzi un vēro klasi.

Stundas beigās skolotāja paziņo, ka darba izpildei ir vēl piecas minūtes laika. Aicina skolēnus pārbaudīt savus darbus. Paredzams, ka pāris skolēni nodod darbu pirms nodošanas laika,

tāpēc skolotāja var uzdot jautājumus, vai darbs šķita grūts, kurš jautājums šķita visvieglākais, kurš – visgrūtākais.

Skolotāja aicina nodot darbus, pirms skolēni iziet no klases, atvadās no skolēniem.

Izmantotā literatūra un resursi

- Latviešu valoda. Dialekti. *Dialektu karte*. Pieejams: <https://www.uzdevumi.lv/p/latviesu-valoda/9-klase/vispariga-valodnieciba-4924/re-34b09f47-177e-48ef-8d72-86cf3f1a7465> [sk. 09.03.2023.]
- Latvijas kultūrvēsturiskie novadi. Pieejams: http://naujenesmuzejs.lv/wp-content/uploads/2020/09/Darba%20burtnica_muzejpedagogiskai_programmai_final.pdf [sk. 09.03.2023.]
- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.

Pielikumi

Vārds, uzvārds..... 1. pielikums
Klase.....

Diagnosticējošais darbs latviešu valodā

Latviešu valodas dažādība

1. uzdevums. Nosauc, lūdzu, mūsu valsts pamatvērtības. (1 punkts)

.....
.....
.....

2. uzdevums. Kas, Tavuprāt, ir nacionālās identitātes pamats? Pamato! (1 punkts)

.....
.....
.....

3. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda? (1 punkts)

.....
.....

4. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

.....

.....

.....

5. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzienu skaidrojumu. (3 punkti)

Izloksne _____

Dialekts _____

Valoda _____

6. uzdevums. Atbilde uz jautājumiem. (2 punkti)

Kas ir literārā valoda?.....

Cik aptuveni izlokšņu ir latviešu valodā? Apvelc pareizo atbildi.

3

30

100

500

7. uzdevums. Uzraksti, lūdzu, Latvijas kultūrvēsturisko novadu (zemju) nosaukumus.

1.

2.

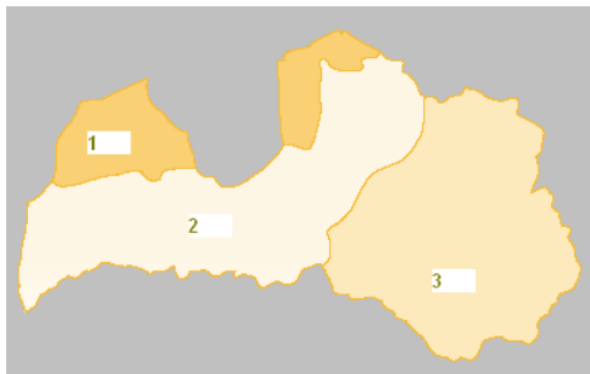
3.

4.

5.

8. atbilstošā punkti)

uzdevums. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti dialekta nosaukumu. (3

9. uzdevums. Atbilde, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgaliešu rakstu valoda?

- Vai etnonīmi *latgaļi* un *latgalieši* ir sinonīmi? Pamato savu viedokli!

10. uzdevums. Kuram dialektam atbilst katrs teksts? (3 punkti)

te ir visi vēcīč izmiruši tīri. kâdi gadi apakâls viēnc žīvāja Bēkâs. sîmt divi gadi viņč ęsuôt vēc biš. apriņķa priekšniēks pîe viņa brâucis klaūsît tuôs brīnumus. sacīš: es bīdēlētu mâizi neęsu êdis, bet ziņņus, pupas. viņâm visi zûobi ęsuôt vęsēli. cîlvēkâm vâiguôt tâdu êst, kas viņâm iztricinâ smâzenes ('smaganas'). vęcâis Kikânc a îlgi nûozīvāja. viņč neēda sâli.

*vie nâdigas tics tas âit kûc uzloûsc, kuô nu daris? viênc tâc gařš
vîrs, soûc Liêlgaļv Jāns (sacījis): iêsim uz kûit vaktet! iêgāš kûti un
vakte. nu nāk pat laba vîlks, iêbaž ast iêkša, baīd âits. viņ duôma: vai
nu ķēŗt pec tuô ast, vai ne? .. vîlks nu roû at spêres, bet šīē nu tur. tas
Liêlgaļv Jāns soûcs: znuôt, veļc! tas ast paliêk ruôka, vîlks âizskriên
pruôm. šīē nu teīc saīmiêcam, ka nuôķēruš vîlk. âiziēt uôtr nakt, treša
nakt, – vîlks vaīr nenâk.*

kaīdâ molâ dzeīvova dâds ar bûobu. jīm nab'eja bārnu. vīnu fēizi dâds atīt' uz mežu piêc
molkas. mežâ jis sat'eik veceīt'i, kurs pasņādžē jam malnu pagal'eīt'i un sacīēja, lai šū pagal'eīt'i nas
uz mûojom un šýupoj treīs d'inas un nakt's. dâds nûcierta kûort'i, nu kuras nûdûmova iztâiseīt
šýupīeli, un atgûoja uz sâtu. sâtâ atgûojš jis vysu izstûost'ieja sovai šivai. šiva b'eja cíš prīceīga.
šýupīeļš tyka iztâiseīts un pagal'eīt'i šýupova treīs d'inas. pād'ējuôs d'inas vokorâ pagal'eīt'e t'eisam
suôka kušt'eīt'is un izdût skaņas, šiva saskat'ējuôs un atroda šýupiel'ī bārnu. bārns b'eja skâists un
l'els. jì tû nûkrišt'eja Kûkat'i.

**11. uzdevums. Kâpēc, Tavuprât, latviešu valoda ir tik dažâda? Atbildi pamato ar
trim izvērstiem argumentiem. (3 punkti)**

4. pielikums. 2. mācību stundas konspekts

Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie paveidi.

Stundas temats: Ceļā uz latviešu valodu.

Stundas mērķis: padziļināt skolēnu zināšanas par latviešu valodas vēsturi.

Stundas uzdevumi:

- bagātināt skolēnu zināšanas par latviešu valodas vēsturi, senajām ciltīm un saknēm,
- rosināt skolēnus izzināt, kā veidojusies latviešu valoda,
- sekmēt cieņpilnu izturēšanos pret mūsu tautas vēsturi, valodu kā vērtību.

Prognozējamais rezultāts: skolēni

- iegūst jaunas zināšanas par latviešu senajām ciltīm un latviešu valodas vēsturi,
- izrādīs interesi par latviešu senajām ciltīm, spēs novērtēt vēstures bagātību,
- strukturēs iegūto informāciju.

Mācību darba organizācijas formas: frontālais darbs, individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: diskusija, skolotāja stāstījums, jautājumi un atbildes.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīg līdzekļi: skolotājas sagatavota prezentācija, kartes, darba lapa.

Citi resursi:

- Kēniņš, I. (2016) *Latvijas senvēsture (agrais, vidējais un vēlāis dzelzs laikmets)*. Pieejams: https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Akademiskie_raksti/2016/janvaris/latvijas_senvesture.pdf [sk. 10.03.2023.]
- Vietnes, kas skolēniem tiek parādītas, lai viņi varētu vairāk iepazīt valodu – www.epupa.valoda.lv, www.garamanta.lv, www.valoda.lv, www.tezaurs.lv, www.letonika.lv, www.termi.gov.lv, www.valoda.ailab.lv, <https://apvidvardi.lu.lv/>, <https://lavi.lu.lv/>, <http://www.ltgasoc.lv/>, <https://www.lakuga.lv/>, <http://www.livones.net/lv>, <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1>.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Skolēnu paslavēšana, pozitīvu uzmundrinājumu izteikšana.

Stundas norise

Skolotāja un skolēni sasveicinās. Stundas sākumā skolotāja pastāsta skolēniem, ka šajā stundā jaunieši gūs priekšstatu par latviešu valodas vēsturi un latviešu seno cilšu valodu. Skolotāja izdala darba lapas vienam skolēnam, lai viņš iedotu lapas pārējiem klasesbiedriem, tikmēr skolotāja

stāsta, ka paralēli prezentācijai un stāstījumam skolēniem būs jāatbild uz jautājumiem par latviešu valodas vēsturi (sk. 2. pielikumu). Skolēniem bija uzdots mājas darbs – izlasīt par senajām latviešu ciltīm un kladēs ierakstīt par katru cilti, tāpēc aizvēsturē jaunieši jau ir ieskatījušies un uzzinājuši par seno cilšu kultūrām. Skolotāja paskaidro, kāpēc daudzās valodās ir dialekti un izloksnes, kas to noteicis.

Skolotāja pastāsta, ka “atgriezīsimies” vēsturē un paskatīsimies, kā Latvijas teritorija ir izskatījusies dzelzs laikmetā 1.–4. gs. (sk. 3. pielikumu). Tad tiek pastāstīts, ka vidējā dzelzs laikmetā no 5. līdz 8. gs. sāka veidoties tādas etniskās grupas kā kurši, zemgaļi, sēļi, latgaļi, kas redzams arī kartē. Skolotāja parāda kartē, kuras vietas apdzīvoja iepriekš nosauktās ciltis (sk. 4. pielikumu). Skolotāja pastāsta, ka darba lapās skolēniem ir jāizvirza sava hipotēze – kad un kā radās latviešu valoda? Kad skolēni to ir izdarījuši, skolotāja pajautā trim skolēniem uzrakstīto, komentē, ja nepieciešams, norāda, ka stundas gaitā skolēni varēs pārbaudīt hipotēzes patiesumu. Tālāk skolotāja parāda trešo karti (sk. 5. pielikumu), kurā ir norādīti balti un to kaimiņtautas 9.–11. gs. Skolotāja pastāsta, ka baltu ciltis – kurši, zemgaļi, latgaļi un sēļi, kā arī somugri lībieši – kopīgi apdzīvojuši tagadējo Latvijas teritoriju. Latviešu valodas veidošanās process, ciltīm nostiprinoties, sākās 10.–12. gadsimtā. Mūsdienās cilšu valodas iezīmes ir saglabājušās latviešu valodas dialektos, kas ietver vairāk nekā 500 izlokšņu. Zinātnieki uzskata, ka latviešu tautība un tādējādi arī valoda ir veidojusies apmēram 13.–16. gadsimtā Livonijas teritorijā, kas ir līdzīga mūsdienu Latvijas teritorijai. Skolotāja pastāsta, ka ir jāatceras, ka latviešu valoda neizveidojās vienā dienā, tā ir bagātinājusies laika ritumā. Mūsdienu latviešu valodā var atrast valodas iezīmes no vācu, krievu valodas, kas ir sekas no tā, ka Latvijas teritorijā gadiem ilgi dzīvoja šo tautu pārstāvji, kā bēgļi no vajāšanām – kā sākotnēji vecticībnieki, vai kā iebrucēji – vācu krustneši, poļi, krievi. Skolotāja aicina skolēnus atbildēt uz jautājumu darba lapā, kā veidojusies latviešu valoda, salīdzināt ar iepriekš rakstīto hipotēzi. Skolotāja apvaicājas skolēniem, cik precīzi bija uzrakstījuši savus pieņēmumus, vai sakrita ar pareizo atbildi.

Pēc tam skolotāja paskaidro, ka apmēram 13. – 16. gs. izveidojās latviešu tauta, kurā bija četras baltu tautas – zemgaļus, kuršus, latgaļus un sēļus, kā arī somugru tautu lībiešus (sk. 6. pielikumu). Skolotāja aicina skolēnus kladēs pierakstīt svarīgāko par latviešu valodas vēsturi, ko šajā stundā uzzinās. Skolēni tiek aicināti pildīt 3. uzdevumu darba lapās, kamēr skolotāja stāstīt par senajām ciltīm. Jaunieši tiek aicināti rakstīt, viņuprāt, būtiskāko, ja iespējams, tad saviem vārdiem, lai paši spētu vēlāk atcerēties un pierakstīto izmantot.

Skolotāja pastāsta par latgaļu cilti (sk. 7. pielikumu). Latgaļi Latvijas teritorijā ienāk aptuveni 4.–5. gadsimtā. Latgaļi bija lielākā etniskā grupa Latvijas teritorijā. Ap 1113. gadu hronikā “Pagājušo laiku stāsts” pirmo reizi tiek minēta latgaļu cilts. Viņi dzīvojuši pilskalnās, apmetnēs, pēcāk veidojot senpilsētas. Taču jau viduslaikos veidojas ciemi.

Pēc tam skolotāja pastāsta skolēniem par kuršu cilti (sk. 8. pielikumu). Kuršu ciltis pirmo reizi minēta Rimberta hronikā 9. gadsimtā, kur kurši dzīvojuši Kurzemes dienvidrietumu un Lietuvas ziemeļrietumu zemēs. 11. gadsimtā kurši ieguvuši teritorijas pie Abavas un Ventas. Pēcāk arī sasnieguši Abavas augšteces apgabalu, ieņemot Baltijas somu apdzīvotās teritorijas, kā arī virzoties austrumu virzienā pāri Ventai un iegūstot zemgaļu rietumu teritorijas. Skolotāja pastāsta, ka kurši bija drosmīgi jūrasbraucēji, viņu darbības un sirojumus vairoja slavu, godu un mantu.

Kad skolēni ir dzirdējuši par kuršiem un pierakstījuši kladēs būtiskāko, skolotāja pastāsta par sēļiem (sk. 9. pielikumu). Sēļi pirmoreizi tika minēti Atskaņu un Indriķu hronikā. Šajos avotos sēļi ir dzīvojuši Daugavas kreisajā krastā, Kokneses apkārtnē un Rīgas tuvumā. Mūsdienās daļa no senajām sēļu cilšu teritorijām iesniedzas Ziemeļlietuvas apgabalā. Tikai no 13. gs. otras puses sēļi kā etnoss tiek minēti avotos. Sēļu tuvība ar latgaļiem noveda pie tā, ka 14. gadsimtā viņi saplūda ar latgaļiem.

Skolotāja turpina ar zemgaļiem, atgādinot skolēniem, ka kladēs ir jāpieraksta, viņuprāt, nozīmīgākā informācija (sk. 10. pielikumu). Pirmās ziņas par zemgaļiem var atrast 11. gs. skandināvu avotos. Zemgaļi vēlajā dzelzs laikmetā ir apmetušies Lielupes un tās pieteku krastos, kā arī daļēji Ventas vidusteces baseinā. Skolotāja pastāsta, ka skolēni par zemgaļiem var lasīt *nacionālajā enciklopēdijā*.

Skolotāja pastāsta, ka bez šīm četrām baltu ciltīm, jāmin arī līvi jeb lībieši, kas bija Baltijas somu cilts Latvijas teritorijās (sk. 11. pielikumu). Skolotāja uzsver, ka lībieši 9.–13. gs. apdzīvoja Rīgas līča piekrasti, kā arī Kurzemes ziemeļdaļu, lai gan kurši pakāpeniski lībiešus izspieda no teritorijas. Lībieši dzīvojuši ciemos un pilskalnās. Daugavas lībieši dzīvojuši ap Daugavas labo krastu no Aizkraukles līdz pat jūras līcim. 13. gs. minētajos avotos tiek nodalīti Salaspils, Lielvārdes, Rīgas, Ikšķiles un Aizkraukles lībieši.

Pēc tam skolotāja parāda dialekta un izloksnes definīcijas, kas skolēniem ir jāieraksta darba lapās (sk. 12. pielikumu). Skolotāja pastāsta, ka latviešu valodā ir ap 500 izloksnēm. Tiek akcentēts, ka izloksnes rāda, kas mēs esam, no kurienes nākam, kādas radniecības saites vieno ar citām valodām. Skolotāja pastāsta, ka vidus un lībiskā dialekta runātājus mēdz saukt par lejzemniekiem jeb lejaslatviešiem, bet augšzemnieku dialekta runātājus – par augšzemniekiem jeb augšlatviešiem.

Vienojošs elements ir stieptā intonācija, kā arī daudzas skaņu pārmaiņas, kādu nav augšzemnieku dialektā.

Skolotāja izdala sagatavotus materiālus, kurās ir Latvijas kontūras. Vienā kontūrā ir jāieraksta Latvijas kultūrvēsturiskie novadi, bet otrā – dialekti (sk. 13. un 14. pielikumu). Skolēni tiek aicināti ielīmēt kladēs lapiņas un pierakstīt klāt skolotājas dotās atbildes. Skolotāja aicina atbildēt uz jautājumiem, lai analizētu informāciju, piemēram, kādas kopsakarības var novērot ar kultūrvēsturiskajiem novadiem un senajām ciltīm, kādi dialekti ietilpst kultūrvēsturiskajos novados. Pēc tam skolotāja parāda izlokšņu karti, pastāsta, cik krāšņa un bagāta ir latviešu valoda. (https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf)

Skolēni tiek aicināti pabeigt darba lapas, kā arī izpildīt 5. uzdevumu, lai spētu reflektēt par stundā paveikto un iegūto informāciju. Tiek rosināti jautāt, ja ir kaut kas neskaidrs.

Stundas beigās skolotāja pastāsta, kāds būs mājasdarbs. Ir sagatavots dokuments (https://docs.google.com/document/d/1CvF_-Gxja5HXJsQoVTLF0px6adfKe_lNtBpDyT7yhmQ/edit), kurā ir dažādas tīmekļa vietnes, kur skolēni var iepazīt dialektus, izlokšnes, latgaliešu rakstu valodu un citus interesējošus jautājumus par latviešu valodu: www.epupa.valoda.lv, www.garamanta.lv, www.valoda.lv, www.tezaurs.lv, www.letonika.lv, www.valoda.ailab.lv, <https://apvidvardi.lu.lv/>, <https://lavi.lu.lv/>, <http://www.ltgasoc.lv/>, <https://www.lakuga.lv/>, <http://www.livones.net/lv>, <http://www.lingvistiskakarte.lv/info/1>. Skolēniem mājās ir jāizskata šīs vietnes un jāpieraksta dokumentā, ko var atrast, uzzināt, kā tās izmantot, pētot valodu, analizējot dialektu un izlokšņu īpatnības. Skolotāja mutiski min piemēru par kādu vietni, lai skolēni saprastu, kādā veidā tabula jāaizpilda. Skolotāja uzsver, ka jāizpēta visas vietnes, taču svarīgi, lai informācija neatkārtotos (tātad skolēni nevar rakstīt to pašu, ko citi klasesbiedri), tāpēc var gadīties, ka vienam skolēnam sanāks pierakstīt informāciju tikai pie trim avotiem. Darbs jāveic individuāli. Skolēniem jāstrādā kā saliedētai grupai, jānovērtē citu ieguldījums, jāpapildina un jāmeklē vēl informācija, ja šķiet, ka neko vairāk nevar atrast. Jāpieraksta arī savs vārds, lai skolotāja redzētu, kurš skolēns ir darbojies. Skolotāja paskaidro, ka šis dokuments skolēniem paliks kā palīgs, kad vajadzēs meklēt informāciju par latviešu valodu. Pēc mājasdarba izpildes skolotāja apskatās veikumu, papildina, ja nepieciešams, un nākamajā tikšanās reizē pastāsta un komentē gan savus papildinājumus, gan skolēnu padarīto.

Skolotāja atsveicinās no klases.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Jansone, I., Stradiņš, J., Vasks, A. (2013) *Latvieši un Latvija*. 1. sējums. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
2. Kacare, I., Krauze-Krūze, B. (1998) *Latviešu literārā valoda*. Latviešu valodas resursi. <http://valoda.ailab.lv/latval/vidusskolai/> [sk. 09.01.2023.]
3. Ķēniņš, I. (2016) *Latvijas senvēsture (agrais, vidējais un vēlāis dzelzs laikmets)*. Pieejams: https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Akademiskie_raksti/2016/janvaris/latvijas_senvesture.pdf [sk. 10.03.2023.]
4. Latviešu valodas aģentūra. (2023) *Dialekti*. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/dialekti/> [sk. 11.03.2023.]
5. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts. (2023) *Ieraksti*. Latviešu folkloras digitālais arhīvs. Pieejams: <https://garamantas.lv/lv/record/index?Record-page=1> [sk. 11.03.2023.]
6. Rudzīte, M. (2005) *Dialektu karte. Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf [sk. 11.03.2023.]
7. Spektors, A. (2023) *Elektroniskā vārdnīca*. Pieejams: www.tezaurs.lv [sk. 09.01.2023.]
8. Tilde. (2023) *Valoda*. Pieejams: <https://letonika.lv/groups/default.aspx?g=5> [sk. 11.03.2023.]
9. Vasks, A. (2023) Baltu sentautas Latvijas teritorijā. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/150086-baltu-sentautas-Latvijas-teritorij%C4%81> [sk. 11.03.2023.]
10. Vilcāne, A. (2023) Latgaļi. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/147057> [sk. 11.03.2023.]
11. Vulāne, A. (zin. vad.) et al. (2016) (2023) *Elektroniska latviešu valodas vārdnīca*. Pieejams: www.epupa.valoda.lv [sk. 09.01.2023.]
12. Zemītis, G. (2023) Dzelzs laikmets Latvijas teritorijā. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4946-dzelzs-laikmets-Latvijas-teritorij%C4%81> [sk. 11.03.2023.]

Pielikumi

2. pielikums

LATVIEŠU VALODAS VĒSTURE

Darba lapa

1. uzdevums. Uzraksti, lūdzu, hipotēzi, kad un kā radās latviešu valoda.
Hipotēze –

2. uzdevums. Kā veidojusies latviešu valoda?

3. uzdevums. Papildini tabulu.

Cilts	Raksturojums, fakti
-------	---------------------

Latgaļi	
Kurši	
Sēļi	
Zemgaļi	
Līvi jeb lībieši	

4. uzdevums. Uzraksti, lūdzu, jēdzienu skaidrojumu.

Dialekts –

Izloksne –

Valoda –

5. uzdevums. Atbilde uz jautājumiem.

1) Ko jaunu šajā stundā iemācījies?

2) Kas Tev šķita interesanti? Pamato.

3) Ko vēl gribētu uzzināt? Kāpēc?

3. pielikums

Dzelzs laikmets
1.–4. gs.

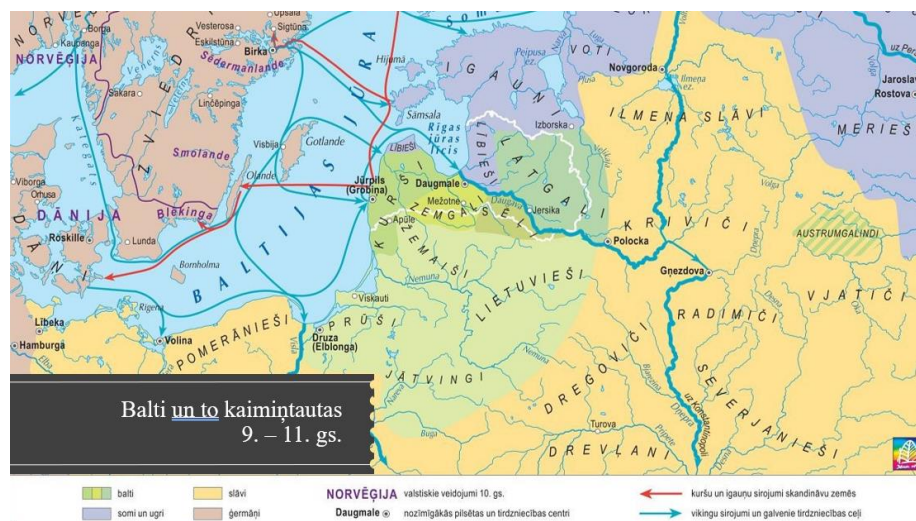

4. pielikums

Dzelzs laikmets 5.–8. gs.

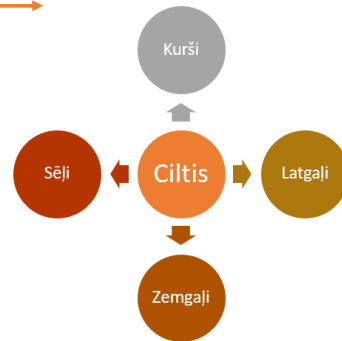
5. pielikums

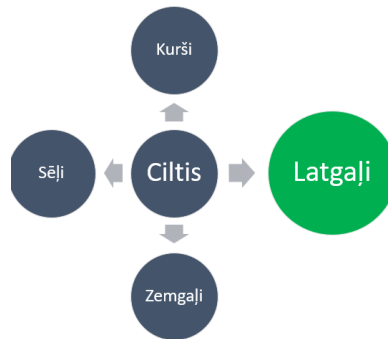
6. pielikums

Latviešu valodas pirmsākumi

- Latvijas teritorijā dzīvoja austrumbalti (latgaļi) un rietumbalti (zemgaļi, kurši un sēļi).
- Latviešu tauta veidojās 13.–16. gs., saplūstot četrām baltu tautām: kuršiem, zemgaļiem, sēļiem, latgaļiem, kā arī asimilējot **lībiešus**.

7. pielikums

Latgaļi

Austrumbaltiem piederīga tautu grupa, kas apdzīvoja tagadējās Latgales teritoriju un Austrumvidzemi. Latgaļu pilskalni – Koknese, Jersika, Asote.

Rakstītajos avotos latgaļi pirmo reizi minēti (~ 1113.g.) mūka Nestora Kijevas Krievzemes hronikā „Pagājušo gadu stāsti”.

Latgaļu pamatnodarbes bija zemkopība un lopkopība, bet nozīmīga vieta bijusi arī amatniecībai, tirdzniecībai, kā arī ar medībām, zvejai un meža dravniecībai.

8. pielikums

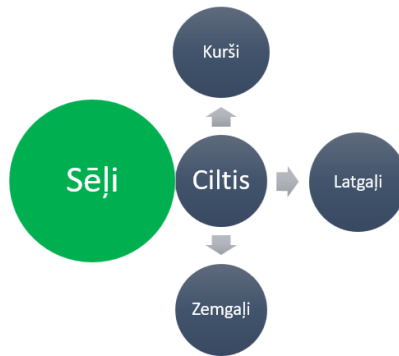

Kurši

Kurši – baltu cilšu grupas, kas 1. g. t. dzīvoja tagadējās Lietuvas ziemeļrietumu daļā un Latvijas rietumos. Dzīvoja galvenokārt Latvijas teritorijas dienvidrietumos un Lietuvas teritorijā ap Klaipēdu un Palangu.

9. pielikums

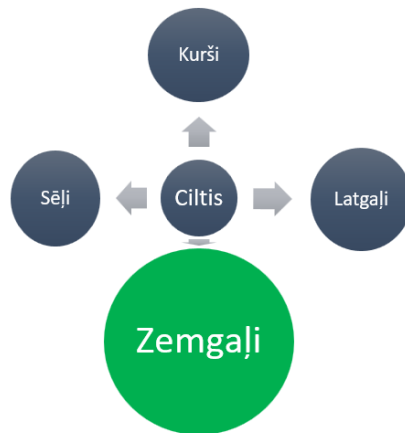
Sēļi

- Rietumbaltu kultūras pārstāvji, vēlāk daļēji sajaucās ar latgaļu kultūru. Sēļi apdzīvoja mūsdienu Aizkraukles, Jēkabpils, Daugavpils rajonu teritoriju Daugavas kreisajā krastā Latvijā, kā arī Panevėžas un Utenas apriņķu ziemeļdaļu Lietuvā. Viņi dzīves telpu Latvijā dēvēja par Augšzemi, Augškurzemi, Sēliju.

10. pielikums

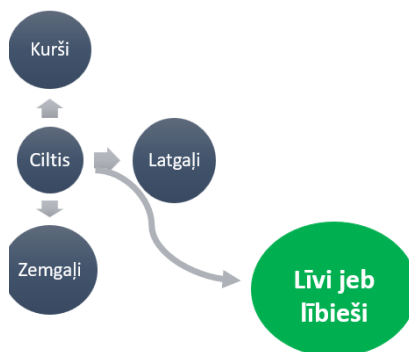
Zemgaļi

- **Zemgaļi** – viena no tagadējo Latvijas dienviddaļu un Lietuvas ziemeļdaļu apdzīvojušām baltu ciltīm, kas vēlāk ietilpa latviešu un lietuviešu tautā. Zemgaļu lielākie pilskalni bija Mežotnē un Tērvetē.

11. pielikums

Līvi jeb lībieši

- Baltijas somu cilts Latvijas teritorijā.
- 9.–13. gs. lībieši apdzīvoja Rīgas līča piekrasti, kā arī Kurzemes ziemeļdaļu, no kurienes tos pakāpeniski izspieda kurši. Lībiešu kultūras uzplaukuma periods bija 10.–13. gs.
- Latvijas teritorijā ir dzīvojušas arī citas ciltis, par kurām maz datu.

12. pielikums

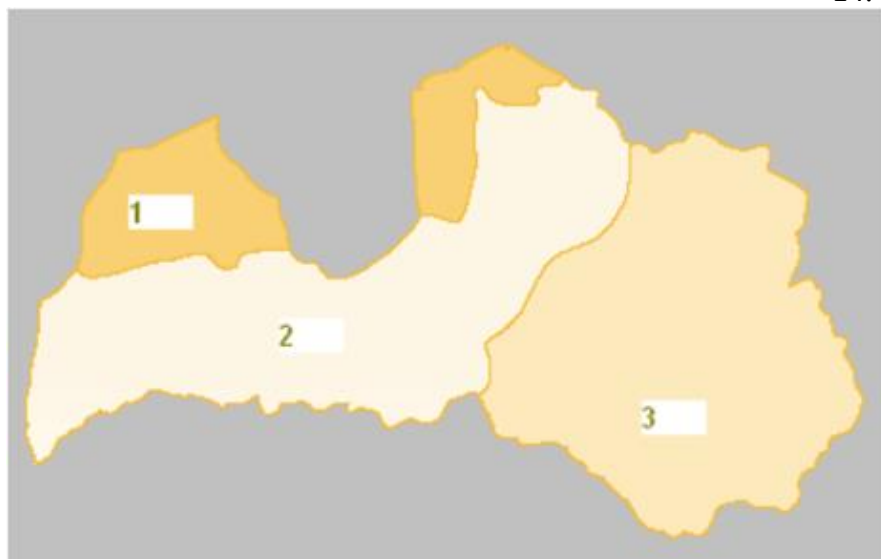
Skaidrojumi

- **Dialekts** – plašākā apvidū vēsturiski izveidojies teritoriāls valodas paveids, kuru veido vairākas radniecīgas izlokšņu grupas ar visumā vienādām īpatnībām fonētikā, gramatikā, leksikā. Latviešu valodā ir trīs teritoriālie dialekti – augšzemnieku, lībiskais un vidus dialekts – seno cilšu valodu turpinājums, kūrā vērojamas dažādas ietekmes un pārmaiņas.
- **Izlokсне** – sīkāka vēsturiski izveidojies kāda novada valodas paveids.
- Latvijā par izlokсни uzskata viena pagasta (parasti pēc 1939. gada administratīvi teritoriālā iedalījuma) robežās runāto valodas paveidu. Izlokсnes Latvijā ir nostabilizējušās dzimtbūšanas laikā, kad zemniekiem nebija tiesību mainīt dzīves vietu.

13. pielikums

14. pielikums

5. pielikums. 3. mācību stundas konspekts

Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie paveidi.

Stundas temats: Dialekts, no kura veidojās latviešu literārā valoda: vidus dialekts un tā raksturīgās pazīmes.

Stundas mērķis: sekmēt skolēnu zināšanas par vidus dialektu un tā izloksnēm.

Stundas uzdevumi:

- radīt izpratni par vidus dialekta cilmi, lokalizāciju un nozīmi latviešu literārās valodas attīstībā,
- rosināt skolēnus izzināt vidus dialekta pazīmes,
- sekmēt skolēnu zināšanas par vidus dialekta izlokšņu grupām, kopīgo atšķirīgo tajās,
- palīdzēt saskatīt tekstā vidus dialekta pazīmes.

Prognozējamais rezultāts: zina vidus dialekta lokalizāciju un izlokšņu grupas, zina, kādas ir to raksturīgākās pazīmes, prot saskatīt tekstā vidus dialekta izloksnēm raksturīgās pazīmes, apzinās tā nozīmi latviešu literārās valodas izveidē.

Mācību darba organizācijas formas: individuālais darbs, frontālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: skolotājas stāstījums, pārrunas, jautājumi un atbildes, darbs ar tekstu, tabulas veidošana, Venna diagramma.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīglīdzekļi: skolotājas sagatavota prezentācija un izlokšņu tekstu fragmenti, audio ierakstu fragmenti.

Citi resursi:

- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
- Markus-Narvila, L. (2022) Latviešu valodas vidus dialekts. *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/152784-latvie%C5%A1u-valodas-vidus-dialekts> [sk. 19.03.2023.]
- Muktupāvels, Z. (2015) Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa. *Latvijas sabiedriskie mediji*. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/viena-zeme-vieni-laudis-nav-vienada-valodina.a53609/> [sk. 19.03.2023.]
- Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzslavas, komentāri.

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja un skolēni sasveicinās. Skolotāja klasei lūdz nosaukt senās latviešu ciltis, kā arī tiek izsaukts kāds skolēns, lai atbildētu, kā un kad radusies latviešu valoda. Skolotāja pastāsta, ka iepriekšējā stundā skolēni ir iemācījušies par senajām latviešu valodas ciltīm, šajā stundā skolēni noskaidros, kā veidojušies dialekti un izloksnes, iepazīs vidus dialektu, kas ir latviešu literārās valodas pamats.

Skolotāja aicina skolēnus kladēs veidot tabulu, kurā tiks ierakstītas vidus dialekta un tā izlokšņu atšķirības, kā arī piemēri.

Sākumā skolotāja pastāsta, kurā Latvijas teritorijās daļā ir vidus dialekts, parādot interaktīvā kartē (<https://dialekti.lu.lv/>). Skolotāja pastāsta, ka Vidzemes vidus izloksnes ir ap Siguldu, Cēsīm, Valmieru, Smiltēni, zemgaliskās izloksnes ir Zemgales līdzenumā, Dienvidkurzemē, bet kursiskās izloksnes sastopamas Kurzemē uz dienvidiem no Kuldīgas. Skolotāja uz tāfeles uzzīmē tabulu, kādu skolēniem būtu jāveido, lai pierakstītu būtiskāko.

Vidus dialekts		
Vidzemes vidus izloksnes	Zemgaliskās izloksnes	Kursiskās izloksnes

Pēc tam skolotāja pastāsta par vidus dialekta raksturīgākajām iezīmēm – intonācijas, pastskaņa **i**, **u** zudums aiz **j**, īsā patskaņa zudums galotnes -s priekšā. Skolēniem ir jāveic pieraksti kladēs (sk. 15. pielikumu).

Lai skolēniem būtu vieglāk izprast vidus dialektu, skolotāja piedāvā kladēs veidot Venna diagrammu – kopīgais un atšķirīgais katrai vidus dialekta izlokšņu grupās.

Skolotāja pastāsta, ka skolēni noklausīsies audio fragmentu un viņiem būs jāpieraksta, kādas valodas iezīmes viņi saklausīja (<https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/viena-zeme-vieni-laudis-nav-vienada-valodina.a53609/>) (26.–29. minūte). Pēc audio fragmenta noklausīšanās skolotāja pastāsta, ka tā bija vidus dialekta Valkas izloksne, tiek arī parādīts kartē, kur atrodas Valka.

Tad skolotāja pastāsta par Vidzemes vidus izloksnēm, kurā Latvijas teritorijā tās atrodas un kādas raksturīgākās iezīmes ir novērojamas (sk. 16., 17., 18. pielikumu). Skolotāja atgādina skolēniem par izlokšņu tabulu, kas jāpilda kladēs. Pēc tam skolotāja parāda vienas no vidus dialekta Vidzemes izloksnēm – Ērgemes izloksnes teksta fragmentu, kuru kāds skolēns pēc izlozes principa izlasa skaļi (sk. 19. pielikumu). Skolotāja arī pastāsta, ka šajā tekstā fragments ir uzrakstīts transkripcijā, proti, teicēja sacītais pierakstīts, izmantojot speciālus apzīmējumus, lai varētu pēc iespējas precīzāk atspoguļot izrunu. Šādu pierakstu skolēni jau pazīst no angļu valodas. Tikai tur

vārdnīcās un mācību līdzekļos izmanto starptautisko fonētisko transkripciju, bet izlokšņu pierakstos – tam speciāli izstrādātu latviešu valodas izlokšņu skaņu pierakstīšanas sistēmu.

Pēc tam skolēni tiek iepazīstināti ar vidus dialekta zemgalisko izlokšņu būtiskajām pazīmēm un atšķirību no pārējām vidus dialekta izloksnēm (sk. 20. pielikumu). Skolotājas prezentācijā ir ietverta informācija par vidus dialekta izloksnēm, tāpēc skolēni var ierakstīt tabulās visu nozīmīgāko, kas noderēs, lai izprastu tekstu fragmentus un analizētu tos (sk. 21. un 22. pielikumu). Tiek arī parādīts vienas zemgaliskās – Pēternieku – izloksnes fragments. Skolēni tiek mudināti izlasīt un pateikt, kādas atšķirības no vidus dialekta Vidzemes izloksnes (Ērgemes) saskatīja (sk. 23. pielikumu). Skolotāja atgādina par izlokšņu tabulu, kuru aicina skolēnus papildināt.

Skolotāja parāda karti, kurā redzamas vidus dialekta kursiskās izloksnes (sk. 24. pielikumu). Skolēniem ir jāpabeidz tabula, kamēr skolotāja stāsta par kursisko izlokšņu raksturīgākajām iezīmēm un rāda to piemērus (sk. 25. un 26. pielikumu). Pēc tam skolotāja parāda prezentācijā kursiskās izloksnes teksta fragmentu, skolēni tiek aicināti to izlasīt skaļi, lai labāk izprastu atšķirības (sk. 27. pielikumu).

Pēc dialekta iepazīšanas, skolotāja uzdod skolēniem jautājumus, uz kuriem jāatbild mutiski:

- Nosauciet, lūdzu, būtiskākās vidus dialekta pazīmes.
- Kur Latvijas teritorijā runā vidus dialekta izloksnēs?
- Ko jaunu uzzinājāt?
- Kāpēc jums būtu jāzina, ka latviešu valodā ir dialekti un izloksnes, kādi tie ir?
- Kura izlokšņu grupa ir latviešu literārās valodas pamatā?

Skolotāja pastāsta, ka skolēniem būs mājasdarbs. Jauniešiem tiks dota Nīcas izloksnes vārdnīca, ar kuru viņiem būs jāstrādā (http://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/06/B.Busmane_Nicas-izloksnes-vardnica_A-II.pdf). Skolēni izlozē burtu no A līdz O, viņiem ar šo burtu ir jāizvēlas pieci Nīcas izloksnes vārdi, kurus viņi nezina. Tie jāieraksta kladēs, jāpieraksta klāt skaidrojums, kā arī jāpamato, kāpēc izvēlēti tieši šie vārdi. Skolotāja paskaidro, ka šie vārdi var noderēt argumentētajā esejā, lai pamatotu savu viedokli par jaunieģu vārdiem.

Stundas noslēgumā skolotāja aicina skolēnus ieklausīties vidus dialekta Nīcas izloksnes audio fragmentu, kurā dzirdama tautasdziesma (<https://garamantas.lv/lv/record/374877/Aditajas-rakstitajas-sasedusas-rindinai#shared-entity-tabs-tab0>). Skolotāja uzsver, ka ir interesanti iepazīt dažādas latviešu valodas izloksnes, dialektus, ieklausoties tos caur tautasdziesmām, tādējādi attīstot skolēnu dažādo uztveri un zināšanas.

Skolotāja uz skolēni atsveicinās.

Izmantotā literatūra un resursi

1. Bušmane, B. (2017) *Nīcas izlokšnes vārdnīca*. A – I. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. Pieejams: http://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/06/B.Busmane_Nicas-izlokšnes-vardnica_A-II.pdf [sk. 14.03.2023.]
2. Erdmane, H. (1978) *Adītājas, rakstītājas sasēdušas rindīnā(i)*. Latviešu folkloras krātuves digitālais arhīvs. Pieejams: <https://garamantas.lv/lv/record/374877/Aditajas-rakstitajas-sasedusas-rindinai#shared-entity-tabs-tab0> [sk. 12.03.2023.]
3. Latviešu valodas aģentūra. (2023) *Dialekti*. Tīmekļa vietne. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/dialekti/> [sk. 19.01.2023.]
4. Latviešu valodas institūts. (2022) *Interaktīvā latviešu valodas dialektu karte*. Pieejams: <https://dialekti.lu.lv/> [sk. 13.03.2023.]
5. Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
6. Muktupāvels, Z. (2015) *Viena zeme, vieni ļaudis, nav vienāda valodiņa*. Kultūras rondo. Pieejams: <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/kulturas-rondo/viena-zeme-vieni-laudis-nav-vienada-valodina.a53609/> [sk. 12.03.2023.]
7. Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.

Pielikumi

15. pielikums

Vidus dialekts: raksturīgākās iezīmes

Daļā vidus dialekta izlokšņu (Vidzemē ap Cēsīm, Valmieru, Valku, Smiltēni, Zemgales rietumos ap Blīdeni, Jaunpili) šķir trīs intonācijas – stiepto, laužto un krītošo intonāciju, piem., *māsa*, *luōks* (g), *kūoks*, (cept) *raūsi*, *rāusi* (naudu), *raūsi* (zobu). Triju intonāciju apgabals. Citās divas intonācijas – stieptā un saplūdusi krītošā un laužtā intonācija.

- Patskaņa i, u zudums aiz *j* [*gāsi* (gājusi)], īsā patskaņa zudums galotnes -s priekšā (*nēsuot*, *brālīc*).

16. pielikums

Vidus dialekts: Vidzemes izloksnes

Vidus dialekta
Vidzemes izloksnēs
runā no Mazsalacas
ziemeļrietumos
virzienā uz Siguldu
un Rīgu, kā arī ap
Cēsīm, Valmieru,
Smiltēni, līdz
Cirgaļiem.

17. pielikums

Vidus dialekts: Vidzemes izloksnes

- izloksnēs ap Cēsīm, Raunu, Valku un Smiltēni vairākos vārdos *a*, *ā* skaņas vietā saknē sastopams platais *e*, *ē*, piemēram, *nēgla*, *regavas*, *brengs*, *pērsla*, *ēmurs*;
- dažādas cilmes un pakāpes līdzskaņu zudumi, piemēram, *arāš* < *arājs*, *vēš* < *vējš*, *ciris* < *cirvis*, *gāši* < *gājuši*;
- deminutīvpiedēkļi *-īn-*, *-īt-* — *meitīna* 'meitiņa', *dēlīc* 'dēliņš' (ģenitīvs *dēlīna*), *pienīc* 'pieniņš' (ģenitīvs *pienīna*);

18. pielikums

Vidus dialekts: Vidzemes izloksnes

- leksiskie dialektismi: *aviesenes* 'avenes', *ciguzis* 'zvirbulis', *dukuris* 'sesks', *gušņas* 'usnes', *kuls* 'māla grīda', *kaupiņš* 'krupis', *konna* 'varde', *kuncele* 'vēdzele', *pīleņģis* 'pīlādzis', *ruks* 'rutks'.

19. pielikums

Vidus dialekts: Vidzemes izloksnes

ĒRGEME (262)

*te ir visi vēcīē izmiruši tūri. kādi gadi apakāls viēnc žīvāja Bēkās.
sīmt divi gadi viņē ēsuoti vēc biš. apriņķa priekšniēks pie viņa brāucis
klaūsīt tuos brīnumus. sacīš: es bīdēlētū māizi neēsu ēdis, bet ziņņus,
pupas. viņām visi zūobi ēsuoti vēsēli. cilvēkām vāiguoti tādu ēst, kas
viņām iztricinā smāzenes ('smaganas'). vēcāis Kikānc a ilgi
nūoživāja. viņē neēda sālī.*

*viēnc uōc saka, ka ēsmu laīkām jāūnā mēnesī žimis. iekšas
slīmības jāū māt nāy. nūo runas ār es nepiekūstu. es vēl ēsu stiprākū.
uz tūo stiprākūo.*

(S. Rāģe, sk. VLIR VIII. R., 1964. 122., 123. lpp.)

20. pielikums

Vidus dialekts: zemgaliskās izloksnes

Zemgaliskajās izloksnēs runā zemgales līdzenumā. To pazīmes sastopamas arī dienvidkurzemē – Bārtā, Gramzdā, Kalētos, Nīcā, Purmsātos. Zemgaliskās izloksnes iedala

- Izloksnēs ar anaptiksi (zemgales rietumu daļas izloksnes) un
- Izloksnēs bez anaptikses.

21. pielikums

Vidus dialekts: zemgaliskās izloksnes

Daļā zemgalisko izlokšņu vērojama anaptikse – īsa patskaņa iespraudums starp līdzskaņa *r* (*dar^abs*, *zir^ags*, *zir^eņi*), retāk *l* (*mal^aka*, *vil^akt*) un troksneni, ko uzskata par iespējamu mantojumu no zemgaļu valodas.

Raksturīgs

- priedēklis *ūz-* (*ūzkāpt*), reizēm prievārds *ūz* (*ūz laipas*),
- deminutīvpriedēklis *-el-* (*namelis*, *kājele*),
- dažās sastopami senā *u-* celma sieviešu dzimtes daudzskaitlinieki *ragus*, *peļus*, *dzirmus*.

22. pielikums

Vidus dialekts: zemgaliskās izloksnes

- leksiskie dialektismi *duole* 'govs bez ragiem', *ķempe* (un var.) 'piepe', *ļurba* 'vēdzele', *uzkala* 'atkala', *glāzenes* 'zīlenes', *stiķenes* 'ērķšķogas'.

Vidzemes un zemgaliskajās izloksnēs nepārveidots tautosillabiskais *ir*, *ur* (*vīrt*, *kurpe*); Kurzemes izl. pārveidots par *īr*, *ūr*, *ier*, *uor* – *zīrks*, *būrt*, *zīerks*, *duort*.

1. konjugācijas darbības vārdu nākotnes formas : *birīs* 'birs', *lijīs* 'līs', *nācīšu* 'nākšu'.

23. pielikums

Vidus dialekts: zemgaliskās izloksnes

PĒTERNIEKI (142)

Pētefmuīža bij mīlzu muīža. piēktajā gadā bij nīmiēri. visas mājas deža, riņķi apkārt deža. kazāki apkārt ať pletnēm. šituō dekšanu! cīlvēki bēg, bet nī·viēns niziņ, kas tuť nuōtiēk. uōtru rītu dabū žīfdēt, ka nuōšaūt¹ revuōlucionār². muīns ať liēlā māja nuōdeža, pīrtiņ³ viēnīgā bij palikūs⁴. maīns tēys bij liēls žiēdātajs. viš bij liēls spēka vīrs. kruōgā ať pīrkstiēm rāvās. braūkājs ziēmā ať ratiēm, vasarā ať ragūm. zināja vēsturiskas ziņas. tepatās Kaūpēns laūpija. viš žīvuōja Čūsku Dūrējuōs.

(B. Laumane; materiāli pierakstīti 1959. gadā)

24. pielikums

**Vidus dialekts:
kursiskās
izloksnes**

25. pielikums

**Vidus dialekts:
kursiskās izloksnes**

Kursiskās izloksnes runā Kurzemes dienvidos līdz Kuldīgai ziemeļos.

- līdzskaņu *b* un *v* priekšā saglabāta *u* skaņa (*zuve, suvens, dubens*);
- tiek pagarināti patskaņi līdzskaņa *r* priekšā (*dārbs, zīrgs*);
- atsevišķās kursiskajās izloksnēs saglabāts mīkstinātais līdzskanis *r* (*kaŗš, jūrā, dzērū*);
- kursisko izlokšņu dienviddaļā sastopamas senas darbības vārda formas ar izskaņu -*ava* (*dzīvava, melava, zvejava*);

26. pielikums

**Vidus dialekts:
raksturīgākās iezīmes**

- saglabājušās atgriezeniskas darbības vārda formas ar iespraudumu -*sa*- starp priedēkli un sakni (*apsaprecēt* 'apprecēties', *sasatikt* 'satikties');
- raksturīgi leksiskie dialektismi, piemēram, *dižs* 'liels' (arī salikteņi *dižistaba, dižuožals, dižkliņģers, dižceļš*), *čaga* 'bērza piepe', *bucene* 'pīlādzis', *kalva* 'sala', *knauši* 'odi', *spaile* 'siena vāls', *gandrs* 'stārķis', *dzīvuot* (arī *dzievāt, dzīvāt*) 'strādāt', *stulbs* 'akls', *tītarene* 'pelašķis', *sili* 'virši', *rācenis* 'kartupelis', *sprūte* 'kālis'.

27. pielikums

Vidus dialekts: kursiskās izlokšnes

*be' nībā bi' tāt gadiju'ns. tē'ys raīda mani uz ciēmu, lai nāk līžēt
nuōku'lt. bi' plīksa'ls, es eīmu u'n tik ackatuōs. kā jau' bē' nām, ba'īl. nāk
liēls vīrs paka'ļ. es eju nuō ce'ja nuōst u'n skreju pa laūku .. šis paka'ļ. es
pakrītu. šis piēskriēn klāt u'n neactā. bi' tāt liēls mešsa'fks Bu'ģelis. šis
rē'z – be' ns iēt u'n skriēn paka'ļ.. tā ma'n tuōre'iz bi' tāt nuōbīlis.*

(B. Laumane; teksti pierakstīti 1960. gadā; sk. arī Mana novada valoda: Lejaskurzeme. Liepāja: LiePA, 2004. 262.–268. lpp.)

6. pielikums. 4. mācību stundas konspekts Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie varianti.

Stundas temats: lībiskā dialekta iezīmes un izlokšņu atšķirības.

Stundas mērķis: Veicināt skolēnu izpratni par lībiskā dialekta rašanos un pazīmēm.

Stundas uzdevumi:

- palīdzēt saskatīt lībiskā dialekta izlokšņu atšķirīgās pazīmes,
- bagātināt skolēnu zināšanas par lībiskā dialektu iezīmēm,
- mudināt skolēnus salīdzināt lībiskā dialekta Kurzemes un Vidzemes izlokšnes,
- pievērst uzmanību izlokšnēm kā valodas attīstības vēstures liecību glabātājām.

Prognozējamais rezultāts: skolēni zinās, kur runā lībiskajā dialektā, kādas valodas īpatnības tam raksturīgas, apkopos un strukturēs informāciju par lībisko dialektu.

Mācību darba organizācijas formas: frontālais darbs, individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: skolotājas stāstījums, jautājumi un atbildes, pārrunas, darbs ar tekstu, tabulas veidošana.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīg līdzekļi: skolotājas sagatavota prezentācija, sagatavotie teksta fragmenti, audio ierakstu fragmenti.

Citi resursi:

- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.

- LU Latviešu valodas institūts. (20. gs. 60. – 70. gadi) *Zlēku izlokšnes paraugs. Digitalizētās krājuma vienības*. Pieejams: <http://lavi.lu.lv/audiokolekcijas/> [sk. 15.03.2023.]
- Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Siliņa, L. (2014) *Tā runā Rūvenē*. Izdevējs: Rūjienas amatnieku biedrība "Rūzele".
- Ventīņ siev. (2009) *Ventiņ stāstniec Reiter Līg*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=JSG4190Ac7Q> [sk. 15.03.2023.]

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzslavas, komentāri.

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja sasveicinās ar klasi. Tiek atgādināts, ka skolēniem bija mājas darbs, tas tiek pārbaudīts, jautājot skolēniem viņu atbildes. Skolotāja paslavē skolēnus par izpildītajiem mājas darbiem un pastāsta, ka šis darbs noderēs, rakstot argumentēto eseju, skolēni varēs pamatot savu viedokli par jaunajiem vārdiem, kas ir uzzināti. Tiek pastāstīts, ka šajā stundā skolēni iepazīs lībisko dialektu un tā izlokšnes. Skolotāja jautā skolēniem, kāpēc lībisko dialektu tā sauc. Paredzams, ka skolēni atbildēs, ka lībiskais dialekts ir cēlies no lībiešu valodas. Uz tāfeles tiek parādīta karte, kurā skolēni var redzēt lībiskā dialekta teritoriju Latvijā (<https://dialekti.lu.lv/>). Skolotāja parāda video materiālu, kurā var dzirdēt ventiņu valodu, lībisko dialektu. Pirms video skatīšanās skolotāja aicina skolēnus ieklausīties valodā un pierakstīt kladēs to, kas viņiem šķita atšķirīgs no literārās valodas (<https://www.youtube.com/watch?v=JSG4190Ac7Q>). Pēc video noskatīšanās, skolēniem tiek dots vārds, lai izteiktu savu viedokli par dzirdēto.

Skolotāja aicina arī šajā stundā veidot lībiskā dialekta tabula kladēs, lai uzskatāmāk varētu pierakstīt izlokšņu atšķirības. Skolotāja pastāsta, ka lībiskajā dialektā runā Kurzemes ziemeļos, Vidzemes ziemeļrietumos un nelielā teritorijā ap Rūjienu (tiek pieminēts, ka skolotāja ir no šīs puses) (sk. 28. pielikumu). Skolotāja pastāsta, ka lībisko dialektu ir ietekmējusi lībiešu valoda. Lībiskajam dialektam ir divas izlokšņu grupas: Kurzemes lībiskās jeb tāmnieku izlokšnes un Vidzemes lībiskās izlokšnes. Tad skolotāja parāda raksturīgākās iezīmes un dialektismus, aicina skolēnus pierakstīt kladēs būtiskākās atšķirības un piemērus (sk. 29. un 30. pielikumu).

Skolotāja atgādina par tabulas veidošanu un uzzīmē uz tāfeles.

Lībiskais dialekts	
Kurzemes jeb tāmnieku izlokšnes	Vidzemes izlokšnes

Skolotāja sāk ar lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēm, pastāstot, ka šīs izloksnes iedalās vēl nedziļajās un dziļajās izloksnēs (sk. 31. pielikumu). Pēc tam skolotāja pastāsta par katras izlokšņu grupas pazīmēm un aicina skolēnus tās ierakstīt tabulās (sk. 32. pielikumu). Pēc pazīmju pierakstīšanas skolotāja parāda teksta fragmentus un lūdz, lai kāds skolēns izlasa, skolotāja palīdz (sk. 33. un 34. pielikumu).

Kad izrunāts par Kurzemes lībiskajām izloksnēm, skolotāja parāda kartē Vidzemes lībisko izlokšņu teritoriju (sk. 35. pielikumu). Pēc tam skolotāja pastāsta par lībiskā dialekta Vidzemes izloksnes iezīmēm, skolēni papildina tabulu (sk. 36. pielikumu). Kad skolēni ir kladēs ierakstījuši izloksnes atšķirības, skolotāja parāda teksta fragmentu un aicina kādu skolēnu izlasīt (sk. 37. pielikumu).

Skolotāja paskaidro skolēniem, ka nozīmīgākās iezīmes lībiskajā dialektā ir galotņu noraušana un vīriešu dzimtes vispārinājums, kā arī darbības vārdu trešās personas formu lietojums visās personās. Tiek norādīts, ka mūsdienās šīs iezīmes sāk vājināties.

Stundas noslēgumā skolotāja uzdod skolēniem uzdevumu klausīties audio fragmentu lībiskajā dialektā, Rūjienas izloksnē, kuru skolotāja ir ierunājusi. Paralēli skolēniem tiek dots teksts ar šo fragmentu (sk. 38. pielikumu), lai viņi varētu sekot līdzi un pasvītrot apvidvārdus, kā arī vārdus, kurus nesaprot. Pēc audio fragmenta noklausīšanās skolotāja un skolēni pārrunā tekstu, kādus vārdus nesaprata, kādas valodas iezīmes saklausīja.

Skolotāja aicina skolēnu mājās noklausīties audio fragmentu lībiskā dialekta Zlēkas izloksni, lai varētu vairāk iepazīt lībiskā dialekta kursiskās izloksnes (<http://lavi.lu.lv/audiokolekcijas/>).

Skolotāja un skolēni atsveicinās.

Izmantotā literatūra un resursi

1. Karulis, K. (2001 [1992]) *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1007–1008.
2. Latviešu valodas aģentūra. (2023) Dialekti. Tīmekļa vietne. Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/dialekti/> [sk. 19.01.2023.]
3. Latviešu valodas institūts. (2022) Interaktīvā latviešu valodas dialektu karte. Pieejams: <https://dialekti.lu.lv/> [sk. 13.03.2023.]
4. Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
5. LU Latviešu valodas institūts. (20. gs. 60. – 70. gadi) Zlēku izloksnes paraugs. Digitalizētās krājuma vienības. Pieejams: <http://lavi.lu.lv/audiokolekcijas/> [sk. 15.03.2023.]
6. Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
7. Siliņa, L. (2014) Tā runā Rūvenē. Izdevējs: Rūjienas amatnieku biedrība "Rūzele".

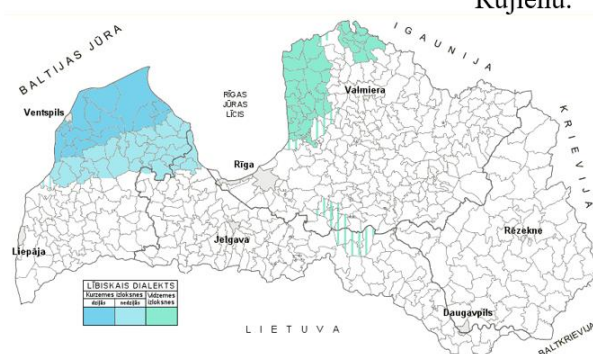
8. Ventņ siev. (2009) Ventņ stāstniec Reiter Līg. Pieejams:
<https://www.youtube.com/watch?v=JSG4190Ac7Q> [sk. 15.03.2023.]

Pielikumi

28. pielikums

Lībiskais dialekts

Lībisko dialektu runā Kurzemes ziemeļos (līdz Kuldīgai), Vidzemesziemeļrietumos (gar Rīgas jūras līci), kā arī nelielā teritorijā ap Rūjieniem.

29. pielikums

Lībiskais dialekts

Raksturīgākās iezīmes:

- divas pamatintonācijas – stieptā un lauztā (*vēš*, *kuōks*),
- divskanis *au* > *ou* (*soūl*),
- gala zilbju īso patskaņu zudums, piem., *lapp*, *brāls*,
- piedēkļu saīsinājums vai zudums (*labaks*),
- netiek šķirta vīriešu un sieviešu dzimte, sieviešu dzimtes vietā tiek lietota vīriešu dzimte (*tas meit*, *tie mās*, *mātam* ‘mātei’),
- darbības vārdu lietojums 3. personas formā (*es*, *tu*, *viš*, *mēs*, *jūs*, *viņ guļ*),

30. pielikums

Lībiskais dialekts

- produktīva salikteņu veidošana, piem., *vidnakt* ‘pusnakts’, *ābeļkuoks*, *meļlanuogs* ‘mellenes’, *upsmutt* ‘upes grīva’, *mežpakaļa* ‘vieta aiz meža’, *auspakaļa* ‘aizauss’, *kalnapuža* ‘kalna pakāje’, *kājapuža* ‘kājas pēda’; varētu būt skaidrojami ar Baltijas jūras somu valodu ietekmi.
- leksikā daudz aizguvumu – somugrismu (lībiešu, igauņu – *kunna*, *konna* ‘varde’, *musts* ‘melns’).

31. pielikums

Lībiskais dialekts: Kurzemes izloksnes

Kurzemes lībiskās izloksnes runā uz ziemeļiem no Kuldīgas ap Ventspili, Dundagu, Talsiem, Kandavu un sauc arī par *tāmnieku* izloksnēm. Tajās izšķir *nedziļās* un *dziļās* izloksnes.

32. pielikums

Lībiskais dialekts: Kurzemes lībiskās izloksnes

Lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēm raksturīgās iezīmes:

- 3. personas vietniekvārda forma *viš* ‘viņš’;
- plata *e*, *ē* skaņa darbības vārdu nenoteiksmē (*ēst*, *mēst*, *preceļ*);
- saglabājusies *u* skaņa līdzskaņu *b* un *v* priekšā (*dubens*, *zuve*);
- daļā izlokšņu raksturīgs patskaņu pagarinājums tautosillabiska līdzskaņa *r* priekšā (*dārps*, *zīrks*, *ziērks*);
- vērojama garo patskaņu un divskaņu saīsināšana (*dēls* ‘dēls’, *ons* ‘auns’, *kons* ‘kauns’);
- absolutizēta vīriešu dzimte.

33. pielikums

Lībiskais dialekts: Kurzemes lībiskās izloksnes

Ugāle

es paī i strādaīs.. atmiņ, ka maņ vēl septiņ gād tikaī bij, mēs dabui tuō māi, zēm apakaļ. guōtiņ bij viē:n. jadabu siēns. priēkš vīņ tēys plāu. uñ es gāi grāpt. maņ septiņ gād, bet es tuō liēluō grābekļ nemaz pajēmt, kuī nu vēl grāpt, aīznēst nevaī. tad tēs maņ ustaīsi māz grābekliņ, uñ maņ jagrāb jau bij a māz, māz grābekliņ. jā! jastrāda, nuō bērņ diēnañ jastrāda! vai... tuōrēiz jau bij.. tad, redz, pēc Piřmuō pasaū:ls kār sākas akaļ tas Uōtrs ne- il:g. tad pastalas.. tēs taīsiņ tā:ds.. es jau skuōla pastalas gāi, ciī a kuīpeñ, a papēžiñ. es jau nuōskatijas: tā:d skāūdib – rō, maņ nau tā:d! [..]

34. pielikums

Lībiskais dialekts

KANDAVA (84)

Līgc'eñs atruōdās dikt skaīste viēte. tā upit aptēk apkārt, un vis: tiē māiīs atruōdās iēkš tuō up:s likūm. nuō Kañdays tas atruōdās deviņ kilometr iēkš ziēmeļiēm.

ātrāks laīks jau Šķūts dēļs Mīlēnbachs mekle tād's vecenic kuōpe. viš te uz Šķūtām nepārbrāuc. viņām jau bi liēl cīn. tā jau mēs te, Līgciēme bi tād ka rād. mām ka īesvēte... es dabe ziēsņgrāmat.. manām tēvām jau nebi liēl mañt. muñs bi tig tas saīmniēk vārc.

te i briēsmīgs kaīš bīs, zviēdī karejuš. tas i vēcuōs laīkuōs, es tig zin, ka tēs stāste. va viš rezeis? nē, laīkām nē. kas tuō vār atmiñt. ta mērs te a i biīs, vis: cīlvēk nuōkrituš.

(M. Graudiņa, sk. VLIR VIII. R., 1964. 281., 282. lpp.)

35. pielikums

Lībiskais dialekts: Vidzemes lībiskās izloksnes

Vidzemes lībiskās izloksnes runā
Vidzemes rietumu daļā (ap Ainažiem,
Aloju, Limbažiem, Staiceli).

36. pielikums

Lībiskais dialekts: Vidzemes lībiskās izloksnes

Iezīmes:

- divskaņa *uo* vietā patskanis *a* vai *u* (*sīpals*, *uozals*, *astuņ*);
- piedēkļos divskaņa *ie* vietā sastopams patskanis *e* vai *a* (*kliedzens*, *pērans*);
- 3. personas vietniekvārda forma *viņē* ‘viņš’;
- leksikā aizguvumi no igauņu valodas, piemēram, *auda* ‘atvars’, *ķutes* ‘no zariem, velēnām u. tml. līdumā sakrata kaudze, ko dedzināja, lai iegūtu pelnus augsnes mēslošanai’, *pada* ‘zema vieta, ieplaka’, *roida* ‘gruži, netīrumi’, *iet ukā* ‘iet bojā’, *tosa* ‘tvans’, *viška* ‘liekšķere’.

Lībiskais dialekts: Vidzemes lībiskās izloksnes

VITRUPE (178)

*tēš stāstīj, ka viēnc nuōdereš tāds slihts cīlveks. kā tiē žīvojuš –
lai diēs nuōgriēž! ne pac kaņupels nebi kuō ēst. vis nuōēsc līž
beļšamaņ mizīpaņ (viensk!). skatas badaņ acis uņ sēž. nemāceļ tikt
nuō bād āra. kust’oņ viļ’em a neturejas. viēnc guōvit bij uņ tuō paš
nuōsprāšīnaļ. cūciņē ēd seļ sīvenīņ nuōst.*

*ziņ nuō sākuņ neāūg ne aļļ, bet tagad i a metriņ gār. saķ jāū,
ka ziņs vajogat sēt lāūnašvēja, ta mīkst vāras ziņ. maņ maņms gaņ
ne’kuō dāūš neskatīj – ka bij laīks laps, ta sēļ un stādīj. katraņ vajag
saļ kuōpšaņ, vai viņē i puķķit vai kustonic. nezāls – tiē gaņ i viēn
neiz’nīcinajaņ! pagaīd tik pār nedeļ – viņz būs ka meš. viņz i traks.*

*suōrīt dukušs i gāš, gaņ kīt i biš. viņē tik luōdīg manas cāūr, ka
ne’maz nevar nuōēķēt. cāūns a tāc maziņē ģsot, cik nu liēlīņē. viņē i
trak manīks – nuō viēn cēlm āra uņ kuōka dāūša. viēnc vai vēsēļ diēn
žīs cāūnaņ pēds. aīziēt ku-dī pruoīm!*

(I. Ozola; teksti pierakstīti 20. gs. 80. gadu pirmajā pusē)

37. pielikums

38. pielikums

**Vēstule no Rūjienas uz Melburnu (Austrālijā)
(1988.gadā)**

Mīļāš, vecāš draugs!

Es i milzīg lustiks, ka saņēm Tav vēstul. Es bi sen apukļam nodomajs, ka Tu kaučkur spied puķits uz augš. Es i prieciks, ka Tu dzīvo kā ut villā. Es lab apskatīj to kuvēr, bet nebi ne bild, ne valūt.

Tu pras, kā mums iet? Iet kā pa lpiķ krog. Es i samets kauls kopa ar Zeltiņ Griet, un mums i dēls un meit. Dēls i bagāc vecs, brauc a zaļo muc pa Rūven un peln liel naud. A meit mēs i purā. Viņ stum iekšā karpeļs, speķ, krejm un sviekst, bet tād pat izdilus nersel paliek. Es grib, lai kāc prec viņ no, bet nevienc negrib kaul kambar. Ne sild pa ziem, ne vasarā ēn. Ko lai cilēks dar?

Tu pras, kāpēc Rūj pill ar zāl? Viņ te sak, ka kolhozs tos škunstmēsls sabēruš tik dau, ka pus ir iekš up. Drīz uz mūs veco peldētav ganīs kocals. Kārtīg līdak vai kuncel nevar noķert, ja neiet ar izkapt pa priekš.

Tu pras par sav vec brūt Uzgaļ Trīn. Viņ ir noprecejs kolhoz priekšniek dēl un pac i mamm kā kriķ gub. No priekš nav tik trak, bet pakaļ kā Pērnav.

Tu pras par baznīc. Tu jau zina, ka daļ bij nosvilus lab laika apakaļ. Es pac neko liel uz topus neiet, bet siev i tur piederīg. Drīz būšot salabot to ēk un būšot dabūt jaun mācītāj. Kas būs tas mācītāš, to es nezin.

Mūs vecāš skolotāš Garaš Jāns noķēr baušlag pārs gads apakaļ. Vienlaik staigāj pa Rūven balc kā kaļķs, bet ta ņēm un nomir. Bij liel izvadīšan ar orķestr un skols kor. Aizved uz Bērtul, uzlik liel akrim plat un aizmirs.

Mans Švāgers Zeltiņ Ješk man neiet pie dvēsel. Viņč i muļļ un prakosc un moc man no. Viņč dzīgo ar sav vecen tepat netāl no Eriņ muiž. Provej to un provej cit, bet palik tāc pac kunn dūrēš vis sav dzīv. Dzer šņab kā ūden. Viņč man galv tā sakoļļā, ka es grib ņemt streps un iet mežā kārties no. Ko lai dar, rac paliek rac.

Tu pras kā Rūven izskatas? Mīļāš draugs, ko Tev lai sak? Ku bij māj, tur ir parks. Ku bi parks, tur ir māj. Ku bij krūm, tur ir liel kok. Ku bij mell up, tur ir zaļ pļav. Tālavš Taurētāš skatās uz liel universāl bod. Rūvens stacij kaučkur aiz Ternejs pagastmāj. Uz tirs laukum parks, vecos kapos parks. Mums park ir čumā. Mājs tāds pelēks, ka zaķ vēder. Nav perv, ko uz sien likt. Nav ar to pervētāj, ja būt tā perv.

Piedod man vecāš, bet man jāskrien uz stacij sievai pakaļ. Viņ brauc apukļam no kurrat zems ar des un sviekst, lai mēs ab badā nenosprākst.

Turies kā juratiec.

Tavs vecāš kumpels... Plāter Vils, Rūvene

7. pielikums. 5. mācību stundas konspekts

Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie varianti.

Stundas temats: Augšzemnieku dialekts un tā raksturīgākās iezīmes.

Stundas mērķis: veidot pamatzināšanas par augšzemnieku dialektu un attīstīt prasmi saskatīt tekstā tā specifiskās pazīmes.

Stundas uzdevumi:

- iepazīstināt skolēnus ar augšzemnieku dialekta būtiskākajām pazīmēm, bagātinot viņu zināšanas par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm,
- palīdzēt saskatīt izlokšņu grupu atšķirības,
- mudināt skolēnus salīdzināt augšzemnieku dialektu ar vidus un lībisko dialektu un saskatīt kopīgo un atšķirīgo,
- rosināt skolēnus apzināties izlokšņu nozīmi lokālās identitātes attīstībā.

Prognozējamais rezultāts: gūs priekšstatu par augšzemnieku dialektu un tā izloksnēm, paudīs savu viedokli par dialektiem, apzināsies dialektu atšķirības un nozīmi lokālās identitātes attīstībā.

Mācību darba organizācijas formas: frontālais darbs, individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: skolotājas stāstījums, jautājumi un atbildes, pārrunas, tabulas veidošana.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīglīdzekļi: skolotājas sagatavota prezentācija, sagatavotie teksta fragmenti, audio fragmenti.

Citi resursi:

- Augšdaugavas novada pašvaldība. (2021) *Dienvidlatgales godu saimnieču atmiņas: receptes, tradīcijas, dziesmas, atgadījumi.* Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=5A_mbRzTrvk [sk. 21.03.2023.]
- Dziedošās ģimenes. (2013) Eriņu ģimene. Atsagrīzt. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=pIzNwM626dc> [sk. 15.03.2023.]
- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem.* Liepāja: LiePA.
- Radošie malēnieši. (2022) Cita diena ar malēniešiem. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=Ptoy1T7eWLY> [sk. 15.03.2023.]
- Rudzīte, M. (2005) *Darbi latviešu dialektoloģijā.* Rīga: LU. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf [sk. 15.03.2023.]

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzslavas, komentāri.

Stundas norise

Skolotāja sasveicinās ar skolēniem. Stundas sākumā skolotāja jautā skolēniem, ko līdz šim jaunieši ir uzzinājuši, iemācījušies. Paredzams, ka skolēni pastāstīs, ka uzzinājuši par latviešu valodas vēsturi, senajām ciltīm, vidus un lībisko dialektu, tām atšķirīgajām iezīmēm. Tad skolēni tiek aicināti uzmanīgi ieklausīties dziesmā un pievērst uzmanību valodas īpatnībām. Skolotāja atskaņo video fragmentu, kurā Eriņu ģimene dzied augšzemnieku dialekta dziļajā latgaliskajā Dricānu izloksnē (<https://www.youtube.com/watch?v=pIzNwM626dc>). Skolotāja jautā, par kuru dialektu tiks runāts šajā stundā. Pēc iespējamās atbildes, ka tas ir augšzemnieku dialekts, skolēni tiek rosināti pateikt, kādas valodas īpatnības saklausīja. Pēc skolēnu atbildes seko informācija, ka mācību stundā iepazīsim latviešu valodas trešo – augšzemnieku dialektu, kas tiek runāts Vidzemes un Zemgales austrumos un Latgalē (sk. karti 39. pielikumā). Tiek jautāts, kuras ciltis senāk ir dzīvojušas šī dialekta teritorijā, kuras Latvijas kultūrvēsturiskās zemes tur atrodas. Sagaidāms, ka skolēni pateiks, ka tās bija letgaļu un sēļu ciltis un tagad tur ir Latgale un Sēlija, kā arī daļa Vidzemes.

Skolotāja pastāsta, ka augšzemnieku dialektā vērojamas vislielākās atšķirības no latviešu literārās valodas un citiem dialektiem gan intonāciju, gan dažādu skaņu pārveidojumu, morfoloģisko īpatnību, leksikas, semantikas un sintakses ziņā. Tiek raksturotas dialekta būtiskākās pazīmes, skolēni tiek aicināti turpināt aizpildīt informatīvo tabulu, pierakstot nozīmīgākos faktus par augšzemnieku dialektu (sk. 40., 41., 42. pielikumu).

Augšzemnieku dialekts	
Latgaliskās izloksnes	Sēliskās izloksnes

Skolotāja pastāsta par latgaliskajām izloksnēm (sk. 43. pielikumu). Paralēli tiek rādīta karte, kurā var redzēt izloksnes – latgaliskās, sēliskās un to iedalījumu dziļajās un nedziļajās izloksnēs (https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf). Skolotāja pastāsta, ka latgaliskajām izloksnēm raksturīgas divas pamatintonācijas – krītošā un lauztā. Lielākajā daļā augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu sastopama līdzskaņu mīkstāka izruna, un nosauc citas pazīmes. Skolotāja parāda teksta fragmentu, skolēniem tiek jautāts, vai kāds var šo tekstu izlasīt (sk. 44. pielikumu). Paredzams, ka skolēni mēģinās lasīt un saprast, kas tekstā ir minēts.

Pēc tam skolotāja kartē parāda sēlisko izlokšņu teritoriju (sk. 45. pielikumu). Tiek pastāstīts par dziļajām un nedziļajām sēliskajām izloksnēm (sk. 46. pielikumu), paralēli kartē parādīta teritorija (https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf). Skolotāja skolēniem pastāsta par sēlisko izlokšņu raksturīgākajām iezīmēm un leksiskajiem dialektismiem, atgādina

papildināt dialektu tabulu (sk. 47., 48., 49. un 50. pielikumu). Skolēni tiek iepazīstināti ar sēliskās izloksnes teksta fragmentu (sk. 51. pielikumu) un mudināti izlasīt to. Paredzams, ka skolēni mēģinās lasīt un skaidrot, kas tekstā ir saprotams.

Lai labāk iepazītu augšzemnieku dialektu, tiek atskaņots video fragments, kurā dzirdama Dienvidlatgales Vaboles pagasta izloksnes fragments (7.04–7.55). Skolēnu uzdevums saklausīt augšzemnieku dialektam raksturīgās iezīmes (https://www.youtube.com/watch?v=5A_mbRzTrvk).

Skolotāja atskaņo video fragmentu, kurā dzirdama dziļā latgaliskā Vecclaicenes izloksne (<https://www.youtube.com/watch?v=Ptoy1T7eWLY>) (14.37–16.00). Video fragmentā skolēni iepazīst, kā tajā loka vārdus *šūt* un *spēlēt*. Pēc audio fragmentu noklausīšanās skolotāja jautā skolēniem, kāpēc būtu jārunā dzimtajās izloksnēs?

Lai skolēni labāk apjaustu izlokšņu nozīmi cilvēku lokālās piederības izjūtas veidošanā un saglabāšanā, skolēniem tiek uzdots mājasdarbs. Jānoskatās video fragments par malēniešu izloksni (https://www.youtube.com/watch?v=kV_g8tORzkQ) un jāatbild uz jautājumiem. Skolotāja uz lapas ir sagatavojusi šos jautājumus, lai skolēni varētu izpildīt mājasdarbu:

- Kas ir Malēnija un malēnieši?
- Kādi ir malēnieši?
- Kura dialekta un kuru izlokšņu runātājus Tu dzirdēji?
- Kādas dialektam raksturīgās iezīmes saklausīji?
- Kādas malēniešu runai raksturīgas pazīmes saklausīji?
- Vai izloksnes latviešu valodā ir vērtība? Pamato savu atbildi, lūdzu.
- Ko šajā video fragmentā Tu nesaprati?
- Uzraksti trīs, Tavuprāt, būtiskākās atziņas, ko guvi, iepazīstot latviešu valodas dialektus un izloksnes.

Skolotāja pastāsta, ka skolēni ir iepazinuši visus trīs latviešu valodas dialektus un to izloksnes, tāpēc tiek jautāts, kuru dialektu gribētu vairāk iepazīt, kāpēc cilvēki runā dzimtajā izloksnē, kāda ir izlokšņu, dialektu nozīme latviešu valodas attīstībā? Paredzams, ka skolēni izteiks savu viedokli, pamatos to.

Skolotāja un skolēni atsveicinās.

Izmantotā literatūra un resursi

1. Augšdaugavas novada pašvaldība. (2021) *Dienvidlatgales godu saimnieču atmiņas: receptes, tradīcijas, dziesmas, atgadījumi.* Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=5A_mbRzTrvk [sk. 21.03.2023.]

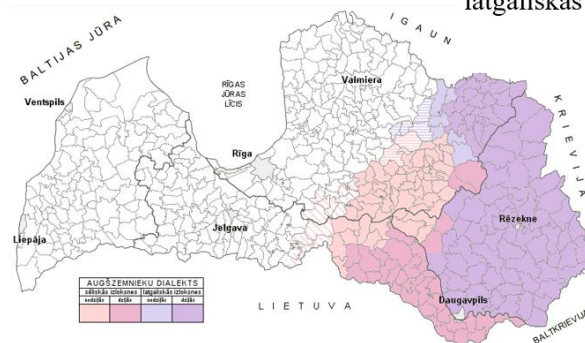
2. Laķis-Lazdāns, K. (2013) *Atsagrīzt. Eriņu ģimene. Dziedošās ģimenes*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=pIzNwM626dc> [sk. 15.03.2023.]
3. Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
4. Markus, D. (2022) *Radošie malēnieši. Cita diena ar malēniešiem*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=Ptoy1T7eWLY> [sk. 15.03.2023.]
5. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija. (2012) *Filma Viena diena ar Malēniešiem*. Pieejams: https://www.youtube.com/watch?v=kV_g8tORzkQ [sk. 15.03.2023.]
6. Rudzīte, M. (1964) *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
7. Rudzīte, M. (2005) *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/dialekti_karte.pdf [sk. 15.03.2023.]

Pielikumi

39. pielikums

Augšzemnieku dialekts

Augšzemnieku dialekts tiek runāts Vidzemes un Zemgales austrumos, Sēlijā un Latgalē. Šķir divas izlokšņu grupas: sēliskās izlokšnes un latgaliskās izlokšnes.

40. pielikums

Augšzemnieku dialekts

Pēc dažādām fonētiskām un morfoloģiskām pazīmēm augšzemnieku dialekta izlokšnes iedalāmas dziļajās un nedziļajās izlokšnēs.

Galvenā dziļo izlokšņu pazīme ir divskaņa *ie* pārvēršana par *ī* (*vīta, īla*) un divskaņa *uo* – par *ū* (*kūks, ūla*). Nedziļajās izlokšnēs *ie* un *uo* netiek pārvērsti.

41. pielikums

Augšzemnieku dialekts

Sēliskajām un latgaliskajām izlokšnēm raksturīgi vairāki kopīgi skaņu pārveidojumi:

- nav stieptās intonācijas,
- literārās valodas *a* skaņai atbilst *o* vai *ā* (*mola, lāpa, vosora*),
- *ā* skaņas vietā runā *āo, ō, uo* vai *oa* (*muols, koaja*),
- platais patskanis *e* > *a* (*vacs, vazums*), *ē* > *ā* (*dāls, bārnc*),
- daļā izlokšņu skaņa *ē* > *ie* (*klicē, vies*);
- skaņa *ū* > par *iu, yu, eu* vai *ou* (*jūra > jiura, cūka > cyuka, dūmi > dyumi, doumi, lūpa > lyupa, leupa*),

42. pielikums

Augšzemnieku dialekts

- plaši sastopama līdzskaņu palatalizācija jeb mīkstināšana *e, ē, ē, ā, ei, ēi i, ī, ie, iu* priekšā (*hešt, saulā, ceiruļs, lieņi, l'ikt, l'pa, iud'inc*),
- gala zilbē zudis *i*, ja aiz tā seko *s* (*bruoļs, latvīc*).
- 3. deklinācijas lietvārdi pārgājuši 1. deklinācijā (*ledus > lac, meļus > meļ, mac*),
- ar priedēkļiem atvasināto darbības vārdu atgriezeniskās formas ar *-sa-, -za-, -s-* iespraudumu starp priedēkli un sakni (*apsasvīs 't', aizaklīt*),
- 3. personas vietniekvārdi *jīs, jei, jī* u. c.

43. pielikums

Augšzemnieku dialekts: latgaliskās izloksnes

Augšzemnieku dialekta latgaliskajās izloksnēs tiek runāts Vidzemes ziemeļaustrumos un Latgalē. Latgaliskās izloksnes izplatītas Vidzemes ziemeļaustrumos ap Alūksni, Gulbeni un Latgalē (Latgales latgaliskās izloksnes). Gaujienas, Trapenes, Lizuma, Sinoles, Galgauskas un Jaungulbenes izloksne pieder pie nedziļajām latgaliskajām izloksnēm, pārējās latgaliskās izloksnes – pie dziļajām.

44. pielikums

Augšzemnieku dialekts: latgaliskās izloksnes

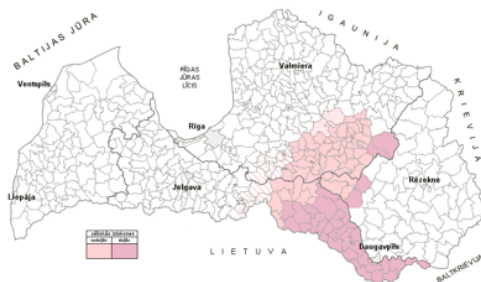
NAUTRĒNI (480)

olu tāisa nu isola. isolu tāisa nu mīžim. mīžus imārc iūdīni. iūdīni tūr apmārām dīudēsniit' četrys stūpdiš. pāc tām prokioš cār šitu, sabēr čupā. čupā jys stūo" apmārām keidu sutku. pāc tām jū rozlaizōm pluōnā kuortēnā, taidā, lai jys nasūtū. pāc tām sašākt' vār jū, a jo gadīni vāl jys nagryp dēikt', paslapynoūt'. i tūrāizēp jys kaīdys sutkys pīcys dēikt, sadēikt taī, ka vīnā, Keī sačūt', vīnā gobolā. vajak jū sat'rēit', sabāršēt' smolku i šāt' iz isāļheicys. isāļheicā jys kāļtājās, koļēp jys sakōlst ēistī. isāļheica ir pierī, aūkšā is pierē.. tūlāik labi sakuryņoi taī, lai byātu ēistī koļss.

(A. Stafecka, sk. Augšzemnieku dialekta teksti. R., 1983. 83. lpp.; teksts pierakstīts 1979. g.)

45. pielikums

Augšzemnieku dialekts: sēliskās izloksnes

Augšzemnieku dialekta sēliskajās izloksnēs tiek runāts Zemgales austrumos (Sēlijā) un Vidzemes dienvidaustrumos. Šo izlokšņu pamatā ir senās sēļu cilts valoda. Sēliskajām izloksnēm raksturīgas divas pamatintonācijas – krītošā un kāpjošā vai kāpjoši krītošā (*nākt, graūdus*).

46. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts: sēliskās
izloksnes**

Dziļās sēliskās izloksnes runā Augšzemē jeb Sēlijā. Tās sauc arī par Zemgales sēliskajām izloksnēm. Dziļās sēliskās izloksnes ir arī ap Lubānu un Meirāniem Vidzemē, kā arī ap Atašieni, daļēji arī ap Līvāniem Latgales rietumos. Sēliskās izloksnes radušās uz sēļu cilts valodas bāzes, sēļiem sajaucoties ar latgaļiem.

Nedziļās sēliskās izloksnes izplatītas Daugavas labajā krastā ap Pļaviņām, Ērgļiem, Madonu, Cescvaini, Ļaudonu. Tās sauc arī par Vidzemes sēliskajām izloksnēm. Nedziļās sēliskās izloksnes ir arī izloksnes ap Krustpili un dažas izloksnes Daugavas kreisajā krastā (Mazzalve, Sēlpils, Sunākste u. c.).

47. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts: sēliskās
izloksnes**

Vidzemes sēliskajās izloksnēs lieto vārdus *vīrsaune* 'koka galotne', *galvenes* 'zīlenes', *tupenis* 'kartupelis', *svētenis*//*svētīnis* 'ķīploks', *stirta* 'garens siena krāvums'; *tupeņus maukt* 'kartupeļus rakt'.

48. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts: sēliskās
izloksnes**

Zemgales sēliskās izloksnes ir tuvākas latgaliskajām izloksnēm. Tajās vērojams *k* > *č*, *g* > *dž* (*ka:čis* 'kaķis', *zoadžis* 'zāģis'), kā arī sastopami deminutīvi, kas darināti ar piedēkli -*āk-* (*teļoāks* 'telēns', *bārņōks* 'bērns'). Vairākas Zemgales sēlisko izlokšņu morfoloģiskās īpatnības saskan ar Latgales dienvidu vai dienvidrietumu izloksnēm.

49. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts: sēliskās
izloksnes**

Piem., darbības vārdu vēlējuma izteiksmes formas ar atšķirīgām galotnēm katrai personai (*es brauktum*, *tu brauktim*, *viņš*, *viņa*, *viņi*, *viņas brauktu*, *mēs brauktumem*, *jūs brauktimei*), darbības vārdu pagātnes formas ar -*av-* (*staigāva*, *globova*, *darynava*).

50. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts: sēliskās
izloksnes**

Dienvidatgales un Zemgales sēliskajās izloksnēs sastopami arī kopīgi dialektismi: *kartupeļus kaš*, *sūrs* 'sālš', *smagi* 'ļoti, lielā mērā'.

Daudz aizguvumu no lietuviešu valodas: *dāržine* 'neliels siena šķūnis pļavā', *giedrs* 'skaidrs', *ģirsa* 'lāčauza', *ģirts* 'piedzēries', *ģirtine*, *ģirtuokle* 'zilene', *lašine* 'speķis'.

51. pielikums

**Augšzemnieku
dialekts:
sēliskās
izloksnes**

DIGNĀJA (435)

va:ca muna vacō^amō^atē,
lāiks, ma:mēp, vacāi b^oūu^a:
dālu dā^alī orō^ajēpi,
mēitu mēitys mālējēpis.
molu, molu vysu rēitu,
kačām putrys nasamolu;
b^oūt kačām samālušē,
b^oūt i poša pa-ādušē.
pastō^ašt^aēšu, kō^a es gō^aju gonūs. es tā ko gō^aju, to pa pi^aru, pa
du:blīm, pa pri^adēm, pa čōuskōm, bet, pal^adīs dīvēņām, nabē-ā
ni-kō^ada slūktuma no č^oūuskōm. kō^ajis a:pāutys ar kō^arklā vēizēm, ā
bōlīm lynu āu^aim. dēl kō^a ta bōlīt? no .. a:pēitu kodys jāu bīzō^akis,
ta jāu mā^an mož nājkistu, a tō^a jāu tō^as va:cō^amō^atēš in mō^atē – vyši
so:ka: no, lynu āu^ai i lobō^ak.

(I. Indāne, sk. Dignājas izloksne. R., 1986. 194. lpp.)

**8. pielikums. 6. mācību stundas konspekts
Latviešu valodas stundas konspekts**

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latgaliešu rakstu valoda.

Stundas temats: Latgaliešu rakstu valoda – latviešu valodas vēsturiskais paveids – senāk un tagad.

Stundas mērķis: iepazīstināt skolēnus ar latgaliešu rakstu valodas vēstures būtiskākajiem faktiem un latgaliešu rakstu valodu, atklājot valodas nozīmi lokālās identitātes attīstībā un latviskuma saglabāšanā.

Stundas uzdevumi:

- sniegt vēsturisko un lingvistisko informāciju par latgaliešu rakstu valodu,
- radīt priekšstatu par valodas un vēstures kopsakarībām,
- bagātināt skolēnu zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem,

- attīstīt skolēnu prasmi iegūt un izmantot nepieciešamo lingvistisko un kultūrvēsturisko informāciju,
- attīstīt skolēnu prasmi izteikt un pamatot viedokli.

Prognozējamais rezultāts: skolēni zinās, kādā vēsturiskā kontekstā attīstījusies latgaliešu rakstu valoda, apzināsies tās nozīmi lokālās identitātes veidošanā un latviskuma saglabāšanā Latgalē, apkopos un strukturēs informāciju par latgaliešu rakstu valodu, apzināsies latgaliešu rakstu valodas vērtību.

Mācību darba organizācijas formas: frontālais darbs, individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: skolotājas stāstījums, jautājumi un atbildes, pārrunas, grupu darbs, vēstules rakstīšana.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīg līdzekļi: skolotājas sagatavota prezentācija, audio fragmentu materiāli.

Citi resursi:

1. Baltie lāči. (2021) *Skaidro volūda*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=F3Q646X2zfk> [sk. 23.03.2023.]
2. Cibuļs, J., Leikuma, L. (1992) *Latgalīšu ābece*. Lielvārds. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC2.pdf> [sk. 23.03.2023.]
3. Cibuļs, J., Leikuma, L. (2003) *Vasals!* Latgaliešu valodas mācība. SIA N.I.M.S. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Vasals.pdf> [sk. 15.03.2023.]
4. Latvijas vēstnesis. (1999) *Valsts valodas likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14740-valsts-valodas-likums> [sk. 23.03.2023.]
5. Leikuma, L. et all. (2013) *Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca*. <http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/lv/index.html> [sk. 23.03.2023.]
6. Slobodaņins, A. (2020) *Latgalieši Sibīrijā*. Dokumentāla filma. Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/176489/latgaliesi-sibirija-dokumentala-filma> [sk. 19.01.2023.]
7. Stafecka, A. (1991) *Trīs posmi latgaliešu rakstu valodas vēsturē*. LZA Vēstis, A daļa, Nr. 1, 45–56.
8. Stafecka, Anna. (2004) „Evangelia toto anno.” (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita. *Evangelia toto anno*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
9. Vulāne, A. (2018) Latgaliešu rakstu valoda. Latviešu valodas rokasgrāmata. Pieejams: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/1/8049AAAE-A447-198C-97B6-F01EA3A75DD4> [sk. 23.03.2023.]

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzslavas, komentāri.

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja sasveicinās ar klasi un atgādina, ka jauniešiem bija mājas darbs par malēniešu izloksni. Skolēni tiek aicināti izteikt savu viedokli, pastāstot par mājas darba veikumu. Paredzams, ka viņi brīvprātīgi pastāstīs par savu darbu, bet, ja jaunieši nevēlas stāstīt, tad

skolotāja izsauc konkrētus skolēnus pēc izlozes principa. Tālāk sarunā ar skolēniem tiek atgādināts, ka latviešu valodai ir dažādi paveidi – gan literārā valoda un sarunvaloda, gan izloksnes un dialekti, kā arī sociolekti. Aicina noklausīties dziesmas fragmentu (<https://www.youtube.com/watch?v=F3Q646X2zfk>), paralēli uz ekrāna rādot dziesmu vārdus (sk. 52. pielikumu).

Skolotāja jautā, kādā valodā rakstīti dziesmas vārdi. Tātad, latviešu valodai ir divas rakstu tradīcijas – standartvalodas jeb latviešu literāras valodas rakstība un latgaliešu rakstu valoda, kuras iepazīšanai veltīta šī stunda. Skolotāja pastāsta, ka latgaliešu rakstu valoda nav otrā latviešu valoda vai trešā baltu valoda, tā ir vēsturiski izveidojusies rakstība Latgalē, kura dažus gadsimtus bija šķirta no pārējo latviešu teritorijas. Skolotāja jautā skolēniem, ko viņi zina par latgaliešu rakstu valodu. Paredzams, ka skolēni spēs kaut ko pateikt, piemēram, *latgaliešu valodā runā Latgalē, latgaliešu valodu māca skolās Latgalē*. Skolotāja pastāsta, ka valsts valodas likumā valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību, tāpēc skolēni ir svarīgi zināt, ka šāda latgaliešu rakstu valoda pastāv.

Skolotāja pastāsta, ka latgaliešu rakstu valodas pamatā sākumā bija augšzemnieku dialekta Dienvidlatgales izloksnes, jaunajos noteikumos – centrālās Latgales. Atšķiras fonētiski, gramatiski, leksiski. Skolotāja uzsver, ka alfabētā ir burts y, divskani uo apzīmē ar divām grafēmām, bet senāk bija garumzīme uz ō. Skolotāja demonstrē teikumus (sk. 53. pielikumu).

Skolotāja pēc brīvprātības principa sadala skolēnus grupās un izdala sagatavotus teksta materiālus (sk. 54. pielikumu). Skolēniem grupās jāizlasa šis fragments un kopīgi jāizdomā, kurš no grupas būs *hronists*, kas nāks pie tāfeles un pierakstīs. Uz tāfeles tiek veidota laika līnija, no katras grupas viens dodas pie tāfeles, pārējie nosauc gadskaitļus un nozīmīgākos notikumus, ko *hronists* pieraksta, pārējie – savās burtnīcās.

Skolotāja parāda digitalizētu latgaliešu-latviešu vārdnīcu (<http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/lv/dictionary.html>), skolotāja aicina skolēnus izvēlēties kādu vārdu, lai varētu pārbaudīt vārdnīcā. Paredzams, ka skolēni brīvprātīgi izsauks dažus lietvārdus, piemēram, *maize, māte, tēvs*.

Skolotāja stundas beigās aicina skolēniem pierakstīt mājasdarbu:

1) noskatīties videofilmu *Latgalieši Sibīrijā*, lai iepazītu kādu daļu no latgaliešu vēstures ārpus Latgales

(<https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/176489/dokumentala-filma-latgaliesi-sibirija>).

2) Uzrakstīt vēstuli kādam klases skolēnam, draugam, kurā izklāsta, kādu iespaidu, izjūtas un pārdomas radīja filma, un pamato, kādēļ to vajadzētu noskatīties.

Skolotāja un skolēni atsveicinās.

Izmantotā literatūra un resursi

10. Baltie lāči. (2021) *Skaidro volūda*. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=F3Q646X2zfk> [sk. 23.03.2023.]
11. Cibuļs, J., Leikuma, L. (1992) *Latgalīšu ābece*. Lielvārds. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/LgABC2.pdf> [sk. 23.03.2023.]
12. Cibuļs, J., Leikuma, L. (2003) *Vasals!* Latgaliešu valodas mācība. SIA N.I.M.S. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/dialekt/publikacijas/Vasals.pdf> [sk. 15.03.2023.]
13. Latvijas vēstnesis. (1999) *Valsts valodas likums*. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/14740-valsts-valodas-likums> [sk. 23.03.2023.]
14. Leikuma, L. et all. (2013) *Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca*. <http://hipilatlit.ru.lv/dictionary/lv/index.html> [sk. 23.03.2023.]
15. Slobožanins, A. (2020) *Latgalieši Sibīrijā*. Dokumentāla filma. Pieejams: <https://replay.lsm.lv/lv/ieraksts/ltv/176489/latgaliesi-sibirija-dokumentala-filma> [sk. 19.01.2023.]
16. Stafecka, A. (1991) *Trīs posmi latgaliešu rakstu valodas vēsturē*. LZA Vēstis, A daļa, Nr. 1, 45–56.
17. Stafecka, Anna. (2004) „Evangelia toto anno.” (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita. *Evangelia toto anno*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
18. Vulāne, A. (2018) *Latgaliešu rakstu valoda*. Latviešu valodas rokasgrāmata. Pieejams: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/1/8049AAAE-A447-198C-97B6-F01EA3A75DD4> [sk. 23.03.2023.]

Pielikumi

52. pielikums

E. Karūdnīks, Anna Rancāne
SKAIDRA VOLŪDA

Dzīd, tralloj mežs
I akmiņš gavilej.
Tik skaidra volūda
Kai yudiņš olūtā,
Tik skaidrā olūtā.

Brīst rudzi teirumā
I grīze grīž.
Tik skaidra volūda
Kai yudiņš olūtā,
Tik skaidrā olūtā.

Klau, suneits rej,
Guņš pōrtā sprakstej.
Tik skaidra volūda
Kai yudiņš olūtā,
Tik skaidrā olūtā.

Ar myusim Tāvzeme
Tai runojās.
Tik skaidra volūda
Kai yudiņš olūtā,
Tik skaidrā olūtā.

53. pielikums

Sovu volūdu mes varim nūkaut voi nūsorguot
tikai poši, i myusu pošu aizdavums ir saglobuot
sovu rokstu tradiceju i atteisteit jū atbylstūši
jaunuokajim volūdņiku pietiejumim i atzynumim.

54. pielikums

Vēsturiski latgaliešu rakstu valodas attīstību var iedalīt trijos periodos:

- 1) 18. gadsimta sākums–19. gadsimta 70. gadi: senākais jeb veclatgaliešu rakstības periods;
- 2) 19. gadsimta 70. gadi–20. gadsimta sākums: drukas aizlieguma laiks;
- 3) 20. gadsimta sākums–mūsdienas: latgaliešu normētās rakstu valodas periods.

Šis iedalījums ir visai nosacīts, jo, piemēram, pēdējais posms ietver gan sarežģītu meklējumu laiku rakstības normu izveidē (1904–1929), gan latgaliskās rakstības liegumu 20. gadsimta 30. gados un literārās tradīcijas apsīkumu pēc Otrā pasaules kara, gan tās atjaunošanu 90. gados.

Pirmais periods

Par latgaliešu rakstu valodas sākumu jeb pirmo periodu var runāt tikai kopš 1730. gada, kad iznāca pirmā zināmā iespiestā grāmata, kura nav saglabājusies, bet ir bibliogrāfiskajos rādītājos.

Tā ir „Katoliszka Dzismiu gromota Diwam wysuwarygam par gūdu un Łatwiszim par izmociejszonu sarakstita un izdrukowota Wilniê pi Baznickungu Jezuitu 1730 godâ”. To piedēvē jezuītam Jānim Lukaševičam (1699–1779), kurš pēc tautības bijis lietuvietis, labi pratis latviešu valodu, darbojies Varakļānos un Preiļos, vēlāk Izvaltā un Pušā.

Pirmā latgaliski iespiestā grāmata, kas saglabājusies līdz mūsu dienām, ir evaņģēliju tulkojums *Evangelia Toto Anno* .. („Evaņģēliji visam gadam..”), kas iznāca 1753. gadā Viļņā. Tā ir latgaliešu rakstu valodas senākā posma rakstības tradīcijas pamats kā valodas izteiksmes, tā arī rakstības un ortogrāfijas ziņā.

Latgaliešu rakstu valodas attīstības otrais periods – drukas aizlieguma laiks: 19. gadsimta 70. gadi–20. gadsimta sākums (1865–1904)

Tradicionāli par drukas aizlieguma sākumu Latgalē pieņemts uzskatīt 1865. gadu, bet nereti par faktisko drukas aizlieguma sākumu uzskata 1871. gadu, kad vietējā cariskā administrācija Gustavu Manteifeli piespieda rakstiski apsolt, ka viņš vairs nekad nerakstīs „lietuviskas grāmatas poļu burtiem”.

Aizlieguma priekšvēsture aizsākās 1863. gadā, kad izcēlās tā sauktais poļu dumpis, kura mērķis bija atjaunot Poliju tās vēsturiskajās robežās, iekļaujot tajā arī Baltkrieviju, Lietuvu un tagadējo Latgali, kura toreiz bija Vitebskas guberņas sastāvdaļa.

1863. gadā par Viļņas ģenerālgubernatoru tika iecelts Mihails Muravjovs, kura vadībā dumpi apspieda. Izrādījās, ka zemnieki šai dumpī tikpat kā nebija piedalījušies. Tas noderēja par iegastu, lai Mihails Muravjovs ziņotu Iekšlietu ministrijai, ka vienīgā stiprā saite ar Krieviju ziemeļrietumu apgabalā var būt tikai zemnieki, tādēļ tie jānoskaņo pret poļu muižniecību, lai sekmīgāk varētu cīnīties pret poļu propagandu.

Situācija krasi mainījās 1865. gadā, kad par Viļņas ģenerālgubernatoru tika iecelts Konstantins fon Kaufmans, kura attieksme pret latīņu burtu lietošanu bija daudz neiecietīgāka. Sākās nežēlīga latīņu burtiem iespiesto grāmatu vajāšana. 1865. gada 6. septembrī tika izdots cirkulārs par krievu burtu (kirilicas) ieviešanu drukātajos tekstos, kā arī par jau esošo latīņu burtiem iespiesto grāmatu iznīcināšanu. Tā latgaliešiem tika atņemts rakstītais vārds. Gadu vēlāk tika izdots rīkojums iznīcināt latīņu burtus tipogrāfijās. Pēc tam ar cara valdības atbalstu tika izdotas ābece, mācību grāmatas, kalendāri kirilicas latviešu valodā (lejšemnieku paveidā).

Latgaliešu rakstu valodas attīstības trešais periods – latgaliešu normētās rakstu valodas periods: 20. gadsimta sākums–mūsdienas.

Trešais latgaliešu rakstu valodas attīstības periods sākās 1904. gadā pēc drukas aizlieguma atcelšanas.

Šis periods iedalāms vairākos posmos.

- 1904.–1934. gads:
- izveidojas latgaliešu normētā rakstu valoda un tiek izstrādātas ortogrāfijas normas; Apzināta latgaliešu rakstības normēšana sākās tikai 20. gadsimta sākumā, un tas bija sarežģīts meklējumu laiks, jo tikai 1904. gadā tika atcelts vairāk nekā 40 gadu ilga drukas aizliegums, kas bija būtiski aizkavējis toreizējās Vitebskas guberņas latviešu drukātā vārda attīstību. Šai laikā ortogrāfijas jautājumi tiek risināti 1907., 1918., 1921., 1923. un 1927. gada apspriedēs, līdz beidzot 1929. gadā teologa Pētera Stroda vadītās komisijas izstrādātos pareizrakstības noteikumus apstiprina Izglītības ministrija, un tie ir bijuši spēkā līdz pat 2007. gadam. Tas bija liels solis uz priekšu latgaliešu rakstības normēšanā, tomēr arī šie noteikumi neatrisināja visas rakstības problēmas

- paši latgalieši izstrādā latgaliešu rakstu valodas gramatikas un tiek izdotas vairākas normatīvās gramatikas;
- valsts līmenī tiek atzīts latgaliešu rakstu valodas kā Latgalē oficiālajā saziņā un izglītībā lietojamas valodas statuss;
- Latgales skolās sāk mācīt latgaliešu rakstu valodu;
- izveidojas latgaliešu literārā valoda;
- latgaliešu rakstu valodā tiek publicēta samērā plaša literatūra, iznāk dažādi preses izdevumi;

- 1934.–1989. gads:
- pēc valsts apvērsuma K. Ulmanis, īstenojot principu „Viena valsts, viena valoda”, pakāpeniski izdod rīkojumus, kuru rezultāts ir latgaliešu rakstu valodas aizliegums – aizliegums lietot latgaliešu rakstu valodu lietišķajā, publiskajā saziņā, izglītībā, izdot tajā grāmatas, preses izdevumus. Tiek pavēlēts arī no bibliotēkām, īpaši no Latgales skolu bibliotēkām, izņemt latgaliski rakstītās grāmatas;
- vācu okupācijas laikā Latgalē atkal sāk iznākt darbi latgaliešu rakstu valodā;
- pēckara posmā latgaliešu rakstu valodas lietojums strauji samazinās un 1961. gadā Latvijā tiek vispār pārtraukts;
- latgaliešu rakstu valoda tiek lietota trimdas latgaliešu darbos.
- Latgaliešu rakstu valodā līdz Otrajam pasaules karam uzrakstīta samērā plaša literatūra. V. Seile bibliogrāfiskajā rādītājā, kurš ietver latgaliski izdotos darbus līdz 1934. gadam (ieskaitot), min 1141 izdevumu [...]. Daudz darbu publicēts arī pēc 1934. gada. Kā atzīmēts 1936. gadā Rēzeknē notikušās grāmatu izstādes katalogā, latgaliešu izdevumu skaits līdz 1936. gadam ir apmēram 2000, un tie drukāti caurmērā 5000 eksemplāros (atsevišķi izdevumi pat 10 000 eksemplāros, tātad līdz 1936. gadam latgaliešu rakstu valodā izdoto darbu kopējā tirāža ir apmēram 10 miljoni.

- 1989. gads–mūsdienas:
- sākas latgaliešu rakstu valodas atdzimšana;
- tiek izstrādāti jauni ortogrāfijas noteikumi;

Atdzimstot latgaliskajai presei un literatūrai, 1989. gadā tika izveidota ortogrāfijas komisija profesora Antona Breidaka vadībā, kura izstrādāja latgaliešu rakstības pamatnoteikumus, ievērojot šos principus. Bija plānots arī izstrādāt latgaliešu rakstu valodas gramatiku un pēc tam papildināt un precizēt rakstību, pamatojoties uz gramatikas likumiem. Pēc profesora Antona Breidaka aiziešanas mūžībā 2002. gadā darbs pie latgaliešu ortogrāfijas noteikumiem uz laiku tika pārtraukts. 2003. gada februārī Latgales Studentu centrs organizēja Latgales inteliģences un Baznīcas pārstāvju apspriedi par latgaliešu rakstības reformas pabeigšanu. Rezultātā pie LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas tika izveidota Latgaliešu ortogrāfijas apakš komisija. Tā izstrādāja Latgaliešu pareizrakstības noteikumus, kas publicēti Latvijas Vēstnesī 2007. gada 18. oktobrī. Šajos noteikumos iekļauta arī vārdu un gramatisko formu pareizrakstība resp. latgaliešu rakstu valodas gramatikas konspekts.

- latgaliešu rakstu valodai tiek nostiprināts vēsturiska latviešu valodas paveida statuss Valsts valodas likumā;
- notiek fakultatīvas nodarbības dažās Latgales skolās;
- tiek apstiprināts latgaliešu rakstu valodas mācību priekšmeta standarts;
- tiek izstrādātas un izdotas latgaliešu ābece, mācību līdzekļi;
- tiek rīkotas latgalistikas konferences.

1561. gadā Latgale, Vidzeme un Dienvidigaunija nokļūst Polijas-Lietuvas lielvalsts (no 1569. gada – Žečpospolita, poliski Rzecz Pospolita) pakļautībā.

1600.–1629. gadā notiek poļu-zviedru karš.

1629. gadā pēc Altmarkas pamiera līguma noslēgšanas Latgale jeb Inflantija – poliski Inflanty Polskie – paliek Žečpospolitas sastāvā.

1772. gadā pēc Polijas pirmās dalīšanas Latgale tiek pievienota Krievijai.

1802. gadā Latgale kļūst par Krievijas impērijas Vitebskas guberņas daļu.

1865.–1904. gadā ir liegts rakstīt, drukāt un izdot grāmatas latīņu burtiem.

1879. gadā sāka darbu Pēterpils katoļu garīgais seminārs, kurā kopš 1884. gada tika mācīta latgaliešu rakstu valoda (seminārā mācījušies daudzi latgaliešu nacionālās atmodas darbinieki:

Miķelis Dukaļskis, Andrievs Kantinīks, Francis Kemps, Felikss Laizāns, Aleksandrs Platpīrs, Nikodems Rancāns, Kazimirs Skrinda, Pēteris Smelters, Francis Trasuns, Sīmanis Tukišs, Pāvils Tukišs, Jānis Višņevskis u. c.).

1901.–1906. gadā Pēterburgā bija atvērts N. Rancāna internāts jauniešiem no Latgales.

1903.–1913. gadā Pēterburgā darbojās „Pīterburgys latvīšu muzykalyskuo sabīdreiba” – latgaliešu muzikāliskā biedrība, kas izveidoja kori, koklētāju ansambli, simfonisko orķestri, teātra pulciņu, rīkoja koncertus, dramatiskus iestudējumus, tematiskus vakarus, atvēra bibliotēku,

1903. gadā notika pirmā latgaliešu pareizrakstības apspriede, kurā atsacījās no dažu poliskās grafikas elementu izmantojuma.

1903. gadā Pēterburgā sāka izdot latgaliešu periodiskos izdevumus („Zvaigzne” (1903), „Gaisma” (1905–1906), „Sākla” (1906), „Dryva” (1908–1918), „Jaunys Zinis” (1912–1914)).

1906. gadā Pēterburgā pie Sv. Katres baznīcas brāļi Kazimirs un Antons Skrindas organizēja latgaliešu valodas stundas, bet 1907.–1909. gadā K. Skrindas vadībā darbojās pedagogu sagatavošanas kursi darbam Latgalē.

1908. gadā Antons Skrinda un Frīdrihs Obšteins izdeva pirmo latgaliešu tautasdziesmu apdaru krājumu „Dzīšmu vuocēleite”.

1908. g. tika izdota pirmā pašu latgaliešu sagatavotā latgaliešu rakstu valodas gramatika – Antona Skrindas Латышская грамматика латгальскаго нарѣчя – Latvīšu wolúdas gramatika (1908).

1909. gadā Francis Trasuns izdeva pirmo lasāmgrāmatu – hrestomātiju mājām un skolai „Školys Duorzs”.

1917. gadā Pēterburgā tika nodibināta „Latgolys školuočiu savīneiba” – Latvijas skolotāju savienība.

9. pielikums. 7. stundas mācību konspekts

Latviešu valodas stundas konspekts

Klase: 11. klase

Skolēnu skaits klasē: 21

Mācību tēma: Latviešu valodas reģionālie varianti. Konstatējošais darbs.

Stundas temats: Latviešu valodas dažādība.

Stundas mērķis: konstatēt skolēnu iegūtās zināšanas par latviešu valodas reģionālajiem variantiem un latgaliešu rakstu valodu.

Stundas uzdevumi:

- nostiprināt skolēnu zināšanas par latviešu valodas bagātību un daudzveidību.
- mudināt skolēnus arī turpmāk interesēties par latviešu valodas reģionālajiem paveidiem.

Prognozējamais rezultāts: skolēni gūst priekšstatu par latviešu valodas dažādību un bagātību.

Mācību darba organizācijas formas: frontālais darbs, individuālais darbs.

Mācību metodes un metodiskie paņēmieni: jautājumi un atbildes, darbs ar tekstu, viedokļa rakstīšana, diskusija, prāta vētra.

Mācību līdzekļi, metodiskie palīg līdzekļi: skolotājas izveidota darba lapa – konstatējošais darbs.

Citi resursi:

- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
- LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrs. (2008) *Latgaliešu pareizrakstības noteikumi*. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/LGPNusacejumi.pdf> [sk. 09.03.2023.]

Skolēnu mācību sasniegumu vērtēšana:

Uzd. nr.	Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti				
1.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam.			1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
2.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam.			1 punkts Uzdevums izpildīts dotajām prasībām.	0,5 punkti Uzdevums daļēji izpildīts dotajām prasībām.	0 punkti Uzdevums nav izpildīts pēc dotajām prasībām.
3.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam. Pareizi uzraksta			2 punkti Uzraksta trīs vai četrus jēdzienus pareizi.	1 punkts Uzraksta vienu vai divas atbildes pareizi.	0 punkti Neuzraksta nevienu jēdzienu pareizi.

	vismaz trīs atbildes. Pareizi uzraksta vienu vai divas atbildes. – 1 punkts					
4.	Raksta atbilstošus skaidrojumus dotajiem jēdzieniem.			2 punkti Visiem dotajiem jēdzieniem uzrakstīti atbilstoši skaidrojumi.	1 punkts Vienam dotajam jēdzienam uzrakstīts atbilstošs skaidrojums.	0 punkti Nevienam dotajam jēdzienam nav uzrakstīts atbilstošs skaidrojums.
5.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam.		3 punkti Pareizi atbildēts uz trim jautājumiem.	2 punkti Pareizi atbildēts uz diviem jautājumiem.	1 punkts Pareizi atbildēts uz vienu jautājumu.	0 punkti Uz nevienu jautājumu nav atbildēts pareizi.
6.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam. Ierakstīti pareizi dialekts kartē – 0,5 punkti.		3 punkti Visi dialekti kartē ierakstīti pareizi, kā arī nosaukta teritorija, kurā runā katrā dialektā.	2 punkti Divi dialekti kartē ierakstīti pareizi, nosaukta teritorija, kurā runā katrā dialektā.	1 punkts Viens dialekts kartē ierakstīts pareizi, nosaukta teritorija, kurā runā šajā dialektā.	0 punkti Neviens dialekts kartē nav ierakstīts pareizi. Nav nosaukta teritorija, kurā runā katrā dialektā.
7.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam.			2 punkti Abi jautājumi atbildēti pareizi.	1 punkts Viens jautājums atbildēts pareizi. Abi jautājumi atbildēti daļēji pareizi.	0 punkti Neviens jautājums nav atbildēts pareizi.
8.	Atbild uz jautājumiem atbilstoši teksta saturam. Formulē	4 punkti Pareizi norādīti visi valodas paveidi katram	3 punkti Pareizi norādīti trīs valodas paveidi katram	2 punkti Pareizi norādīti divi valodas paveidi katram	1 punkts Pareizi norādīts viens valodas paveids	0 punkti Nav norādīts neviens valodas paveids pie dotajiem

	galveno domu atbilstoši teksta saturam. Pareizs valodas paveids – 0,5 punkti. Pareizas raksturīgākās pazīmes – 0,5 punkti.	tekstam, nosauktas raksturīgākās pazīmes.	tekstam, nosauktas raksturīgākās pazīmes.	tekstam, nosauktas raksturīgākās pazīmes.	katram tekstam, nosauktas raksturīgākās pazīmes.	tekstiem, nav norādītas raksturīgākās pazīmes.
9.	Formulē galveno domu atbilstoši teksta saturam. Izveido trīs argumentus, pamato tos.		3 punkti Ir izvirzīti trīs argumenti, pamatoti, atbilstoši dotajam uzdevumam.	2 punkti Ir izvirzīti divi argumenti, pamatoti, atbilstoši dotajam uzdevumam.	1 punkts Ir izvirzīts viens arguments, pamatots, atbilstoši dotajam uzdevumam.	0 punkti Nav izvirzīts un pamatots neviens arguments.
Kopā		21				

Vērtēšanas kritērijs	Snieguma apraksts, punkti
----------------------	---------------------------

Teksta struktūra	1 punkts Teksta struktūra nav līdz galam pārdomāta, trūkst kādas teksta daļas, žanra specifika ievērota daļēji; teksta plānveida uzbūve ir veidota shematiski, mehāniski, nepievēršot uzmanību teksta loģiskumam un daļu sasaistei; rindkopu princips izmantots nepārdomāti vai haotiski.	2 punkti Teksta struktūra pamatā atbilst žanram, tomēr starp teksta daļām trūkst proporcionāla līdzsvara; teksta plānveida uzbūve ir uztverama, bet tai trūkst loģiskas pilnības, teksta sasaiste ir daļēja, trūkst tematiskas pārejas no viena jautājuma pie cita; dalījums rindkopās ir nepilnīgs – kāda rindkopa ir pārāk īsa vai pārāk izvērstā.	3 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota, pabeigta; teksta plānveida uzbūve ir loģiska un skaidri uztverama, teksta daļas raksturo pilnvērtīga sasaiste; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās.	4 punkti Teksta struktūra pilnībā atbilst žanram, tā ir strukturāli pārdomāta, līdzsvarota un pabeigta; teksta strukturēšanā pilnvērtīgi izmantots kāds oriģināls vai netipisks paņēmieni, kas nav pretrunā ar žanru; ir ievērots prasītais dalījums rindkopās
Teksta apjoms		1 punkts Teksts daļēji atbilst prasītajam apjomam – nesasniedz prasīto apjomu vai pārsniedz to vismaz par 30 %.	2 punkti Teksts pilnībā atbilst prasītajam apjomam.	
Argumentēšana	1 punkts Formulēti neskaidri vai nepilnīgi apgalvojumi, kas tikai daļēji atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pierādīti ar vienusējiem spriedumiem, kas pamatā	2 punkti Formulēti pārāk vispārīgi vai pārāk sašaurināti apgalvojumi, kas neatklāj tematu, pieteikto problēmu vai jautājumu pilnībā; argumenti pamatoti ar vairākiem pierādījumiem, izmantojot gan vispārīgus,	3 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam; argumenti pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot	4 punkti Formulēti skaidri un precīzi apgalvojumi, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, salīdzināti dažādi apgalvojumi, izvēloties situācijā atbilstošākos; argumenti

	balstīti uz savu pieredzi, nevis precīziem faktiem.	nekonkrētus, arī neprecīzus faktus, gan savu pieredzi.	nepieciešamo informācijas apjomu, precīzus faktus, kas pēc nepieciešamības papildināti arī ar savu pieredzi.	pamatoti ar precīziem un iederīgiem pierādījumiem, izmantojot daudzveidīgu informācijas apjomu un radoši iesaistot atsauces uz savu pieredzi, kā arī spējot tos vispārināt, lai izmantotu iegūtās likumsakarības jaunā kontekstā
Teksta stilistika	1 punkts Teksts no stila viedokļa nav viendabīgs, vai arī tas ir samākslots; izteiksmes līdzekļi izvēlēti haotiski, bez kāda mērķtiecīga stilistiska nolūka.	2 punkti Tekstā dominē noteikta valodas funkcionālā stila pazīmes, tomēr stils nav viendabīgs; izteiksmes līdzekļi ir stilistiski atbilstoši, tomēr to izvēlē nav vērojams mērķtiecīgs nolūks.	3 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, tekstam raksturīgs vienots, viendabīgs stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi.	4 punkti Teksts ir stilistiski pārdomāts, un tajā radoši un mērķtiecīgi īstenots stils; izteiksmes līdzekļi ir mērķtiecīgi izvēlēti, stilistiski iederīgi un iedarbīgi, tie kombinēti radoši
Ortogrāfijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu ortogrāfijas normas (6–10 dažādas vārdformas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas ortogrāfijas nepilnības (3–5 dažādas vārdformas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas ortogrāfijas normām, ir iespējamās dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 vārdformas), kas neietekmē teksta uztveri.	
Interpunkcijas normas	1 punkts Tekstā bieži tiek pārkāptas latviešu interpunkcijas	2 punkti Tekstā ir vairākas nebūtiskas interpunkcijas	3 punkti Teksts noformēts atbilstoši latviešu literārās valodas interpunkcijas	

	normas (6–10 kļūdas), un tas apgrūtina teksta uztveri.	nepilnības (3–5 kļūdas), kas neapgrūtina teksta uztveri.	normām, ir iespējamās dažas nebūtiskas nepilnības (1–2 kļūdas), kas neietekmē teksta uztveri	
Kopā	20 punkti			

Stundas norise

Stundas sākumā skolotāja sasveicinās ar klasi un pastāsta, ka šajās iepriekšējās stundās klase ir apguvusi trīs latviešu valodas dialektus un iepazinuši arī latgaliešu rakstu valodu. Skolēni tiek aicināti izteikt savas domas, kā viņiem ir patīcis, gājis šajās stundās, ko skolēni ir jaunu ieguvuši. Skolotāja atgādina, ka pirmajā stundā skolēniem bija jāizsaka savas asociācijas par valodu, tiek jautāts, vai kaut kas ir mainījies? Skolotāja uz tāfeles uzraksta jēdzienu *valoda* un lūdz skolēniem izteikt savu viedokli. Skolēni dalās ar savu viedokli pēc brīvprātības principa, taču, ja skolēni neatbild, skolotāja izsauc atsevišķus skolēnus, pieraksta viņu atbildes uz tāfeles.

Skolotāja paskaidro, ka skolēni šajā stundā rakstīs konstatējošo darbu, kurā pārbaudīs savas zināšanas, kā tās ir uzlabojušās un mainījušās. Tiek iedots konstatējošais darbs un uzsvērts, lai jaunieši rūpīgi izlasa un tad pilda uzdevumus (sk. 55. pielikumu). Ja ir kas neskaidrs, tiek aicināts jautāt. Tiek paskaidrots, ka šis darbs tiks vērtēts procentos. Skolēni pilda konstatējošo darbu, ja rodas kādi jautājumi, tad paceļ roku un skolotāja pienāk pie skolēna. Kamēr jaunieši koncentrējas uz darba izpildi, skolotāja seko līdzi un vēro klasi.

Stundas beigās skolotāja paziņo, ka darba izpildei ir vēl piecas minūtes laika. Aicina skolēnus pārbaudīt savus darbus. Paredzams, ka pāris skolēni nodod darbu pirms nodošanas laika, tāpēc skolotāja var uzdot jautājumus, vai darbs šķita grūts, kurš jautājums šķita visvieglākais, kurš – visgrūtākais.

Skolotāja paziņo, ka skolēniem mājās būs jāuzraksta argumentētā esēja, kas tiks vērtēta summatīvi. Esejas apjoms 250–270 vārdu. Tiek dotas piecas tēmas, no kurām skolēni darbam var izvēlēties vienu, **formulēt savu tematu:**

- valoda mums apkārt,
- latviešu valodas dažādība,
- latviešu valodas mācību stundās iepazīt latviešu valodas reģionālos paveidus – vajag vai nevajag?,
- latgaliešu rakstu valodas nozīme,

- dialekti un izloksnes – latviešu valodas vērtība.
Skolotāja pateicas skolēniem par labo darbu un atsveicinās.

Izmantotā literatūra un resursi

- Laumane, B. (sast.) (2006) *Latviešu izlokšņu teksti: Metodiskais līdzeklis studentiem*. Liepāja: LiePA.
- LR Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrs. (2008) Latgaliešu pareizrakstības noteikumi. Pieejams: <https://www.lu.lv/filol/latgalistica/doc/LGPNusacejumi.pdf> [sk. 09.03.2023.]

Pielikumi

55. pielikums

Vārds, uzvārds.....

Klase.....

Konstatējošais darbs latviešu valodā

Latviešu valodas dažādība

1. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda? (1 punkts)

.....
.....

2. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

- a.
- b.
- c.

3. uzdevums. Nosauc, lūdzu, latviešu valodas paveidus. (2 punkti)

-
-
-
-
-

4. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzienu skaidrojumu. (2 punkti)

a. Izloksne _____

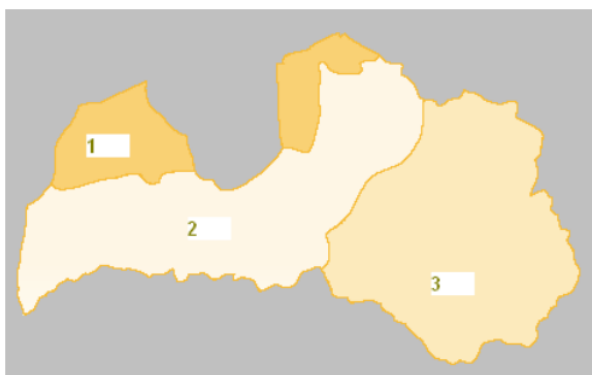
b. Dialekts _____

5. uzdevums. Atbilde, lūdzu, uz jautājumiem. (3 punkti)

- a. Kurš dialekts ir latgaliešu rakstu valodas pamatā?

.....
b. Kuram dialektam pamatā ir zemgaļu cilts valoda?

.....
c. Kurš dialekts visvairāk ir ietekmējies no lībiešu valodas?

6. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti atbilstošā dialekta nosaukumu, kā arī norādi, kā sauc šo teritoriju. (3 punkti)

•

•

7. uzdevums. Atbilde, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgaliešu rakstu valoda?

- Kur mūsdienās lieto latgaliešu rakstu valodu?

8. uzdevums. Kuram valodas paveidam atbilst katrs teksts? Nosauc raksturīgās pazīmes. (4 punkti)

viē:n diē:n vīrs i gājs uz mēž. viš zīrdeis, ka kārklkrūme veñs breics. šis p'egājs klāt ūn skatejiēs – tūr bīs veñs mas bērs. vīrs itēn priēcigs jēm šuō ūn stiēp māje. siēu laīmigs bez gāl.

oužineiš tuō puīk. bīs dikt ziķerigs ūn laps. ūn āūzs acim rēzuōt. peīc trijīm gadīm viš bīs jāu tig liēls, ka cic a diūdesmit. ta viš aīzgājs pasāūle.

gājs, gājs, sagājs viē:n ķēniņ pīlsēt. taje pīlsētē bijušs liē:ls bē:ds. bīs pūks .., bīs jātduō paš ķēniņmeit. tas dēls tuō pūķ nūoveīcs ūn tuō priñces: dabuīs pa siēu. ūn ta āb brāūkuš sērst pe vēcākīm. bīs dikt priēcig.

mēs ęsām tiē vēcīē gāuži maz palikuši. drīz visi tādi ienācēji viē i. es gān te i zimis ūn āūzis. mān bi viēnc ektārs zemes. nūo iesākuma sàimiēkus kalpuōju. šekūr tas sàimiēks jāu ār bi drīz manu vēcumu. tad sakrāju nāūdu. vis-pīrmuō ziřgu pār 24 rubuli pīrku. agrāk mān bi kādi četrapacmit kūoku bišu. tagad mān trīs trūopi bišu i ūn diu visti ūn kaķis. es ęsu viēnc.

uōmuliēšim i pūlku tādi vādi, kūo mēs ne`maz nesapruōtām. viņi runā tā juōcīgi. tuōs tūr, kas zīvuō pīe Opes ūn Alūksnes, ne-maz nevār saprast, tā jāu ne-maz vāis nāu mūsu runa.

to tok jāduōmā, kūo duōs Jān^abērniēm āst. tot sǎ'sīlť sòimnic biēspiēnu, ta kà lo'ktīņ sǎ'siēn òissoin'tiē vòì nūo li:na diēgiēm tadā kū'ltiņā ūn tot po'kār, lēi nūosucs. ciēc, ciēc, sàuš tas pīēspiēnc .. to sǎ'sit uōļs blūēdiņā, piēmat sǎ'ī', ķimēnć, sviēst pī'ci:ņ. to so'kūļ. ūn to iēlēj sol^īnūo piēn ko'tlā. ūn to, kod uā'riļ, to liēk tūo biēspiēn ko'tlā. to vīņč pǎ'liēk tǎc m^āiķsc. ūn tod iēlēj drēbitē, li:n lú'p'tā ūn vīļlā, lē vīņč nūostǎ'ķs. to vīņč nuōguļ^as.

Nikodems Rancāns, nūsagērbis krāklā, meicejōs ar celim uz krāsla un ar alkyunem uz golda kai uz sīna vazuma. Tai jys beja meicejīs bērneibā, kod mōte jū mōceja skaiteit pōtoru grōmotā. Tok mōte raksteit dzymtā mēlē namōceja, un nivīnā školā tō namōceja. Dzymtā mēlē ņyu beja jōsamōca Nikodemam pošam trejdsdesmit godu vacuumā.

-
- 9. uzdevums. Kāpēc, Tavuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda? Atbilde pamato ar trim izvērstiem argumentiem. (3 punkti)**
-
-
-
-
-
-
-
-
-
-

Diagnosticējošais darbs latviešu valodā

1. uzdevums. Nosauc, lūdzu, mūsu valsts pamatvērtības. (1 punkts)

4

Mamogrāf, nacionālās identitātes pamati
ir, lietas, kurās ir visas valsts, piemēram,
~~savienība~~, ~~valsts~~ ^{valsts} ~~apdzīvotība~~ ^{vairāk} ~~ar~~ ^{ar} ~~to~~ ^{to} ~~pašu~~ ^{pašu} ~~valsti~~ ^{valsti}

3. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda? *Vim to prezents*

(1 punkt)

Latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodas 0,5
saines.

4. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

Latviesu valoda veidojusies no latgaliesu un
kuršu ciltis cilšu valodām

5. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzianu skaidrojumu. (3 punkti)

Izloksne - dialekta pavisds, kas piekļāvā sevī
valodu + dialektu no kāda noteikta novada

Dialekts - valodas piederis kas iekļauja sevī ~~pa~~ valsts valodu,
+ vēsturisko cilv. ^{naudu} ~~valodu~~ valodu

Valoda - apskopojums, kas iekļauja sevī burtus, teikumus, vārdus; to izmanto kāda noteiktajā valstī.

6. uzdevums. Atbilde uz jautājumiem. (2 punkti)

Kas ir literārā valoda? *Literārā valoda ir valoda ar kuras palīdzību raksta grāmatas un daudzliteratīvas darbus.*

Cik aptuvēni izloksnu ir latviešu valodā? Āpvelc pareizo atbildi.

3

30

100

(500) वाचराक

7. uzdevums. Uzraksti, lūdzu, Latvijas kultūrvēsturisko novadu (zemju) nosaukumus. (1 punkts)

1. Kurzeme
2. Zemgale
3. Vidzeme
4. Latgale
5. Sēlija

1

8. uzdevums. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti atbilstošā dialekta nosaukumu. (3 punkti)

1. Lībiešu
2. Augšzemnieku
3. Latgāļu
3. Latgāļu

0

9. uzdevums. Atbildi, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgāliešu rakstu valoda?

Latgāliešu rakstu valoda ir valoda, kurā ^{kurā} ~~vairāk~~ ir saistība ar dialektu

- Vai etnonīmi latgaļi un latgālieši ir sinonīmi? Pamato savu viedokli.

Latgaļi un latgālieši ir sinonīmi, jo latgaļi ir literārā valodā un latgālieši ir sarunvalodā

0

10. uzdevums. Kuram dialektam atbilst katrs teksts? (3 punkti)

te ir visi vāciņi izmiruši ūtri. kādi gadi apakājs viēnc zīvāja Bēkās.
sīmt divi gadi viņē ēsuoti vēc biš. apriņķa priekšnieks pie viņa brāucis
klāusīt tuos brīnumus. sacīš: es bīdglētu māizi neēsu ēdis, bet ziņņus,
pupas. viņām visi zūobi ēsuoti vēsēli. cilvēkām vāiguoti tādu ēst, kas
viņām iztricinā smāzenes ('smāgas'). vēcāis Kikānc a ilgi
nūozīvāja. viņē neēda sāli.

Latviešu

vie nādīgas tics tas aīt kūc uzloūse, kuō nu daris? viēnc tāt gašš
vīrs, soūc Liēlgaļv Jāns (sacījīs): iēsim uz kūt vaktet! iēgāš kūti un
vakte. nu nāk pat laba vīlks, iēbaž ast iēkša, baīd aīts. viņ duōma: vai
nu ķērti pec tuō ast, vai ne? .. vīlks nu roū at spēres, bet šīē nu tur. tas
Liēlgaļv Jāns soūcs: znuot, vēc! tas ast paliēk ruōka, vīlks aizskriēn
pruōm. šīē nu tēic saīmīecam, ka nuōķēruš vīlk. aīziēt uōtr nakt, treša
nakti, – vīlks vātr nenāk.

Augšzemnieku

kaidā molā džeivova dāds ar būobu. jīm nab'eja bārnu. vīnu rēizi dāds atīt' uz mežu piēc
molkas. mežā jis sat'eik vēcēt'i, kurs paspādzē jam malnu pagal'eit'i un sacīēja, lai šū pagal'eit'i nas
uz mūojom un šūpoj treis d'inas un nakt's. dāds nūcierta kūort'i, nu kuras nūdūmova iztāiseit
šūpieli, un atguoja uz sātu. sātā atguojš jis vysu izstūost'leja sovai šivai. šiva b'eja čīs prīceiga.
šūpiel's tyka iztāiseits un pagal'eit'i šūpova treis d'inas. pād'ējuōs d'inas vokorā pagal'eit'e t'eisam
suōka kušt'eit'is un izdūt skaņas, šiva saskat'ējuōs un atroda šūpiel'i bārnu. bārns b'eja skāists un
fēls. jī tū nūkrist'eja Kūkat'i.

Latgaliešu

11. uzdevums. Kāpēc, Tavuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda? Atbildi pamato ar trim izvērtiem argumentiem. (3 punkti)

Manuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda, jo
pirmkārt, mums ir dialekti, otrkārt, daudz ixcelmyu
un treškārt, vēsture.

Pirmkārt, mums ir dialekti, kuri padarīja mūsu valodu
bagātīgāku, ca arī interesantāku. Otrkārt, daudz
ixcelmyu, kas arī bagātina latviešu valodu, jo
daudzi vārdi rodas no ixcelmyu. Treškārt, vēsture
mums dāvināja visus iepriekš rakstītos punktus.
Secinot – es gribu palielināt savas zināšanas
pār latviešu valodas vēsturi un vārdu krājumu.

9 p. 42,86%

Diagnosticējošais darbs latviešu valodā

Latviešu valodas dažādība

1. uzdevums. Nosauc, lūdzu, mūsu valsts pamatvērtības. (1 punkts)

brīvība un demokrātija, tiesiskums, cilvēka cieņa un tiesības, dzimtā valoda un kultūra, sabiedrības labums, saskatītāja sadarbība

2. uzdevums. Kas, Tavuprāt, ir nacionālās identitātes pamats? Pamato! (1 punkts)

Tas ir kopīga sagrāta un pārbaudība par piedmiņu notikumiem nācijai. Tas ir cilvēka vērtības, kultūras, valodas, cilvēciskās tradīcijas un tā kopīga iezīme, un valsts piederība.

3. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda? (1 punkts)

latviešu valoda pieder indoeiropiešu valodu saimes baltu valodu apakšsaimei

4. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

latviešu valoda attīstījās no senlatviešu valodas, kas tika uzskatīta par vienu no senākiem baltu valodām

5. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzienu skaidrojumu. (3 punkti)

Izloksne - senais vēsturiski izveidojies vārda novada valodas paveids

Dialekts - plašāka apvidū vēsturiski izveidojies valodas paveids, kurā apvienotas vairākas tautmācību izloksņu grupas

Valoda - saņemu un lasīšu gramatiskā līdzekļu sistēma, kas kopīga, piemēram, nācijai, tautai

6. uzdevums. Atbildi uz jautājumiem. (2 punkti)

Kas ir literārā valoda? Apzīmēta, izveidota un normāta valodas forma

Cik aptuveni izloksņu ir latviešu valodā? Apveic pareizo atbildi.

3

30

100

500

7. uzdevums. Uzraksti, lūdzu, Latvijas kultūrvēsturisko novadu (zemju) nosaukumus. (1 punkts)

1. Kurzeme
2. Zemgale
3. Vidzeme
4. Latgale
5. Sēlija

1

8. uzdevums. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti atbilstošā dialekta nosaukumu. (3 punkti)

3

9. uzdevums. Atbildi, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgaliešu rakstu valoda?

latgaliešu rakstu valoda ir vīsturiskas latviešu valodas pavisks klasis
latviešu literāraj valodas

0

- Vai etnonīmi latgaļi un latgalieši ir sinonīmi? Pamato savu viedokli.

10. uzdevums. Kuram dialektam atbilst katrs teksts? (3 punkti)

te ir visi vēcīē izmiruši ūtri. kādi gadi apakājs viēnc zīvāja Bēkās.
simt divi gadi viņē ēsuōt vēc biš. apriņķa priekšniēks pie viņa brāucis
klaūsīt tuōs brīnumus. sacīš: es bīdēlētu māizi neēsu ēdis, bet ziņņus,
pupas. viņām visi zūobi ēsuōt vēsēli. cilvēkām vāiguōt tādu ēst, kas
viņām iztricinā smāzenes ('smaganas'). vēcāis Kīkānc a īlgi
nūozīvāja. viņē neēda sālī.

nūgāzēmoizēna diālēkts

vie nādīgas tics tas aīt kūc uzloūsc, kuō nu daris? viēnc tāt garš
vīrs, soūc Liēlgaļv Jāns (sacījis): iēšim uz kūt vaktet! iēgāš kūti un
vakte. nu nāk pat laba vīlks, iēbaž ast iēkša, baīd aīts. viņ duōma: vai
nu ķēft pec tuō ast, vai ne? .. vīlks nu roū at spēres, bet šīē nu tur. tas
Liēlgaļv Jāns soūcs: znuōt, vēc! tas ast paliēk ruōka, vīlks aizskriēn
pruōm. šīē nu tēic saīmīēcam, ka nuōķēruš vīlk. aīziēt uōtr nakt, treša
nakt, – vīlks vaīr nenāk.

vidus diālēkts

kaidā molā džeīvova dāds ar būobu. jīm nab'ēja bārmu. vīnu rēizi dāds atīt' uz mezu piēc
molkas. mežā jis sat'eik vēcēt'i, kurs paspādžē jam malnu pagal'eit'i un sacīēja, lai šū pagal'eit'i nas
uz mūojom un šūpoj treis d'inas un nakt's. dāds nūcierta kūort'i, nu kuras nūdūmova iztāiseit
šūupīeli, un atgūoja uz sātu. sātā atgūojš jis vysu izstūoš'ieja sovai šīvai. šīva b'ēja ēiš prīceīga.
šūupīelš tyka iztāiseits un pagal'eit'i šūupova treis d'inas. pād'ējuōs d'inas vokorā pagal'eit'e t'eišam
suōka kušt'eit'is un izdūt skaņas, šīva saskat'ējuōs un atroda šūupīel'i bārmu. bārms b'ēja skāists un
l'els. jī tū nūkrišt'ēja Kūkat'i.

l'elviskois diālēkts

11. uzdevums. Kāpēc, Tavuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda? Atbildi pamato ar trim izvērtiem argumentiem. (3 punkti)

12 p. 57,14%

11. pielikums. Skolēnu konstatējošie darbi

Konstatējošais darbs latviešu valodā

Latviešu valodas bagātība

1. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda?

(1 punkts)

Latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes un baltu valodu grupas.

1

2. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

Latviešu valoda veidojusies no kuršu, prēšu un latgaļu cilts valodām.

0,5

3. uzdevums. Nosauc, lūdzu, latviešu valodas paveidus. (2 punkti)

- literārā valoda
- latgaliešu rakstu valoda
- dialekti
- izloksnes

1,5

4. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzienu skaidrojumu. (2 punkti)

Izloksne - dialekta sastāvdaļa.

1

Dialekts - valodas paveids, kuru ~~valodnieki~~ lieto konkrētās teritorijās iedzīvotāji.

5. uzdevums. Atbilde uz jautājumiem. (3 punkti)

Kurš dialekts ir vistuvāk latgaliešu rakstu valodai? Augšzemnieku dialekts

Kuram dialektam pamatā ir zemgaļu cilts valoda? Vidus dialekts

Kurš dialekts visvairāk ir ietekmējies no lībiešu valodas? Lībiešu dialekts

3

6. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti atbilstošā dialekta nosaukumu, kā arī nosauc teritoriju, kurā runā katrā dialektā. (3 punkti)

1. Līvõs dialekts
2. Vidzies dialekts
3. Augšzemnieku dialekts

1,5

7. uzdevums. Atbildi, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgaliešu rakstu valoda?

Latgaliešu rakstu valoda - latgaliešu valodas paveids, kurš ir tās teritorijas iedzīvotāju mantojums

- Kur mūsdienās lieto latgaliešu rakstu valodu?

Mūsdienās latgaliešu rakstu valodu lieto Latgales novadā ~~Latgales~~ skolās, bairnastos.

1

8. uzdevums. Kuram valodas paveidam atbilst katrs teksts? Nosauc raksturīgās pazīmes. (4 punkti)

3,5

viē n diē n vīrs i gājis uz mēž. vīž zīdēis, ka kārķkrūme vērs
brēis. šis p'egājs klāt un skatejēis – tū bīs vērs mas bērs. vīrs nēn
priēcigs jēm šuō un stēp māj. sēy laimīgs bez gāl.

oģimeis tuō puķ. bīs dīk zīkerōys un laps. un dūys acim rēsuōit.
pēc trijīm gadīm vū bīs jāu tīg līdīs, ka eic a dīlādesmūt ta vīs aizgājs
pasādāle

gājs, gājs, sagājs viē n ķēniņ pāšēt. taje pāšēq bijuīs lē is
bē ds. bīs pājs .. bīs jādūō pāš ķēniņmeit. ias dēls tuō pūķ nuoveiēs
un tuō priēces dabuīs po sēy. un ta āb brāukū sērst pe vēcākim. bīs
dīk priēcig.

Lībiešu dialektis Galotņu novākšana

mēs ēsām tie vēciē gādui maz politikuši. drīz visi tādi ienācēji viē
i. es gān te i zimis un dūjis. mām bi viēnc ektārs zemes. nūo iesākuma
sāimāks kalpuōju. šekūr tas sāimāks jāu ār bi drīz manu vēcuma.
tad sakrāju nāūdu. vis pirmuō zīgu pār 24 rubulī pīrku. agrāk mām bi
kādi četrpācmit kūoku bišu. tagad mām trīs trūopi bišu i un dūy visi un
kaķis. es ēsu viēnc.

uōmulēšim i pūķu tādi vādi, kuo mēs ne maz nesapruōtām. viņi
runā tā juōcīgi tuōs tūr, kas zīvuō pie Opes un Alūksnes, ne maz
nevār saprast, tā jūu ne-maz vāls nāy mūsu runa.

Vidus dialektis

"s" burts tiek aizvietots ar "c"

to tok jādūōmā, kuo duōs Jāg^obēriņēm āst. tot sēšūt sōimnīc
biespiēnu, ta kā lo'ktiņ sēšūēn oīssoin'tie vōi nūo lī:na diēgiēm tadā
kā līnā un tot po'kār, lēt nūosūcs. ciēc, ciēc, sūuō tas piespiēnc. to
sēšūt uōjs blūēdīnā, piēmat sū'l, ķimēnē, sviēst pīci ņ. to so'kūl un to
iēlēj so'l nūo piēn kō'tlā. un to, kod uā'fij, to līek tūo biespiēn kō'tlā, to
viņē pā līek tās m'ijks. un tod iēlēj drēbīng, lī:n lūptā un vīllā, lē viņē
nūostā'ks. to viņē nuōgu'l's.

Augšzemnieku dialektis

"o" burts tiek aizvietots ar "uo"

Nikodems Rancāns, nūsagērbis kraklā, meicejās ar celim uz krāsā un ar alkyunem uz golda kai uz sīna vazuma. Tai jys beja meicejīs bērneibā, kod mōte jū mōceja skaiteit pōtoru grōmotā. Tok mōte raksteit dzymtā mēlē namōceja, un nivīnā skolā tō namōceja. Dzymtā mēlē ņyu beja jōsamōca Nikodemam pošam trejdsdesmit godu vacumā.

Latgaliešu rakstu valoda. "a" burti tiek aizvietoti ar "o" burtu, "ie" izskaņa tiek aizvietota ar "i" vai "ei".

9. uzdevums. Kāpēc, Tavuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda? Atbildi pamato ar trim izvērtiem argumentiem. (3 punkti)

Manuprāt, galvenais, kas ietekmēja latviešu valodas dažādību ir tas, ka tā ir radusies no līdā skaita cilšu valodām. Tā kā agrāk Latvijā dzīvoja daudz cilmes mūsdienu latviešu valoda pārņēma kaut ko no katras cilmes.

Otrkārt, arī Latvijas bagāta vēsture ietekmēja valodu. Latvijā pārdzīvoja daudz notikumu, piemēram, okupācija, ~~no mums~~ kuru dēļ valoda arī draudēja. Rusifikācija un citās, tam līdzīgi periodi arī mainīja latviešu valodu.

Treškārt, ka jebkura valoda, arī latviešu valoda mainās kopā ar pasauli un mainīsies arī tālāk. Šis process nekad neapstāsies, jo cilvēks izgudros jaunās lietas, kuras vajadzēs nosaukt un viss progresēs.

3

16 p.

76,19%

Konstatējošais darbs latviešu valodā

Latviešu valodas bagātība

1. uzdevums. Pie kuras valodu saimes un valodu grupas pieder latviešu valoda?
(1 punkts)

Latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu
valodu saimes, baltu valodu grupas.

1

2. uzdevums. No kuru cilšu valodām veidojusies latviešu valoda? (1 punkts)

Sēli, kurši, lībieši, latgaļi.

0,5

3. uzdevums. Nosauc, lūdzu, latviešu valodas paveidus. (2 punkti)

- literāra valoda
- srunvaloda
- dialekti un izloksnes
- latgaliešu rakstu valodas
- ~~izloksnes~~

2

4. uzdevums. Uzraksti norādīto jēdzienu skaidrojumu. (2 punkti)

Izloksne - valodas paveids, (sīkākā vienība) ko
izmanto noteiktajā teritorijā. No tiem sastāv dialekti.

Dialekts - valodas paveids, ko izmanto noteiktā
novadā, apgabalā.

2

5. uzdevums. Atbilde uz jautājumiem. (3 punkti)

Kurš dialekts ir vistuvāk latgaliešu rakstu valodai? Augšzemes dialekts

Kuram dialektam pamatā ir zemgaļu cilts valoda? Vidusdialekts

Kurš dialekts visvairāk ir ietekmējies no lībiešu valodas? Lībiešu dialekts

3

6. Izpēti latviešu valodas dialektu karti un katrā teritorijā ieraksti atbilstošā dialekta nosaukumu, kā arī nosauc teritoriju, kurā runā katrā dialektā. (3 punkti)

1. *Libiskais*
2. *Vidusdialekts*
3. *Augšzemnieku*

1,5

7. uzdevums. Atbilde, lūdzu, uz jautājumiem. (2 punkti)

- Kas ir latgaliešu rakstu valoda?

1,5

Latviešu valodas paveids, ko parvārā lieto latgalē, ko izmanto un glabā kā vēsturisku mantojumu.

- Kur mūsdienās lieto latgaliešu rakstu valodu?

Latgales novadā (parvārā) skolās, iedienā, laikrakstos u.c.

8. uzdevums. Kuram valodas paveidam atbilst katrs teksts? Nosauc raksturīgās pazīmes. (4 punkti)

4

viē n diē n vīrs i gājs uz mēž. vīs zīdēis, ka kārķkrāme vēns
breics. šis pēgājs klāt un skatejāis – tūr bīs vēns mas bērs. vīrs tēn
priēcags jēn šuō un stēp māje. siēy laimīgs bez gāl.

oūjineis tuō puļķ. bīs dīki zīferīgs un lāps. un dūys acim rēzuōt.
pēc trījīm gadīm vīs bīs jāu tūg līlīs, ka cīc a dīdēsmit. ta vīs aīzgājs
pasāūle.

gājs, gāys, sagājs viē n ķēnīn pāšēt. taje pāšēt bijuīs līē lī.
bē'as. bīs pūks. bīs jāduō paš ķēnīnmeit. tas dēls tuō pūķ nūovēls
un tuō prīces- dabuīs pa siēy. un ta āh brāukū sēst pe vēcīkīm. bīs
dīki priēcīg.

libiskais dialekts

j → i (gāis); norautas galotnes; viš; vīrcim
dzimte (tūrai) (ķēnīnmeit)

mēs ēsām tū vēcīē gāuži maz palikuši. drīz visi tādi ienācēji viē
i. es gān te i zīmis un dūys. mām bī viēnē ekiārs zemes. nūo iesākuma
sāimēks kalpuōju. šekūr tas sāimēks jāu ār bī drīz manu vēcumu.
tad sakrāju nāūdu. vis pirmuō zīgu pār 24 rubulī pīrku. agrāk mām bī
kādi četrpacmit kūoku bīšu. tagad mām trīs trūopi bīšu i un dūy vīstī un
kaķis. es ēsu viēnē.

uōmuhēšīm i pūlku tādi vādi, kūo mēs ne' maz nesapriūtām. vīgi
runā tā juēcīgi. tuōs tūr, kas zīvuō pie Opes un Alūknes, ne maz
nevōr saprast, tā jāu ne' maz vāts nūy mūsu runā.

Kidusdialekts

Restinārk literārai valodai; o → uo

to tok jāduōmā, kūo duōs Jāh' bērnēm āst. tot sāsīlēt sōimnic
biespiēnu, ta kā ločtīg sāsīlēt oīssoīn' tie vōi nūo lī na diēgiēm tadā
kū'ltipā un tot po'kār, lēi nūosūcs. ciēc, ciēc, sūš tas piespiēnc. to
sāsīt uōļs bīuēdīnā, piēmat sāsīl. ķīmēhē, sviēst pēci ņ. to so'kūl. un to
iēlēj so' nūo piēn ko'tlā. un to, kod yā' rīj, to liek tūo piespiēn ko'tlā. to
viņē pā' liek tās m'ūks. un tod iēlēj drēbiņ, lī n hēptā un vīllā, lē viņē
nūostā'ks. to viņē nūōgu' s.

Angļuemnieku dialekts - visvairāk atbilstošs no
literāras valodas, o → uo (jāduōmā, nūōgu' s.
nūo, duōs)

Nikodems Rancāns, nūsagērbis kraklā, meicejōs ar celim uz krāsla un ar alkyunem uz golda kai uz sīna vazuma. Tai jys beja meicejīs bērneihā, kod mōte jū mōceja skaiteit pōtoru grōmotā. Tok mōte raksteit dzyntā mēlē namōceja, un nivīnā skolā tō namōceja. Dzyntā mēlē ņyu beja jōsamōca Nikodemam pošam trejdsesmit godu vacumā.

Latgaliešu rakstu valoda, ir burti y, i → e,
u → o ; a → ~~ae~~ uo/o

9. uzdevums. Kāpēc, Tavuprāt, latviešu valoda ir tik dažāda? Atbildi pamato ar trim izvērstiem argumentiem. (3 punkti)

- 1) Latviešu valoda veidojas no daudzu citu valodām.
- 2) Dažādos novados, vietās ^{raimniekvalstīs} ~~estās~~ valodas ietekmē latviešu valodu.
- 3) Lūkām zīdēt, latviešu valodu ietekmēja arī tādas valodas, kā vācu, krievu, poļu.

2

17,5 p.

83,33%

12. pielikums. Skolēnu argumentētās esejas

Latviešu valoda ir bagāta un daudzveidīga.

Latviešu valoda ir Latvijas tautas bagātība, kultūra, mantojums. To daudzveidību atbrīst visā pasaulē. Dialektu un izloksņu dažādība, Latvijas vēstures ietekmē uz valodu, arī sinonīmi – viss liecina par latviešu valodas bagātību un daudzveidību.

Lūk, Latvija ir neliela valsts, taču ✓
latviešu valodas ir 3 dialekti un aptuveni ✓
500 izloksnes! Katrai izloksnei ir savas ✓
īpatnības. Tas savā starpā var būt tik atšķirī-
gas, ka valodas nesēji no dažādumlatvijas
vēsturem ~~nevar~~ slukti saprast viens otru.

Apuvīdardi, līdžraņu mijas, rozantes galotnes,
gramatikas īpatnības padara valodas skanējumu
dažādāku katrā noteiktā apvidū. To mēs ✓
arī saucam par daudzveidību un bagātu
valodu.

Valoda ~~ir~~ glābā sevi arī ^{savu} ✓
stipri ietekmē to dažādību, un līdz ar to arī ✓
bagātību. Lūkā gaitā, latviešu valodu ~~arī~~ ✓
ir ietekmējās arī citas valodas, kuru
pašības un īpatnības kļuva par mūsu ✓
valodas neatņemamo daļu. Vācu, poļu un
krievu valodu ietekmē ir jūtama latviešu
valodā, savukārt teritorijās tuvas kaimiņvals-
tim ir jūtama šo valsts valodu ietekmē.

Piemēram Latvijas tuvu Igauniju robežā ✓

ir jūtama stipra igauņu valodas ietekme. Igaunu valodas pazīmes ir glabātas lībiskajā dialektā, ko izmanto tajās teritorijās: ~~++~~ tikai un vienīgi vienesi draimē izmantotā, apvidvārds ņemti no igauņu valodas (vārds = konna utt.) u.c. ~~tātā~~ Pēterijā Latvijas galā, tuvu lietuviešu robežai ietekmēja jūtama lietuviešu valodas ietekme, Baltvīcieņu robežai - baltvīciešu utt. Šīs ietekmes rīdā latviešu 5 valodas daudzību un daudzveidību.

Viena no liecībām bagātai valodai ir sinonīmi. Tie padara valodu krāšņāku, interesantāku. Tie dod iespēju izvēlei. Valoda 1 varētu iztikt ar vienu vārdu, kas atbilst vienai nozīmei, taču sinonīmi var smalkāk radīt nokrāsas un uzaustīties atšķirīga satūta teksta veidā. Sinonīmu pīrāda valodas bagātību. ~~++~~

Apkopojot, ~~++~~ latviešu valoda ir bagāta un daudzveidīga. Dialektu un intensīvu daudzveidība, citu valodu ietekmes, sinonīmi ir tam apliecinājums!

Sveicis romānists! :)

16 p. (20)

Valoda mums apkārt un to bagātība

Visu Dienājam, klausāties - katru dienu.

Cik interesanti tā dzird? Katru dienu ir vienāda, bet tik un tā zināšanas paplašinās. Pārņemot šo tēmu es rakstīšu par valodas dažādību, kā mūsu zināšanas paplašinās un vajag iepazīt^{ar} latviešu valodas reģionāl^{iem} paveidiem.

Valoda ir tik dažāda, bet kas tur ietilpst?

Pirmkārt, dialekti, kas ir valodu paveidi, kuros runā piemērotā ~~ap~~ valstī teritorijas galatā vai apgabalā. Piemēram, bīskapa's dialekts ir Kurzemes un Vidzemes apgabalā. Otrkārt, izloksnes, kas ir identitāte, šīne, valodas pavis. Piemēram, augšzemnieku dialektā ietilpst šeliskais un latgalska izlokmes, jo augšzemnieku dialektā runā šelijas un latgales apgabalos. Secind - katrā apgabalā runa ne tikai sava dialektā, bet arī izlokmē.

Kā mūsu zināšanas paplašinās? Nematoties un to, ka es daudz ko nesaprotu no šīs tēmas un kad es mēģināju lasīt, piemēram, vidus dialekts bija viegls, jo izskatījās pēc lietuviešu un latviešu valodas samaiņjums, bet bīskapa's dialekts izskatījās pēc tā, ka "word" fails salauzijas un ir vis radas ar simbolu, kur nav salasami. Zināšanas paplašinās no tā, ka mēs saprotam, ka šo valodu ielasi, uztver un izrunāt, ka arī zinām to vēsturi. Piemēram, es zinu par vidus dialektu to, ka tam pievērš Vidzemes vidus izlokmes. Secind - mūsu zināšanas paplašinās ar parrunāšanu.

del, un klausīšanas patīkšanai.

Vajag iepazīties latviešu valodas reģionāliem paveidiem. Es uzskatu, ka visiem obligāti ~~ir~~ ir jāzina vai vismaz iepazīties ar latviešu valodas reģionāliem paveidiem, jo pirmkārt, tas ir mūsu tautas, dzimtenes un valsts vēsture. Otrkārt, zināšanu paplašināšana, neskatoties uz to, ka noderēs vai nē, bet lietas temas neradībai un nebija. Treškārt, tas ir interesanti, jo tāpēc ka šī tēma ir kā atbilde uz jautājumu - kāpēc latgaļi ne runā latviski? Viņi runā, bet ^{ar} cita dialektā vai arī ižlaxnē. Secinot - vajag iepazīties latviešu valodas reģionāliem paveidiem, jo tie noderēs drīz.

Apmērojot visu rakstīto var secināt, ka valoda mums apmārt ir vēsture, bet to bagātība ir visā valodas elementi - ižlaxmes, dialekti, intonācijas un tā tālāk.

Prausts konkrasts! :)

12.p. (20)

Latviešu valodas nozīme manā dzīvē.

D₁
 Piedzīkstot un dzīvojot Latvijā man katru dienu nākas saskarties ar latviešu valodu. ~~No pašas dzimšanas es to bija mācījusies un turpinu apgūt.~~ Es uztveru latviešu valodu kā savu priekšrocību, pārstāvēt vienu no pasaules kultūrām. Zinot latviešu valodu, es esmu pārliecināta, ka man ir priekšrocība mācīties par Latvijas kultūru, jo esmu pilntiesīgs valodas runātājs un iegūstu iespēju pilnvērtīgi baudīt dzīvi savā valstī.

Matoties šobrīd, neizbēgama ir latviešu
latviešu kultūras ^{perkšanās} izpēšana, avoti ir visglākpriejami latviešu valodā. Ma-
ties Latvijā, neizbēgamas ir latviešu vēstures stundas vai arī jebkurā citā pie-
kāmetā bieži tiek pacelts latviešu kultūras jautājums. Tas nozīmē, ka man
bieži nācās meklēt informāciju, lasīt, rakstīt latviešu valodā. latviešu tautas
dziesmas, teikas, ticījumus un literatūru var saprast tikai ļoti labi zinot
šo valodu. Labi pārvaldot latviešu valodu man atveras iespēja visu šo inform-
āciju ne tikai atrast, bet arī saprast un izjust, kas vien paplašina
manu redzes loku, zināšanas un pietuvina kultūrai.

Zinot latviešu valodu, man ir priekšrocība būt pilntiesīgam valodas
nesējam. Es izprotu šīs valodas nianšes, izjūtu slēptās nozīmes literatūrā,
intuitīvi nojausu vārdu nozīmi, pat ja neju nezīnu to tiešo tulkojumu. Tas
man dod iespēju šo valodu mācīt kādam, kas nav pietuvināts latviešu kultūrai.
Man latviešu valoda netika mācīta pēc gramatikas tabulām vai darba lapām, es to
ienācījos nonākot latviešu skolas vidē. Daudz ar to, es izprotu valodu dažādos līme- 25
nos un pilnīgi noteikti mēdzu valodas robežas sliekšni.

Latviešu valoda ir maha komforta nodrošināšanas līdzeklis. Turpmāk es vēlos mācīties un palikt dzīvot Latvijā. Tāpēc, valodas brīva pārvaldīšana man nerodot darbu vai mācību iestādes izvēli. Es varu aiziet pie jebkura ārsta vai vērsties pie speciālista visās visu jomu speciālistiem neradoties un nepārdzīvojot par savu valodas zināšanu ~~vai~~ sp un izvēlēties to cilvēku no profesionālā viedokļa, neris valodu baidoties par savu zināšanu trūkumu.

Secinot, latviešu valodas zināšana un brīva pārvaldīšana vien atbilst manu ikdienas darbu un daudzu darbu priekšrocību turpmākajai dzīvei.